

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ - БИТОЛА
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ – КИЧЕВО
Дисперзирани студии: Битола

Кате Кулеска

ВОСПИТНИ МЕРКИ СПРЕМА ДЕЦА ВО РЕПУБЛИКА
СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

(магистерски труд)

Битола, 2019

Ментор:

Доц. д-р Ангелина Станојоска

Членови на комисија:

1. Вон. Проф. д-р Никола Тунтевски, претседател
2. Доц. д-р Ице Илијевски, член

НАУЧНА ОБЛАСТ: Казнено право, Малолетничко казнено право,
Пенологија

ИЗЈАВА

Изјавувам дека при изработката на магистерскиот труд ги почитувам позитивните законски прописи на Република Северна Македонија од областа на заштитата на интелектуалната сопственост и не користев реченици или делови од трудови на други автори без да ги почитувам методолошките стандарди и соодветниот стил на цитирање. Изјавата ја давам под полна морална, материјална и кривична одговорност.

Изјавил/а:

Кате Кулеска

„Воспитни мерки спрема деца во Република Северна Македонија“

Апстракт

Детското престапништво е негативна општествена појава, која се карактеризира со непочитување на општествено поставените норми од страна на децата и предизвикува реакција на несогласување со тој вид однесување.

Во рамките на сите современи држави системот на правда за децата е регулиран или со Кривичен законик или со посебни закони во областа на детското престапништво. Во Република Северна Македонија има посебен Закон за правда за децата со кој се предвидени низа на кривични санкции кои можат да им се изречат на децата, меѓу кои и воспитните мерки. Главната цел поради кои се изрекуваат и извршуваат воспитните мерки е преку давање заштита и помош на децата со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на лична одговорност да се обезбеди нивно воспитување, превоспитување и развој.

Преку овој труд ќе извршиме анализа на воспитните мерки во Република Северна Македонија, условите за нивна примена, начините на нивно извршување, нивното времетраење. Трудот ќе го насочиме и кон институциите во кои се извршуваат воспитните мерки, односно центрите за деца, воспитно – поправните установи, воспитно – поправните домови и Центарот за социјални работи, нивните надлежности, како и положбата на децата во тие институции, нивните права, погодности и нивниот животен стил.

Клучни зборови: детско престапништво, воспитни мерки, дете, правда, Центар за социјални работи, Република Северна Македонија.

„Educational measures against children in Republic of North Macedonia“

Abstract

Juvenile delinquency is a negative social phenomenon, characterized by a violation of social set norms by children and causes reaction to disagree with that type of behavior.

In all modern countries, the child justice system is regulated either by the Criminal Code or by special law in the field of juvenile delinquency. In the Republic of North Macedonia there is a special Law on the Justice of children, which provides for a range of criminal sanctions that may be imposed on children, including educational measures. The main purpose for which educational measures are pronounced and implemented is by providing protection and assistance to children by supervising them, by providing them with professional training and by developing personal responsibility to ensure their upbringing, re-education and development.

Through this paper we will analyze the educational measures in the Republic of North Macedonia, the conditions for their application, the ways of their implementation, their duration. We will also focus on the institutions where the educational measures are implemented, i.e. the children's centers, the educational - correctional institutions, the educational - correctional centers and the Centre for social work, their responsibilities, as well as the position of the children in those institutions, their rights, benefits, and their lifestyle.

Key words: juvenile delinquency, educational measures, child, justice, Centre for social work, Republic of North Macedonia.

СОДРЖИНА

Вовед.....	1-2
------------	-----

ГЛАВА I

ФОРМУЛАЦИЈА НА ПРОБЛЕМОТ И ТЕОРЕТСКО МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП КОН НЕГОВОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1.Формулација на проблемот.....	4-6
2.Одредување на предметот на истражувањето.....	7
2.1.Теоретско определување на предметот на истражувањето.....	7-10
2.2.Поимно – категоријален апарат.....	11-12
2.3.Операционално определување на предметот на истражувањето.....	13-14
2.4. Дисциплинарно определување на предметот на истражувањето.....	14
2.5.Временско определување на предметот на истражувањето.....	14
2.6.Просторно определување на предметот на истражувањето.....	14
3.Цел на истражувањето.....	15
3.1.Научна цел.....	15
3.2.Општествена цел.....	15
4.Хипотези.....	16
5.Начин на истражување (методи и техники).....	16-17
6.Научна и општествена оправданост на истражувањето.....	17-18

ГЛАВА II

ПОИМ И КРИМИНОЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ДЕТСКОТО ПРЕСТАПНИШТВО

1.Поим на детското престапништво.....	20-21
2.Етиологија на детското престапништво.....	21-22
2.1.Егзогени фактори.....	22-32
2.2.Ендогени фактори.....	32

3.Феноменологија на детското престапништво.....	32-36
---	-------

ГЛАВА III

ПОИМ НА ДЕТЕ И САНКЦИИ КОИ МОЖЕ ДА ИМ СЕ ИЗРЕЧАТ НА ДЕЦА СТОРИТЕЛИ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА

1.Дефинирање на поимот дете.....	38-41
2.Дефинирање на поимот дете со Законот за малолетничка правда.....	41-42
3.Дефинирање на поимот дете со Законот за правда за децата.....	42-43
4.Кривични санкции спрема деца во системот на правда во Република Северна Македонија.....	43-45

ГЛАВА IV

ВОСПИТНИ МЕРКИ СПРЕМА ДЕЦА

1.Историски развој на воспитните мерки во Република Северна Македонија.....	47-48
1.1.Кривичен законик на Кралството Југославија од 1929 година.....	48-49
1.2.Кривично правните прописи од НОБ.....	50-51
1.3.Кривичен законик – Општ дел на ФНРЈ од 1947 година.....	51-53
1.4.Кривичен законик на ФНРЈ од 1951 година.....	53-56
1.5. Новела на Кривичниот законик од 1959 година.....	56-57
1.6. Кривичен закон на СФРЈ од 1977 година.....	57-59
1.7.Кривичен законик на Република Северна Македонија од 1996 година.....	59-60
1.8.Закон за малолетничка правда од 2007 година.....	60-61
2.Видови воспитни мерки.....	61-63
2.1.Дисциплински мерки.....	63-65
2.2.Мерки на засилен надзор.....	66-77
2.2.1.Мерка на засилен надзор од страна на родител/старател.....	67
2.2.2.Мерка на засилен надзор од страна на згрижувачко семејство.....	67-68
2.2.3.Мерка на засилен надзор од страна на Центарот за социјални работи.....	68-70

2.3. Заводски мерки.....	70-72
2.3.1. Упатување во воспитна установа.....	72-73
2.3.1.1. Јавна установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје.....	73-77
2.3.1.2. Деинституционализација на установите „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“.....	77-79
2.3.2. Упатување во воспитно - поправен дом.....	80-84
2.3.2.1. Воспитно – поправен дом Тетово.....	84-91
2.3.2.2. Воспитно - поправен дом Скопје.....	91

ГЛАВА V

УЛОГАТА НА ЦЕНТАРОТ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТИ ВО ИЗРЕКУВАЊЕТО И ИЗВРШУВАЊЕТО НА ВОСПИТНИТЕ МЕРКИ

1. Центарот за социјални работи како орган на старателство.....	93-95
2. Фази на стручна работа со деца.....	95
2.1. Пријавување.....	95
2.2. Распределба.....	95-96
2.3. Детална проценка и разговор.....	96-98
2.4. Изработка на План со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите.....	98-99
2.5. Реализирање и мониторирање на Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите.....	100
2.6. Евалуација и ревизија на Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите.....	101-102

ГЛАВА VI

СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ ЗА ИЗРЕКУВАЊЕТО НА ВОСПИТНИТЕ МЕРКИ СПРЕМА ДЕЦА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

1. Состојбата во примената на воспитните мерки спрема деца во Република Северна Македонија во период од 2013-2017 година.....	104-115
---	---------

2.Структура на корисниците на воспитно – поправните установи според Извештајот за функционирањето и предлози за трансформација на ЈУ за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје на ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје.....115-122

3.Состојбата на Воспитно – поправниот дом Тетово и структурата на корисниците според Посебниот извештај за за констатираните состојби од повторната посета на Воспитно - поправниот дом Тетово на Народниот Правобранител на Република Северна Македонија.....122-133

ГЛАВА VIII

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоци и препораки.....134-138

Библиографија.....139-142

Листа на кратенки

- ВПД - Воспитно – поправен дом**
- ЕУ - Европска Унија**
- ЗИС - Закон за извршување на санкциите**
- ЗМП - Закон за малолетничка правда**
- ЗПД - Закон за правда за децата**
- ЗСЗ - Закон за социјална заштита**
- КПД - Конценција за правата на детето**
- КПУ - Казнено - поправна установа**
- МВР - Министерство за внатрешни работи**
- НОБ - Народно – ослободителна борба**
- ОКЗ - Општ дел на Кривичниот законик**
- ООН - Организација на Обединетите Нации**
- РСМ - Република Северна Македонија**
- СРМ - Социјалистичка Република Македонија**
- СФРЈ - Социјалистичка Федеративна Република Југославија**
- УНДП - Програма за развој на Обединетите Нации**
- УНИЦЕФ - Фонд за деца на Обединетите Нации**
- УСАИД - Агенција за меѓународен развој на Соединетите Американски Држави**
- ФНРЈ - Федеративна Народна Република Југославија**
- ЦСР - Центар за социјална работа**

„Не оставај никој зад себе “

Организација на Обединетите Нации

Вовед

Криминалот претставува негативна општествена појава која што го загрозува квалитетот на човековиот живот. Еден од видовите на криминал е детското престапништво кое претставува сериозен општествен проблем со кој се соочуваат сите земји во светот. Тежината на овој проблем, се наоѓа во фактот што се работи за деца кои имаат посебни карактеристики за разлика на возрасните, но и тоа што дел од тие деца продолжуваат со делинквентното поведење и во полнолетството. Заради успешна борба против овој проблем потребно е општеството да го избере најадекватниот пристап. Со други зборови, правилниот модел на борба против овој глобален проблем овозможува не само соодветна реакција на надлежните органи, туку и превенирање на кривични дела каде што како сторители се јавуваат деца.¹

Од системот на кривични санкции кои се применуваат спрема децата најчести се воспитните мерки. Потребата од примената на воспитните мерки се оправдува преку психо - физичкиот, емоционалниот и менталниот степен на развој кај детето, како и да се одбегне загрозувањето на правилниот раст и развој.

Воспитните мерки претставуваат најчесто изрекувани санкции спрема децата кои што се состојат во заштита, помош, надзор, стручно оспособување и развивање на личната одговорност кај децата, каде што примарната цел е нивно воспитување, превоспитување и правилен развој.

Целта на овој магистерски труд е да се прикаже начинот на кој РСМ го остварува и реализира самиот процес на изрекување и извршување на воспитните мерки, законската рамка со која што е регулирана оваа материја и институциите кои што се вклучени во самиот процес.

¹Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.15

Во првата глава од овој магистерски труд ќе биде обработен предметот на истражувањето, односно формулација на проблем, теоретско и оперативно определување на предметот на истражување, дисциплинарно, временско и просторно определување на предметот на истражување, како и целите на истражувањето односно општествената и научната цел на истражувањето, потоа хипотезите и методите и техниките преку кои ќе се спроведува истражувањето.

Во втората глава ќе биде дефинирано детското престапништво. Понатаму, ќе бидат опфатени етиологијата и феноменологијата на детското престапништво, односно најчестите причини за неговата појава и неговите основни карактеристики утврдени врз основа на податоците на Државниот завод за статистика во периодот од 2013 до 2017 година.

Во третата глава ќе биде извршено дефинирање на поимот на дете преку определување на долната и горната старосна граница, како и дефинирање на поимот на дете со ЗМП и со ЗПД. Исто така, во оваа глава се опфатени кривичните санкции кои се применуваат спрема децата во системот на правда на РСМ, односно воспитните мерки, казните, алтернативните мерки и мерките на безбедност.

Во четвртата глава обработени се воспитните мерки во РСМ и тоа преку нивниот историски развој, па се до видовите на воспитни мерки и сите установи во кои се извршуваат истите како центрите за деца, воспитно – поправните установи, односно Јавната установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје и Воспитно - поправните домови во Тетово и во Скопје.

Во петтата глава ќе биде обработена улогата на Центарот за социјални работи во изрекувањето и извршувањето на воспитните мерки преку неговата најзначајна улога во постапката спрема деца како орган на старателство, како и стручните фази во постапувањето со деца.

Во шестата глава, а воедно и последна фаза од магистерскиот труд преку детална анализа е извршена обработка на податоци врз основа на спроведеното истражување, како и давање на препораки во насока на подобрување на извршување на воспитните мерки заради подобрување на положбата на децата во системот на правда за децата во РСМ.

ГЛАВА I

ФОРМУЛАЦИЈА НА ПРОБЛЕМОТ И ТЕОРЕТСКО МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП КОН НЕГОВОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Формулација на проблемот

Детското престапништво како дел од вкупниот криминал постои во секоја држава и секоја од нив има утврдено повеќе мерки во насока на негово сузбивање. Главно, мерките се делат на репресивни и превентивни мерки. Современите држави бидејќи се ориентирани кон детето и кон неговата заштита, тежнеат кон тоа да ги применуваат почесто превентивните мерки.

Престапничкото поведение на младите е секое поведение на поединец, група на млади кое е противправно, односно општествено неприфатливо, однесување со кое се кршат правните и моралните норми на општество и кои, кога тоа е општествено видливо предизвикуваат спонтано или организирано општествено реагирање со намера да се заштитат општествените добра и вредности, како и самите актери на таквото поведение.²

Новиот систем за правда за децата во РСМ токму во центарот на својот интерес ја става заштитата, воспитувањето, превоспитувањето и правилниот развој на децата, преку кодификацијата на општиот дел на материјалното и делот од процесното казнено законодавство за деца во еден закон. Како резултат на тоа во ЗПД се предвидени низа на санкции кои го остваруваат таквиот интерес.

Според ЗПД на РСМ предвидени се следните санкции: воспитни мерки, казни, алтернативни мерки и мерки на безбедност.³

Во македонското казнено законодавство релевантно за деца постои силна тенденција да се сведи на минимум изрекувањето на санкции на децата, односно изрекувањето на казни на децата се сфаќа како последно решение на кое му претходи искористувањето на сите претходни можности кои во својата основа ја имаат ресторативната правда односно се превентивни наместо репресивни.⁴

Од сите санкции кои што ги предвидува ЗПД во системот на кривични санкции најчесто применувани санкции се воспитните мерки кои се состојат во заштита,

²Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.16-17

³ Член 34, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁴ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.140

помош, надзор, стручно оспособување и развивање на лична одговорност на детето и имаат за цел негово воспитување, превоспитување и правилен развој.

ЗПД ги предвидува следните видови воспитни мерки:

- дисциплински мерки: укор и упатување во центар за деца;
- мерки на засилен надзор: засилен надзор од страна на родители/старатели, засилен надзор од страна на згрижувачко семејство и засилен надзор од страна на органот на старателство; и
- заводски мерки: упатување во воспитна установа и упатување во воспитно – поправен дом.⁵

Заводската мерка упатување во воспитно - поправна установа се извршува во Јавната установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје која работата ја обавува во два објекти на територијата на град Скопје и тоа: „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“ со тоа што моментално установата „25 мај“ како дел од процесот на деинституционализација е трансформирана во мали групни домови ширум Скопје, додека пак истата трансформација се очекува да биде извршена и во установата „Ранка Милановиќ“.

Мерката упатување во воспитно – поправен дом се извршува во два воспитно поправни дома и тоа: Воспитно – поправниот дом Тетово кој моментално функционира во рамките на КПУ Затвор Охрид каде што се упатени деца од машки пол и Воспитно – поправен Дом Скопје кој функционира во рамките на женското одделение на КПУ Идризово каде што се упатени деца од женски пол.

Како и кај сите други санкции спрема децата основната цел на воспитните мерки е преку давање заштита и помош на децата со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на лична одговорност да се обезбеди нивно воспитување, превоспитување и развој. Имено, преку исполнувањето на оваа цел ќе се одбегне загрозувањето на правилниот раст и развој на децата во транзиторниот период од детство кон полнолетство.

Меѓутоа и покрај ваквата законска поставеност на воспитните мерки во РСМ врз основа на Извештаите на Народниот Правобранител на РСМ и низата скандали кои беа

⁵Член 37, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

изнесени пред јавноста во средствата за масовна комуникација може да се идентификуваат сериозни недостатоци на видовите на воспитните мерки.

Имено, недостатоците се упатуваат во установите каде што се извршуваат заводските мерки. Во установите „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“ недостатоците пред се се упатуваат врз персоналот кој треба да се грижи за штитениците, односно поради нивната недоволна грижа.

Во ВПД Тетово најголемиот недостаток е тоа што мерката се извршува во КПУ Затвор Охрид заедно со деца кои се упатени на издржување на казната затвор за деца. Понатаму, постои недостаток на финансиски средства, отсуство на рекреативни и едукативни и спортски активности. Установата се наоѓа во самиот центар каде околу неа има други објекти и може целосно да се следи движењето на децата, а тоа го доведува во прашање нивното достоинство.

Во однос на ВПД Скопје исто така недостаток е тоа што мерката се извршува во женското одделение во КПУ Идризово заедно со полнолентите женски лица кои се осудени на казна затвор и со деца кои се осудени на казна затвор за деца.

Ваквите недостатоци со кои се соочуваат воспитните установи и воспитно – поправните домови се закана за системот на правда на децата кој РСМ го изгради и кон кого се уште се стреми во насока на негово осовременување. Покрај тоа, преку тие недостатоци децата индиректно се поттикнуваат да продолжат со општествено неприфатливото поведение и во полнолетството, што претставува закана и за системот на правда воопшто. Исто така, таквите состојби предизвикуваат и загриженост и револт кај институциите кои се вклучени во извршувањето на воспитните мерки, но и кај пошироката јавност.

Преку анализа на ЗПД, ЗИС, ЗСЗ, Куќен ред на ВПД Тетово, извештаи, ставовите на експертите од оваа област и анализа на статистичките податоци од Државниот завод за статистика, ќе дојдеме до заклучок за извршувањето на воспитните мерки во РСМ во периодот од 2013-2017 година.

2. Одредување на предметот на истражувањето

2.1. Теоретско определување на предметот на истражувањето

За да може да зборуваме за воспитните мерки прво потребно е да ги најдеме нејзините историски корени, односно да го опишеме нејзиниот развој.

Воспитните мерки се појавуваат за прв пат во законот на Леополд Tosкански од 1786 година кој што утврдил дека децата до 12 години воопшто не можеле да се казнат, туку спрема нив може да се применат само воспитни мерки. Исто така и Tosканскиот КЗ од 1786 година децата до 12 години ги исклучил од сферата на казнувањето и за нив предвидел само воспитни мерки. Понатаму, воспитни мерки предвидел и Германскиот КЗ од 1871 година врз основа на кој пропишувал дека само деца од 12 до 18 години можат да бидат казнети но доколку бил исполнет условот на „разборитост“, во спротивно се применувале воспитните мерки. Во втората половина на XIX век се формирала нова доктрина на мерки во интерес на детето, засновани врз моделот на благосостојба и врз теоријата дека државата е таа што треба да развие систем на едукативни и други мерки на воспитување, грижа и контрола над децата.

Во континенталното европско право во XX век се вовело посебен систем на воспитни мерки кои биле инспирирани од идејата за помош, воспитување и поправање. Имено, во Белгискиот закон за заштита на децата од 1912 година, биле предвидени воспитни мерки на чување, воспитување и заштита. Исто така и Англија во своето законодавство ја предвидувала мерката упатување во воспитна установа.

Во однос на воспитните мерки во РСМ постојат сознанија за нивна примена од периодот кога нашата држава беше во состав на Кралството Југославија. Првенствено бил донесен Кривичниот законик на Кралството Југославија од 1929 година кој ги предвидувал следните воспитни мерки: укор; пуштање на пробација; предавање под надзор и казнување на родителите, старателите или училишните власти; предавање на друго погодно семејство; упатување во завод за воспитување и упатување во завод за поправање.

Кривично правните прописи од НОБ ги предвидувале следните воспитни мерки: укор, укор со отпуштање на проба за одредено време, предавање на родителите за нивно воспитување, упатување на воспитување во воспитна установа или завод, како и

друга заштитно – воспитна установа и присилна работа до 10 години. Во 1946 година бил донесен Законот за видовите казни кој ги предвидувал следните воспитни мерки: предавање на малолетникот на родителите или на други лица што се грижат за негово воспитување, укор и упатување во воспитно – поправен завод.

По Втората светска војна во 1947 година бил донесен првиот кодифициран кривичен законик – Општ дел на ФНРЈ кој важел и за посебните кривични закони на ФНРЈ и за републиките меѓу кои и за НРМ. Овој законик ги предвидувал следните видови воспитни мерки: предавање на родителите или старателите со обврска да вршат засилен надзор над него; упатување во воспитна установа; сместување во воспитно – поправен дом и упатување во здравствено – поправен завод.

Во 1951 година се донесува нов КЗ кој ги предвидувал следните воспитни мерки: укор, предавање на родителите или на старателот, упатување во воспитна установа и упатување во воспитно - поправен дом.

Со Новелата на КЗ од 1959 биле предвидени три групи на воспитни мерки. Првенствено биле предвидени две дисциплински мерки и тоа старата мерка укор и воведување на нова мерка упатување во дисциплински центар. Се зголемил бројот на мерките на засилен надзор така што покрај тоа што била задржана мерката засилен надзор од страна на родителите или старателите биле воведени и мерката засилен надзор од страна на друго семејство и мерката засилен надзор од страна на органот за старателство. Со Новелата на КЗ биле задржани двете заводски мерки: упатување во воспитна установа и упатување во воспитно - поправен дом и била воведена нова заводска мерка: упатување во установа за дефектни малолетници.

Во 1977 година бил донесен нов КЗ на СФРЈ и на републиките кои ги предвидувале следните воспитни мерки: дисциплински мерки; мерки на засилен надзор и заводски мерки.

Во однос на современиот развој на казненото право спрема децата најголемиот успех во системот на правда на децата започна со донесувањето на Конвенцијата за правата на детето на ООН усвоена во 1989 година, а стапила во сила во 1990 година. Најдобриот интерес на детето како едно од стожерните начела на кои се заснова КПД е водечката идеја во креирање систем на постапување со децата што во фокусот го има третманот наместо казнувањето и пристап кој нема да има пунитивни

елементи и последици туку ќе нуди помош, грижа, правилен раст, развој и социјализација на младата личност.⁶ Токму со ратификација на КПД во 1993 година РСМ го приближи нашето казнено законодавство кон современите законодавства, со тоа што се вовеле нов начин на постапување со децата сторители на кривични дела.

Значаен исчекор се прави со донесувањето на Стандардните минимални правила на ООН за спроведување на малолетничка правда познати под името Пекингшки правила. Овие правила иако немаат правно обврзувачко дејство влијаат врз криминалната политика на државата и врз изборот на најсоодветни казнено - правни решенија што се најблиску до спроведување до прокламираните цели, со сведување на минимум на репресивното санкционирање на децата. Исто така, Пекингшките правила предвидуваат дека во системот на санкции спрема децата приоритет треба да се даде на ресоцијализацијата и индивидуалната превенција, наспроти ретрибуцијата и генералната превенција.

Во 1990 година се носат Прописите на ООН за заштита на малолетниците лишени од слобода, односно Хаванските правила. Хаванските правила се карактеризираат со збир на мерки од социјален, воспитно – стручен, образовен, здравствен, но и ресоцијализирачки карактер, мерки кои треба да бидат во најдобар интерес на детето.

Понатаму, значајни се и Правилата на ООН за превенција на малолетничката делинквенција, уште познати како Ријадски правила кои се донесени во 1990 година. Овие стандарди содржат стандарди и мерки за заштита на децата кои имаат за цел за спречување на детското престапништво, каде посебен акцент се става на помош, грижа, заштита и вклучување во рамките на општеството.

Исто така, големо значење имаат и Стандардните минимални правила на ООН, за вонзаводски мерки, познати под името Токиски правила донесени во 1990 година. Во Токиските правила се нагласува потребата секоја држава потписничка да изготви систем на алтернативни мерки, кои ќе бидат замена на институционалниот третман. Постојат повеќе алтернативни мерки кои ги предвидуваат овие правила, а кои се инкорпорирани и во македонското законодавство дел од нив како воспитни мерки

⁶Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.48

(опомена, надзор од страна на социјалните служби и сл.), додека дел од нив како алтернативни мерки (условен отпуст, општокорисна работа и сл.).

Во 1996 година бил донесен првиот КЗ на самостојна РСМ кој ги содржел следните видови на воспитни мерки: дисциплински мерки (укор или упатување во дисциплински центар за малолетници; мерки на засилен надзор (од страна на родителите, посвоителот или старателот, во друго семејство или од страна на социјален орган) и заводски мерки (упатување во воспитна установа и во воспитно – поправен дом).

Во 2007 година е донесен ЗМП со кој за прв пат се изврши кодификација на малолетничкото законодавство. ЗМП внесе сосема нов приод во постапувањето со децата и малолетниците поаѓајќи од начелата на кои почива Конвенцијата на ООН за правата на детето, документите на ООН во однос на методите што треба да бидат застапени при постапување со деца и малолетници, превенирање на малолетничката делинквенција, како и имплементација на препораките на Советот на Европа.⁷Овој закон ги предвидуваше следните видови на воспитни мерки: дисциплински мерки укор или упатување во дисциплински центар за малолетници, мерки на засилен надзор од страна на родителите или старателот, згрижувачко семејство или од страна на центарот и заводски мерки упатување во воспитна установа или во воспитно - поправен дом.

Во 2014 година беше донесен нов Закон за правда за децата кој ги предвидува истите воспитни мерки како неговиот претходник но направи битни измени меѓу кој е и воведувањето на терминот дете наместо малолетник. ЗПД ги предвидува следните видови на воспитни мерки: укор или упатување во центар за деца, засилен надзор од страна на родителите/или/от, односно старателите/или/от, згрижувачко семејство или од страна на центарот и заводски мерки упатување во воспитна установа или во воспитно - поправен дом.

⁷Ibid. стр.34

2.2. Поимно – категоријален апарат

Во рамките на поимно - категоријалниот апарат се дефинирани поимите кои ќе се употребуваат во текот на истражувањето, а кои се содржани и во самиот наслов на истражувањето.

- *Воспитните мерки* претставуваат најчесто изрекувани санкции спрема децата кои што се состојат во заштита, помош, надзор, стручно оспособување и развивање на личната одговорност кај децата, каде што примарната цел е нивно воспитување, превоспитување и правилен развој;
- *Дете* е секое лице на возраст до 18 години;
- *Дете во ризик* е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело;
- *Дете во ризик до 14 години* е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години;
- *Дете во ризик од 14 до 18 години* е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години;
- *Дете во судир со закон од 14 до 16 години* е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години;

- *Дете во судир со закон над 16 години* е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години;
- *Дете жртва* е секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со закон предвидено како кривично дело;
- *Помладо полнолетно лице* е лице кое во времето на пресудување за дејствие со закон предвидено како кривично дело наполнило 18, а не наполнило 21 година;
- *Мерки* се мерки на помош и заштита определени со закон кои се состојат во одземање и ограничување на слободите и правата на децата поради стореното дејствие со закон предвидено како кривично дело или прекршок или состојба на ризик, кои спрема детето, родителите/или/от, односно старателите/или/от може да ги примени суд или други органи определена со овој закон;
- *Санкција* е правна последица на дејствие со закон предвидено како кривично дело и прекршок, која се состои во помош и заштита или ограничување или одземање на определени слободи и права на дете од 14 до 18 години поради дејствие предвидено со закон како кривично дело или прекршокот, што ја изрекува суд во постапка определена со овој закон;
- *Надлежен суд* е судија за деца и совет за деца;
- *Семејство* се родителите/или/от, односно старателите/или/от на детето, полнолетните роднини по крв во права линија, брат или сестра, брачниот другар, како и други полнолетни лица со кои детето живее во заедничко домаќинство;
- *Република Северна Македонија* – независна држава во нејзините граници од осамостојувањето во 1991 година, се до денес;
- *Период* – подолг интервал од време што опфаќа одреден и завршен процес.

2.3. Операционално определување на предметот на истражувањето

Операционалното определување на предметот на истражување ги опфаќа причините, условите, учесниците, мотивите, целите и активностите.

Причините поради кои се воведуваат воспитните мерки произлегуваат од целите кои сакаат да се постигнат со неа.

Имено, целта поради кои се изрекуваат и извршуваат воспитните мерки е преку давање заштита и помош на децата со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на лична одговорност да се обезбеди нивно воспитување, превоспитување и развој.

Учесници кои се вклучени во извршувањето на воспитните мерки се пред се децата на кои им е изречена воспитна мерка; потоа институциите кои ги изрекуваат воспитните мерки односно судовите; Управата за извршување на санкциите која учествува во извршувањето на воспитните мерки; центрите за социјална работа кои имаат значајна и незаменлива улога во постапката како орган на старателство; установите каде што се извршуваат воспитните мерки како што се: центрите за деца, Јавната установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје која работата ја која работата ја обавува во два објекти на територијата на град Скопје и тоа: „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“; малите групни домови; ВПД Тетово и ВПД Скопје; родителите односно старателите на децата и згрижувачките семејства доколку е изречена некоја од мерките на засилен надзор и сите надлежни министерства како што се Министерството за труд и социјална политика, Министерството за правда, Министерството за здравство и Министерството за образование.

Мотивот за воведување на воспитните мерки е децата да добијат различен третман од возрастите во самиот процес на воспитување и превоспитување.

Активностите би можеле да ги поврземе со активностите во текот на извршувањето на воспитните мерки како што се: работата за деца над 15 години, образованието, слободни активности, спорт и рекреација и сл.

Во однос на условите, во кои се извршуваат воспитните мерки, особено во установите, односно во воспитно поправните установи и воспитно - поправните домови тука влегуваат просторните услови, безбедносните услови, хигиенските услови, образовните услови, здравствените услови и сл.

2.4. Дисциплинарно определување на предметот на истражувањето

Оваа тема на интерес првенствено претставува дел од пенологијата, бидејќи како научна дисциплина таа се занимава со кривичните санкции и нивното извршување, вклучувајќи ги и воспитните мерки.

Темата на интерес е поврзана и со малолетничкото казнено право, бидејќи истото ги предвидува видовите воспитни мерки кои постојат во правниот систем, целта која треба да се исполни како и условите за нивното изрекување.

И на крај, темата на интерес е поврзана и со криминологијата бидејќи таа како општествена наука се занимава со проучување на криминалитетот, неговата етиологија и феноменологија.

2.5. Временско определување на предметот на истражувањето

Со ова истражување ќе биде опфатен временскиот период од 2013- 2017 година.

2.6. Просторно определување на предметот на истражувањето

Истражувањето територијално ќе се простира на територијата на РСМ.

3. Цел на истражувањето

3.1. Научна цел

Добивањето на целосна слика за состојбата со изрекувањето и извршувањето на воспитните мерки во РСМ за периодот од 2013 -2017 година. Научна цел е и запознавањето на законската поставеност на извршувањето на воспитните мерки. За да може да се влијае врз една појава неопходно е добро да се запознаеме со неа од сите можни аспекти. Резултатите од ова истражување може да се користат, за некои идни истражувања на овој феномен.

3.2. Општествена цел

Искористување на резултатите за зголемување на степенот на информираност кај јавноста за изрекувањето на воспитните мерки како и начинот на нејзиното извршување, под кои услови истите се применуваат. Подобрување на работата на персоналот во установите каде се извршуваат воспитните мерки во насока на подобрување на третманот на децата, како и за нивно правилно воспитување и превоспитување. Резултатите можат да послужат за поттикнување на надлежните органи да ги направат потребните измени во законодавството во насока на подобрување на положбата на децата во системот на правда, бидејќи пред се работи за деца кои имаат посебни карактеристики за разлика од возрастните, односно различен степен на психо - физички, ментален степен на развој и се подложни на различни општествени и социјални ризици.

4. Хипотези

Генерална хипотеза

Од системот на кривични санкции спрема децата во РСМ најчеста примена имаат воспитните мерки во секоја година во периодот од 2013-2017 година.

Поединечна хипотеза 1 – Најчесто изрекувана воспитна мерка спрема деца од 14-16 и деца од 16-18 години е мерката на засилен надзор од страна на родители односно старатели.

Поединечна хипотеза 2 - Најголем број на воспитни мерки спрема деца се изречени во 2013 година.

Поединечна хипотеза 3 - Најголем број на воспитни мерки се изречени спрема деца од 16-18 години.

Поединечна хипотеза 4 – Мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство воопшто не е изречена од страна на судот.

Поединечна хипотеза 5 – Дисциплинската мерка упатување во центар за деца спрема деца од 16-18 години воопшто не е изречена од страна на судот.

5. Начин на истражување (методи и техники)

Истражувањето што ќе го спроведеме во рамките на овој труд е од големо значење, бидејќи се работи за сериозна тема каде што како сторители на кривични дела се јавуваат деца каде кај одредени видови воспитни мерки им се ограничува нивната слобода, па заради исполнување на поставените цели потребно е користење на статистичка анализа за да добиеме јасна слика за состојбата на воспитните мерки во РСМ. Со цел да се проследи историскиот развој на воспитните мерки во РСМ ќе биде искористен историско – компаративниот метод. Како општи методи на општествените науки ќе бидат користени индуктивно - дедуктивниот метод и аналитичко – синтетичкиот.

За користење на овие методи и исполнување на целта на истражувањето, како и проверка на хипотезите како извор на податоци ќе бидат користени следниве секундарни извори:

- **Статистика на Државниот завод за статистика на РСМ.** Со оваа анализа би се дошло до заклучок на колку деца им биле изречени воспитни мерки во периодот од 2013 до 2017 година. Колку воспитни мерки се изречени на годишно ниво? Кои воспитни мерки се најизрекувани спрема децата во периодот од 2013-2017 година?
- **Закон за правда за децата.** Со неговата анализа ќе се утврди правната рамка на воспитните мерки, условите под кои истите може да бидат изречени.
- **Извештаи од Народниот правобранител на РСМ.** Преку нивна анализа ќе се дојде до заклучок за состојбата и условите во воспитно – поправните домови.
- **Извештај за функционирањето и предлози за трансформација на ЈУ за згрижување деца со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведење - Скопје од ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје.** Со негова анализа ќе се дојде до заклучок за состојбата и условите во воспитните установи во РСМ.
- **Закон за извршување на санкциите.**

Резултатите од статистичката анализа ќе бидат претставени преку табели и графички прикази.

6. Научна и општествена оправданост на истражувањето

Научната и општествената оправданост на ова истражување произлегуваат од фактот што теоретско – емпириско истражување е фокусирано на прибирање и систематизирање на сознанија кои имаат научно и практично значење.

Денес, иако во РСМ детското престапништво е во тренд на опаѓање за разлика од изминатите години, сепак е еден од најсериозните проблеми бидејќи пред се се работи за деца како сторители на кривични дела, но и со оглед на начините на извршување на истите. Имено, самиот тренд на опаѓање на детското престапништво можеме да го поврземе со падот на наталитетот и со емиграциониот процес.

Преку резултатите од ова истражување потребно е да се дојде до сознанија за првенствено за воспитните мерки, условите за нивна примена, начините на нивно извршување, нивното времетраење, институциите во кои се извршуваат, надлежностите на органите надлежни за нивно извршување и сл., но и за карактеристиките, појавните облици и причини кои доведуваат до детското престапништво. Исто така, ќе дојдеме до сознанија како надлежните институции и установи во кои се сместуваат децата ги извршуваат воспитните мерки.

Понатаму, преку резултатите од ова истражување ќе утврдиме и дали начинот на извршување на воспитните мерки е функционален за правилно воспитување, превоспитување и развој на децата и што треба да се подобри во иднина.

Научната оправданост на истражувањето треба да се бара како надоврзување на општествената оправданост, бидејќи преку ова истражување ќе дојдеме до вистинската слика за имплементацијата на законите во оваа област. Неопходно е првенствено да се заврши процесот на деинституционализација кој што веќе е започнат во воспитните установи, но и децата од воспитно – поправните домови да се сместат во посебни домови, одвоено од децата кои се на извршување на казна затвор за деца и одвоено од возрасните, со цел да се постигне целта на воспитните мерки, односно воспитување, превоспитување и правилен развој на децата. Понатаму, исто така, неопходно е да се преземат институционални и вонинституционални мерки за превенција на детското престапништво. Добивањето на вистинската слика на начинот на кој се извршуваат воспитните мерки овозможува науката, но и ова истражување да понудат решенија за надминување на сите проблеми кои се појавуваат и решенија за нивно подобро извршување.

ГЛАВА II

ПОИМ И КРИМИНОЛОШКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ДЕТСКОТО ПРЕСТАПНИШТВО

1. Поим на детското престапништво

Детското престапништво како посебен облик на криминално однесување се карактеризира со низа специфичности кои што во основа се разликуваат од криминалот на возрасните. Тие специфичности се резултат на психофизичката, емоционалната и менталната состојба на децата како и на нивниот посебен социјален статус. Се работи за криминално поведење кое што во прв ред зависи од психофизичката состојба на децата. Имено, се работи за лица кои се наоѓаат во период на созревање каде што детето е под влијание на низа психолошки и физиолошки промени врз основа на кои детето не е во состојба да ги сфати последиците од преземеното дејствие и не секогаш може да направи разлика помеѓу прифатливо и неприфатливо однесување. Токму оваа специфичност доведе до тоа децата да се третираат на различен начин од возрасните како сторители на кривични дела како во однос на санкциите, така и во однос на самите постапки.

Посебната положба на малолетните сторители во кривичното законодавство е една од важните придобивки на еволуцијата на кривичното право која се заснова на вековните научни проучувања и практични согледувања и искуства дека борбата против малолетничката делинквенција не може да се остварува на ист начин и со исти средства како против полнолетните сторители на кривични дела.⁸ Поради тоа на малолетните сторители на кривични дела во прв ред им се изрекуваат воспитните мерки, во насока на нивно воспитување, превоспитување и правилен развој. Казнувањето на децата се применува по исклучок на кривично одговорно дете над 16 годишна возраст, само ако поради тешките последици од стореното дело и високиот степен на кривична одговорност не би било оправдано да се изрече некоја од воспитните мерки. Исто така и институционалниот третман на казната затвор за деца е сличен со институционалниот третман кај воспитните мерки.

Престапничкото поведење на младите е секое поведење на поединец, група на млади кое е противправно, односно општествено неприфатливо, однесување со кое се кршат правните и моралните норми на општество и кои, кога тоа е општествено видливо предизвикуваат спонтано или организирано општествено реагирање со намера

⁸Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. (Скопје Графохартија, 2001, Скопје) стр. 367

да се заштитат општествените добра и вредности, како и самите актери на таквото поведение.⁹

Детето престапник е дефинирано како: лице кое е под законската возраст за кривична одговорност како возрасен сторител, а е над определена минимална возраст со која може да биде повикан на одговорност за прекршување на кривичниот закон.¹⁰

Во определувањето на поимот детско престапништво, владее големо шаренило, кое денес може да се види од бројните термини што се среќаваат, како во криминолошката така и во кривично - правната теорија воопшто.¹¹ Денес, покрај терминот детско престапништво во литературата можеме да сретнеме и други термини кои го имаат истото значење како и детското престапништво меѓу кои и термините малолетничка делинквенција, малолетнички криминал, малолетничко престапништво, воспитна запуштеност и сл. Битно е да се напомене дека кај нас со донесувањето на новиот ЗПД во 2013 година е прифатен терминот – детско престапништво.

Кон поимот детско престапништво се врзува поимот воспитна запуштеност. Воспитната запуштеност се дефинира како облик на однесување на пределинквентниот тип односно „вид на сериозно антисоцијално однесување кое не значи делинквенција, но претставува сериозна опасност истата да се развие“.¹²

2. Етиологија на детското престапништво

Кога се зборува за етиологијата на детското престапништво главно факторите на ризик се делат на егзогени и ендогени криминогени фактори. Егзогените фактори уште се нарекуваат и надворешни, објективни или општествени криминогени фактори, додека ендогените фактори се нарекуваат и внатрешни, субјективни, или лични криминогени фактори. Факторите на ризик сами по себе не претставуваат причина за

⁹ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.16-17

¹⁰Ibid. стр.17

¹¹ Нанев Лазар и Кошевалиска Олга. *Малолетничко казнено право – скрипта*. (Штип, 2018). стр.12

¹² Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.18

детско престапништво, меѓутоа во комбинација со други фактори на ризик и посебните карактеристики на индивидуата, може да се сметаат како причини за престапништво.¹³

2.1. Егзогени фактори

1. Сиромаштијата

Сиромаштијата е еден од факторите на ризик кој во комбинација со останатите фактори може да влијае врз појавата на детското престапништво. Недостатокот на финансиските средства во сиромашните средини негативно влијае врз благосостојбата на децата. Децата што живеат во сиромашни средини се под притисок да преживеат бидејќи имаат различни социјални проблеми како што се можности за вработување, финансиска поддршка, здравствени услуги, социјални услуги, образование итн. Овие социјални проблеми во сиромашните средини ги попречуваат децата на патот кон нивниот успех и ги фаворизира оние деца од побогатите средини и како резултат на тоа постои поголема веројатност тие деца да се оддадат на криминал. Пример за тоа се децата од ромските средини кои што секојдневно се соочуваат со глад, неможност за дооформување на образованието, несоодветни станбени услови, неможност за задоволување на потребите што ги има секој млад човеки сл. Како резултат на тоа стапката на малолетнички криминал е поголема кај децата од ромската заедница за разлика од останатите заедници.

Децата често се споредуваат со останатите особено оние кои се финансиски постабилни од нив и јазот кој што постои помеѓу нив предизвикува фрустрации кај нив кои влијаат врз нивните амбиции и нивното подоцнежнo однесување. Природно е за тинејџерите да се споредат со другите и кога тие сметаат дека нивните пријатели се побогати и финансиски постабилни од нив, тие на крајот почнуваат да бараат погрешни начини да го премостат јазот. Тинејџерите обично започнуваат со мали злосторства како кражба за да ги исполнат своите дневни трошоци, но со текот на времето, тие продолжуваат да паѓаат подлабоко и подлабоко во животот на криминалот.¹⁴

¹³Ibid. стр.62

Иако многу објавени истражувања укажуваат дека сиромаштијата во едно семејство не мора да значи појава на проблематично однесување кај децата, сепак се покажа дека сиромаштијата е најчест фактор за различни социјални проблеми, како што се проблеми во образование, финансии, вработеност, кои пак водат кон нарушено однесување кај децата.¹⁵ Сепак потребно сиромаштијата како ризик фактор да се анализира заедно во корелација со другите фактори на ризик за да може точно да се утврди дали сиромаштијата претставува главен фактор на ризик или е дополнителен услов кој што влијае врз појавата на детското престапништво.

2. Семејството

Семејството е примарна општествена средина каде што детето се раѓа и развива, а воедно и примарен социјализирачки фактор. Таа пружа модел на поведение, го прифаќа или го отфрла детето, му помага или му го отежнува неговиот развој и неговата иднина.¹⁶ Многу важно за детето е неговата социјализација во рамките на семејството која започнува во домот: во него децата учат кои се, што можат и што би требало да очекуваат од животот, и како да се однесуваат кон другите во нивното општество.¹⁷ Семејството е општествена средина која што најпогодна за социјализацијата на детето бидејќи се работи за мала група каде контактите помеѓу членовите на семејството се лице-во-лице, каде што напредокот на децата може да биде надгледуван, и доколку е потребно, да се направат и приспособувања.

Децата најсоодветно се развиваат во семејства кои имаат хармонични семејни односи, примарна позиција на детето во семејството, позитивна и конструктивна семејна атмосфера, психичка, социјална и морална зрелост на родителите како и уредна финансиска состојба.¹⁸

¹⁴Available on:

<https://www.secureteen.com/juvenile-delinquency/why-teens-turn-into-criminals-finding-the-root-causes/>, (02.07.2019)

¹⁵ Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.64

¹⁶ Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. (Скопје Графохартија, 2001, Скопје). стр. 443

¹⁷ Ташева Марија. *Социологија*. (2-ри Август – С Штип, Штип, Скопје, 2003). стр. 178

¹⁸ Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.67

Иако семејството останува примарен социјализирачки фактор, тоа не е секогаш ефикасен социјализатор. Родителите понекогаш имаат недоволно разбирање за социјализацијата, немаат јасна концепција за нејзините цели, и ретко се тренирани за нејзино спроведување.¹⁹ Доколку семејството не ги извршува успешно своите функции, тогаш можат да настанат негативни ефекти кај децата и тоа може да биде фактор на ризик за појава на детското престапништво. Тоа значи дека детското престапништво може да биде резултат на недостаток на социјализација, а тоа најчесто се случува во дисфункционалните семејства. Оттука, дисфункционално семејство е она семејство кое не е во состојба да ги исполни обврските за правилен развој, помош, грижа и заштита на децата.²⁰ Дисфункционалните семејства ги карактеризира слабо вербално изразување, мала размена и искажување на емоции, пробиени граници кога во воспитувањето на детето има мешање и на други членови (баба, дедо и сл.), презафатени родители или родител кој ретко го гледа своето дете, а другиот родител, пак, не може да го издржи товарот на воспитувањето.²¹ Дисфункционалните семејни односи се рефлектираат врз децата. Доколку детето расте во дисфункционално семејство постои опасност од отсуство на социјализација, што е многу важна за развојот на детето.

Генерално, факторите на ризик во семејството опфаќаат: недостиг од позитивен однос со родителите, недоволна приврзаност, остра, непопустливоста и неконзистентна дисциплина, несоодветен надзор, родителска психопатологија (особено депресија кај мајките и високо ниво на родителски стрес) го зголемуваат ризикот дека децата ќе развијат проблеми во однесувањето и емоционални проблеми, вклучувајќи и употреба на дрога, но и антисоцијални и делинквентни активности; неповолна семејна историја (на пример, слаба социјализација, занемарување, лоша дисциплина, хаотичност и неорганизираност, неадекватен надзор на родителите, неразбирање на односот родител - дете, отсуство на емоционална поврзаност помеѓу членовите на семејството, ран губиток на родителите); семејни конфликти и насилство (детето се јавува како сведок или жртва, генерациски јаз помеѓу родителите и децата, дисхармоничните односи родители - деца); сиромаштија во семејството; многудетно семејство; повеќе генерации

¹⁹ Ташева Марија. *Социологија*. (2-ри Август – С Штип, Штип, Скопје, 2003). стр. 178

²⁰ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.66

²¹ Бачановиќ Оливер, Батиќ Драгана, Мирчева Стојанка, Стојковска Весна. *Зборник на трудови - Малолетничка правда – ресторативна правда*. (Ван Гог, Скопје, 2009). стр.172

во единствено домаќинство; криминалот во семејството и сл.²² Во одделни случаи семејството може да влијае негативно на развојот на младата личност доколку се: пореметени семејните односи, односно презафатеноста на родителите со работа или подолг престој во странство; постои конфликт и насилство во бракот; развод на брак; доколку се случи смрт на родител или член од семејството; присуство на алкохолизам, дрога или други зависности; секаков вид на насилство, запоставување или занемарување на децата (глад, хигиена) и слично; неповолните материјални услови во семејството, неможноста да се задоволат секојдневните потреби, како и зголемените потреби на младите, влијаат тие лесно и брзо да се вклучат во криминогените активности.²³

Семејството остава најсилен печат врз развојот на детето. Имено, сите позитивни или негативни поведенија на децата, свесно или несвесно, се препишуваат на семејството и на односите меѓу родителите и детето. Сите научни сознанија упатуваат на тоа дека семејството е незаменлив фактор во развојот на младата личност, во него се одвива најсложена и најобемна интеракција и се развиваат најблиски односи и емотивни врски помеѓу неговите членови.²⁴ Затоа е потребно родителите да ги намалат факторите на ризик кои зависат од нив и да бидат блиски со нивните деца, да соработуваат со нив, да бидат подобри родители за своите деца. Родителот некогаш бил дете, а детето допрва треба да стане родител.²⁵ Воспитувањето е напорна активност, но полесно е да се воспитува, отколку да се превоспитува.²⁶

3. Образованието

Образованието, претставува една од најстарите институции кое што остварува значајни функции за општеството и за индивидуите. Тоа задоволува некои од основните општествени функции, како што се: социјализацијата; преносот на културните знаења, вредности и верувања; селекцијата и учењето на општествените улоги и со тоа обезбедување на доволен број на специјализирани поединци за

²² Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.68

²³Ibid стр.66

²⁴ Бачановиќ Оливер, Батиќ Драгана, Мирчева Стојанка, Стојковска Весна. *Зборник на трудови - Малолетничка правда – ресторативна правда*. (Ван Гог, Скопје, 2009). стр.167

²⁵Ibid. стр.178

²⁶Ibid

обавување на потребните улоги; насочување на талентирани поединци кон избор на специјализација што соодветствува со нивниот талент; приближување на различните културни групи во повеќекултурните општества и на тој начин обезбедување на услови за нормално функционирање на општеството во целина; тоа е, покрај тоа, извор на иновации.²⁷

Образованието претставува продолжена рака на семејството, односно социјална средина во која детето продолжува со својот развој и секој расчекор помеѓу поведението што го дава семејството и она на кое се инсистира во училиштето е голем хендикеп за детето. Едно меѓутоа е несомнено: неуспехот на детето е основна карактеристика на малолетните делинквенти, тоа е прв чекор во натамошните неуспеси и потонувањето во делинквенцијата станува многу блиско.²⁸

Во училиштето децата за прв пат осознаваат нешта за кои немале информации во семејството, за првпат може да се споредат со другите деца и притоа да доживеат задоволство или фрустрација, да се образуваат но и воспитуваат, стекнуваат ментални и физички способности, учат за социјалните вредности, стекнуваат вештини за остварување социјални контакти, за разбирање на различностите, за толеранција, недискриминација и инклузивност.²⁹

Голем дел од научните истражувања го испитуваат односот помеѓу слабиот успех во училиштето и детското престапништво. Причинско – последичната врска помеѓу образованието и детското престапништво е комплексна. Агресивното однесување на детето во училиштето може да доведе до тешкотии во таа средина. Таквите потешкотии, пак од своја страна, можат да доведат до тоа детето да добие слаби оценки од наставниците, а пак слабите оценки да доведат до делинквенција. Исто така, оние деца кои не се прифатени во своето семејство, а напоредно со тоа и не се прифаќаат од пријателите во училиштето влијае врз тоа децата да развијат девијантно однесување.

Поради обврската сите деца да поминат низ училиштето и оттаму што во неа го поминуваат најголемиот дел од времето, како и поради улогата на училиштето во формирањето на личноста, несомнено дека тоа има огромни можности како

²⁷ Ташева Марија. *Социологија*. (2-ри Август – С Штип, Штип, Скопје, 2003). стр. 237

²⁸ Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. (Скопје Графохартија, 2001, Скопје) стр. 445

²⁹ Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.69

превентивен фактор.³⁰ Затоа образованието игра важна улога во спречувањето на детското престапништво, што е суштински дел од системот на превенција на криминалот воопшто. Преку училиштето може да се коригираат и сите проблеми кои настануваат од економскиот систем (еднакви можности за сите), без оглед на социјалниот статус и поради недостиг на љубов во семејството (врзување за одделни наставници кои ја преземаат улогата на родител), а посебно оттаму што училиштето овозможува афирмација на личноста преку успехот во училиштето и на тој начин дава значајна подпора за натамошни успеси и афирмација.³¹ Преку стекнувањето на пријателства во училиштето исто така може да се задоволи и чувството на припадност кај децата, особено доколку тие не се прифатени во семејството. Затоа училиштето треба да ги надополнува неисполнетите функции на семејството со тоа, не само што треба да ги задоволи образовните, туку и емоционалните потреби на детето и да ги открие посебните потреби на детето. Исто така, многу битна е индивидуализацијата, односно да се откријат посебните емоционални потреби на децата. Таквата индивидуализација го поставува и императивот да не се бара од детето повеќе од она што тоа е способно на своја возраст да го даде.³²

4. Влијанието на врсниците

Влијанието на врсниците претставува еден од најзначајните фактори кои влијае врз формирањето на ставовите на децата како и врз нивното подоцнежнo однесување. Влијанието на врсниците во периодот на адолесценцијата е поголемо отколку влијанието на семејството. Нивното влијание може да биде и позитивно и негативно. Имено, преку меѓусебната интеракција децата учат да делат, да помагаат, да сочувствуваат со другите и тоа влијае врз создавањето на позитивни ставови и карактерни особини кај децата. Сето тоа создава позитивен став кон училиштето, редовно посетување на училиштето, почитување на наставниците и на другите деца и подобар успех во училиштето. Од друга страна, пак негативното влијание создава негативни ставови и карактерни особини, а тоа пак влијае врз појавата на девијантно однесување кај децата.

³⁰ Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. (Скопје Графохартија, 2001, Скопје) стр. 446

³¹ Ibid

³² Ibid

Негативното влијание на врсниците може да се анализира во двојна насока. Првата, неприфаќањето од врсничката група може да доведе до мултиплицираност на фрустрациите, стигматизираност, чувство на отфрленост и сл., што има особено негативен ефект врз кривичниот емоционален развој врз детето. Анализите на адолесцентите кои биле насилници или сториле кривични дела против животот и телото покажуваат дека тоа биле млади личности отфрлени или понижени од своите врсници, кои немале ниту поддршка од семејството. Втората насока, онаа помалку посакуваната, е поврзувањето на детето со врсничката група со, најблаго кажано, проблематични сфаќања, навики, поведение и постапување. Постојат студии кои укажуваат на конзистентната поврзаност помеѓу инволвирањето во делинквентна врсничка група и манифестирањето на делинквентно однесување. Ова особено на возраст до 14 години.³³

Влијанието на врсниците претставува еден од факторите на ризик за појавата на детското престапништво, односно постои силна поврзаност помеѓу однесувањето на децата престапници и нивните врсници. Истражувањата покажале дека оние деца кои имаат делинквентни пријатели се повеќе изложени на ризик да развијат проблематично однесување, отколку оние кои што имаат помалку или немаат воопшто делинквентни пријатели. Сепак, некои истражувања, исто така, покажаа дека мала група пријатели е неопходно поврзана со поголема мрежа на врсници, генерално хетерогена, т.е. таа ги опфаќа другите со и без проблематично однесување.³⁴ Составот на мрежата (процентот на делинквентни пријатели во врска со не – делинквентноста) и неговата структура (густината и положбата што ја зазема тинејџерот во мрежата) се карактеристики кои може да ја ублажат јачината на асоцијацијата помеѓу однесувањето на адолесцентите и нивните најблиски пријатели.³⁵

Постојат повеќе причинипоради кои децата извршуваат кривични дела кога се опкружени со други делинквенти.

Прво, невробиолошките истражувања сугерираат дека структурата на мозокот одговорна за когнитивна контрола и саморегулација не се развива целосно до младите зрели години, со што младите особено се подложни на проблематично однесување и

³³ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.72

³⁴ Available on:

http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1657-92672012000400011, (03.07.2019)

³⁵ Ibid

штетно влијание од врсниците. Второ, степенот на влијанието на врсниците кај децата луѓе поминуваат повеќе време со своите соученици и соседски пријатели отколку возрасните со своите соработници и соседи. Трето, многу малолетни престапници заедно ги извршуваат своите кривични дела.³⁶

Исто така, многу е важно да се напомене и влијанието на врсниците во воспитните установи и во воспитно – поправните домови. Имено, иако воспитните установи и воспитно – поправните домови се наменети да го „исправат“ однесувањето на децата престапници, честата интеракција со другите престапници може негативно да влијае врз нив. Тие под нивно влијание можат да ги проучуваат своите криминални вештини и да се запознаат со нивната криминална мрежа односно да го научат „криминалниот занает“. Ова е особено релевантно кај сторители кои извршиле исти или слични кривични дела. На пример, сторителите на имотните деликти можат да учат едни од други за начините на вршење на кражбите и нивните мрежи.

5. Средствата за масовна комуникација со посебен осврт на социјалните мрежи

Средствата за масовна комуникација или масовните медиуми во XXI век претставуваат највлијателен фактор во секојдневието на луѓето особено на младите. Тие делуваат како алатка за поврзување и градење врски со луѓе ширум светот. Исто така, може да се користат и за одржување на лични односи со пријателите како и за изразување на мислење за важни прашања.³⁷ Меѓутоа, и покрај, тоа што, масовните медиуми имаат одредени позитивни ефекти, можат да имаат негативни ефекти врз луѓето, особено врз младите и тоа преку прикажувањето на насилни содржини, убиства, изнесување на подробности на кривичното дело и негови детални описи, изнесување на лажни и невистинити содржини и сл.

Анализите покажале дека младите кои гледаат насилство во медиумите, имаат поголема веројатност да развијат антисоцијално однесување. Младите имаат тенденција да учат од она што го гледаат околу себе или кои се наоколу. Оттаму,

³⁶Available on:

<https://www.futurelearn.com/courses/economics-of-crime/0/steps/20292>, (03.07.2019)

³⁷Available on:

<https://www.ibtimes.com/does-social-media-induce-violence-among-youth-2577472>, (04.07.2019)

постојно изложени на насилство предизвикано од медиуми кое може да резултира со однесување каде што веројатно би користеле насилство за да ги решат нивните секојдневни проблеми.³⁸

Опасноста на социјалните медиуми е тоа што обезбедува платформа која брзо може да го засили насилството, бидејќи станува трајно достапно за сите да гледаат. Се повеќе и повеќе, виртуелните конфликти на социјалните медиуми ескалираат во физичко насилство, како што се напади, престрелки и убиства.³⁹

Најголемо влијание од масовните медиуми врз луѓето денес имаат социјалните мрежи. Социјалните мрежи овозможуваат комуникација помеѓу корисници и претставуваат една форма на дружење.⁴⁰ Постојат повеќе социјални мрежи од кои најпопуларни се Фејсбук, Твитер и Инстаграм, каде корисниците може да постават свои слики, видеа, да објавуваат свои приватни податоци, да ги наведат своите интереси, да изразат ставови за одредени теми, да развиваат тематски дискусии, да организираат настани, да преземаат музика, па дури да играат и игри. Социјалните мрежи исто така ги поврзуваат корисниците со нивните пријатели, семејство и познаници.

Направено е истражување во Америка за влијанието на социјалните мрежи врз детството престапништво од страна на Ровена Е. Мојарес, Крис Јовен Р. Евангелиста, Роналд А. Ескалона и Керк Јосеф Илаган чија главна цел е да ги утврди ефектите кои што ги имаат социјалните мрежи врз детското престапништво. Специфични цели на ова истражување се следните: Прво, да се утврди кои социјални мрежи се најчесто користени од децата, второ, да се утврди кој сајт во голема мера придонесе за развојот на детското престапништво, и на крај, да предложи мерки за борба против штетните ефекти на социјалните мрежи на детското престапништво.⁴¹ За целите на ова истражување било направено интервју и користен е прашалник и тоа како главни инструменти за собирање на информации и податоци врз 81 средношколци, 13 основци, 5 деца кои не посетувале училиште, и 1 дипломиран студент. Резултатите од ова истражување покажале дека најголемиот дел од децата на возраст од 13-15 години

³⁸Ibid

³⁹ Ibid

⁴⁰Достапно на: <https://www.gimprilep.edu.mk/informatika/dokumenti/socijalni%20mrezi.pdf>, (04.07.2019)

⁴¹Available on: <https://research.lpubatangas.edu.ph/wp-content/uploads/2015/06/IJMS-Impact-of-Social-Networking-to-Juvenile-Delinquency.pdf>, (04.07.2019)

биле запознаени со социјалните мрежи. Исто така, децата од женски пол ги користеле повеќе социјалните мрежи од децата од машки пол. Децата од женски пол ги користеле најмногу социјалните мрежи Фејсбук и Твитер, додека пак децата од машки пол претпочитале игри и сајтови за коцкање. Истражувањето покажало и дека средношколците најмногу ги користат социјалните мрежи, односно 73% од Американци на возраст од 12-17 години користеле социјални мрежи. Студентите се чувствувале изолирани без користењето на социјалните мрежи и просечен тинејџер во Америка испраќал 3.339 пораки месечно. Просечната употреба на социјалните мрежи изнесувала од 1 до 3 часа дневно, додека пак просечните американски деца трошеле 32 часа во текот на месецот на социјалните мрежи. Понатаму, 7 од 10 испитаници користеле лаптоп за социјалното вмрежување и тоа од дома, најчесто од дневната соба. Исто така, најкористена социјална мрежа е Фејсбук, бидејќи привлекувала корисници од сите возрасти.

Резултатите од истражувањето покажале дека и покрај тоа што социјалните мрежи имале одредени позитивни ефекти како што се стекнувањето на пријатели со слични интереси, документирање на училишни истражувања, промовирање на уметнички таленти и сл., сепак влијаеле и врз тоа да се загуби интересот врз училиштето и одредени училишни предмети, недостаток на сон, болки во грбот, трами, недостаток на исхрана и сл. Од емоционален аспект прекумерната употреба на социјалните мрежи предизвикувала и депресији при што корисниците го заменуваат вистинскиот живот со социјалните мрежи и виртуелните простории за разговор. Сето тоа влијаело врз тоа децата да имаат недостаток на амбиции и да не се грижат за чувствата на другите. Во однос на влијанието на социјалните мрежи врз детското престапништво, најмногу е присутно сајбер – малтретирањето кое се извршувало од страна на други тинејџери, од двата пола, особено од лицата од женски пол кои имале силно онлајн присуство и влијание. Исто така, една од најголемите опасности е тоа што се проширил и јазот помеѓу родителите и децата што има негативно влијание врз развојот на децата.

Социјалните мрежи имаат негативно влијание врз децата бидејќи ги поттикнуваат на девијантно и насилно однесување, но и самоубиство. Имено, во септември 2014 година, тинејџерка од Пенсилванија била казнета на две години затвор откако објавила фотографии од себеси со орален секс со статуа на Исус во социјалните мрежи. Тие слики станале вирусни и предизвикале многу реакции.

Понатаму, важно е да спомене и влијанието на игрите како што се „Син кит“ и „Момо“ кои предизвикаа голем број на самоубиства и паника ширум светот. Имено, првенствено се појави играта „Син кит“ во Русија која што наведе многу деца да извршат самоубиства. Инаку, се работи за игра која после приклучувањето, тинејџерите добивале најразлични предизвици во период од 50 денови, прво такви кои биле помалку опасни, но задачите постепено станувале се поопасни, како на пример самоповредување и на крајот, повик за извршување на самоубиство. Најголем број на жртви биле од Русија. Како следбеник на играта „Син кит“ е играта „Момо“ каде што детето преку видеа воспоставувало контакт со Момо, женски лик со застрашувачки изглед, со крупни очи. Детето во играта се задржувало со уцена: „Ги имам сите податоци за тебе, ако не продолжиш да играш сите ќе ги објавам и ќе пратам некого по тебе“. После тоа, детето добива 50 задачи, за секој ден по една, а доколку ги одбиело следувало казна и добивале заканувачки и вознемирувачки фотографии. Овие игри беа причината за голем број на самоубиства и самоповредување ширум светот, но и во нашата држава. Имено, четворица ученици од ОУ „Коле Канински“ од Битола се самоповредиле со сечење на вени.

2.2. Ендогени фактори

Како ендогени фактори се наведуваат индивидуалните карактеристики на личноста на детето како што се: структурата на личноста; темпераментот; карактерот и карактерните особини; способностите како особина на личноста (интелектуални и ментални способности, психомоторни и сензорни способности) и движечката сила на личноста – мотиви, ставови, предрасуди и интереси.⁴²

3. Феноменологија на детското престапништво

Криминалната феноменологија како свој предмет на интерес го има изучувањето на појавните карактеристики на детското престапништво. Таа ги следи и ги проучува

⁴² Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.79-93

тие карактеристики и преку нив доаѓа до сознанија за етиолошката димензија на детското престапништво кои се во врска со конкретни општествени состојби и услови, потреба од инкриминирање на нови форми на криминално однесување, учество и координирање на меѓународните активности за превенција и спречување на детското престапништво, споредување на појавата со феноменолошките карактеристики на соседните и во земјите од регионот и се постигнуваат други цели.

Во продолжение ќе биде прикажано феноменолошката димензија на детското престапништво во периодот од 2013 до 2017 година врз основа на податоците на Државниот завод за статистика.

Врз основа на податоците на Државниот завод за статистика во периодот од 2013 до 2017 година детското престапништво во РСМ се карактеризира со следните феноменолошки карактеристики:

- најмногу кривични дела децата вршат во областа на имотниот криминалитет и тоа кривичното дело тешка кражба;
- доминација на децата сторители од машки пол;
- најчесто се изрекуваат воспитни мерки и тоа мерка на засилен надзор од страна на родител/старател;
- најмногу кривични дела децата извршуваат на територијата на Град Скопје;
- најмногу кривични дела вршат децата од македонската етничка припадност;
- со оглед на семејните услови се работи за деца сторители на кривични дела кои што живеат со двајцата родители;
- со оглед на школската подготовка има најголема застапеност на деца сторители на кривични дела кои посетуваат средно образование; и
- надолен тренд на пријавени деца во судир со законот.

Надолниот тренд на пријавени деца во судир со законот е резултат на две причини:

- пад на наталитетот; и
- емиграциониот процес.

Во продолжение ќе бидат прикажани неколку табели од Државниот завод за статистика за осудените деца сторители на кривични дела.

Табела бр. 1 – Осудени деца според полот

	2013	2014	2015	2016	2017
Вкупно	473	461	348	468	368
Машки пол	449	445	326	439	354
Женски пол	24	16	22	29	14

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табела бр. 2 – Осудени деца според припадноста кон етничката заедница

	2013	2014	2015	2016	2017
Вкупно	473	461	348	468	368
Македонци	172	206	110	208	87
Албанци	129	121	85	96	125
Турци	32	26	8	19	7
Роми	66	85	81	89	65
Власи	-	-	1	-	-
Срби	-	-	-	2	1
Бошњаци	4	11	-	13	5
Останато	5	3	2	3	2
Непознато	65	9	61	38	76

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табела бр. 3 – Осудени деца според семејните услови

	2013	2014	2015	2016	2017
Вкупно	473	461	348	468	368
Живее со родителите	431	408	334	446	337
Со двајцата родители	373	357	293	360	300
Со таткото - мајката е почината	4	2	5	3	1
Со таткото – родителите се одвоени	11	11	13	23	9
Со мајката – таткото е починат	16	14	6	19	6
Со мајката – родителите се одвоени	27	24	17	41	21
Не живее со родителите	42	53	14	22	31
Живее со брачен другар	9	6	1	3	4
Живее со роднини	14	152	1	8	5
Живее со други лица	1	2	3	0	0
Живее со друго семејство	0	1	0	0	0
Живее во социјално - воспитна установа	13	27	6	5	11
Живее сам	5	2	3	6	11

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табела бр 4. – Осудени деца според школската подготовка

Година	Вкупно	Основно	Средно	Вишо- високо	Непознато	Не посетува училиште
2013	473	25	210	0	47	191
2014	461	22	315	2	7	115
2015	348	30	158	0	13	147
2016	468	16	249	4	116	83
2017	368	5	114	0	118	131

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

ГЛАВА III

ПОИМ НА ДЕТЕ И САНКЦИИ КОИ МОЖЕ ДА ИМ СЕ ИЗРЕЧАТ НА ДЕЦА СТОРИТЕЛИ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА

1. Дефинирање на поимот дете

Основен елемент кој служи за разграничување на детското престапништво од останатиот вид на криминалитет е возраста на сторителот на кривичното дело означена како малолетна возраст, а самиот сторител како дете.⁴³ Категоријата дете настанува во кривичното право како потреба да се издвојат оние лица кои поради својата биолошка, емоционална, психолошка и социјална незрелост не треба да се третираат и казнуваат на ист начин како и возрасните.⁴⁴ При определувањето на поимот дете се земаат во предвид објективниот и субјективниот критериум. Објективниот критериум се однесува на постигнувањето на определена возраст, додека пак, субјективниот критериум се однесува на постигнатата емотивна, ментална и интелектуална зрелост на детето, во која состојба не е способно да го сфати значењето на своето поведение и да управува со своите постапки.

Постојат разлики помеѓу определувањето на горната и долната старосна граница во многу држави. Имено, со други зборови кажано, долната граница во некои земји исклучува секаква одговорност на лицата кои се под таа граница, додека во други земји ја исклучува примената на казна од системот на санкции. Со Пекиншките правила, е истакнато барање да онаму каде што постои законска определба на возраста каде што малолетникот може да одговара кривично, долната граница на таа возраст не смее да биде поставена многу ниско.

Законски утврдените старосни граници даваат можност сторителот на делото да биде кривично одговорен, спрема него да се води кривична постапка, а во случаите кога се исполнети неопходните нормативни правила се изрече и изврши некоја од санкциите кои се на располагање.⁴⁵ Во одредени законодавства се одредува само горната старосна граница, додека во поголемиот број на државите

⁴³ Нанев Лазар и Кошевалиска Олга. *Малолетничко казнено право – скрипта*. (Штип, 2018). стр.18

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Достапно на:

[http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ61\(2008\)/GZ61.45.%20%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%9A,%20%D0%97.%20-%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ61(2008)/GZ61.45.%20%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%9A,%20%D0%97.%20-%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5.pdf),
(22.07.2019)

законодавствата покрај горната утврдува и долна старосна граница. Утврдувањето на горната старосна граница служи за одвојување на децата од полнолетните сторители на кривични дела и со неа се определува возраста кога почнува кривично правното полнолетство, додека пак, со утврдувањето на долната старосна граница се определува периодот кога почнува одговорноста на детето во кривичното право. Имено, децата, под, со закон определената долна старосна граница на малолетство немаат потребна возраст за кривична одговорност, односно не се кривично одговорни.

Со оглед на начинот како се определува долната граница, сите земји можеме да ги поделиме во три групи:

- земји кои воопшто не ја определуваат долната граница на малолетство;
- земји со еластична долна граница кои за определување на долната граница на кривично - правното малолетство го земаат материјалниот критериум – достигнат степен на биолошки развикот;
- земји кои ја определуваат долната, фиксната граница на малолетство и ја поврзуваат со достигнатиот број години на живот.⁴⁶

Во првата група на земји кои воопшто не ја утврдуваат долната граница спаѓаат: Куба, Колумбија, Мексико, Перу, Португалија и други. Втората група на земји долната граница ја утврдуваат според достигнатиот степен на биолошки развикот и тоа се земји кои што немаат кривични законодавства туку се раководат од Куранот. Овде спаѓа Саудиска Арабија и други. И на крај, третата група на земји се оние кои ја определуваат долната граница на старост која варира од 7 до 16 години.

Најниската утврдена долна старосна граница е на 7 години и тоа во следните држави: Индија, Кувајт, Либан, Пакистан, Катар, Сингапур, Тајланд, Јемен и други држави, додека пак во Индонезија долната граница е определена на 8 години. Во држави како Бангладеш, Ирак, Оман и други долната граница е определена на 9 години, а во Швајцарија, Англија, Велс, Северна Ирска, Сирија и други држави на 10 години, додека пак во Барбадос на 11 години. Понатаму во одделни држави како што се: Авганистан, Израел, Шри Ланка, Канада, Венецуела, Турција и други долната старосна граница е поставена на 12 години, додека во Франција, Монако и други

⁴⁶ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.24

држави на 13 години. Најголемиот број на држави меѓу кои и РСМ долната граница ја имаат утврдено на 14 години. Овде спаѓаат следните држави: Србија, Хрватска, Словачка, Словенија, Бугарија, Унгарија, Италија, Романија, Кина, Јапонија, Германија, и други. Одделни држави долната старосна граница ја поставиле на 15 години. Тука спаѓаат следните држави: Чешка, Данска, Финска, Норвешка, Шведска, Филипини и други држави. Во Луксембург долната старосна граница е поставена на 16 години. Исто така, карактеристично е тоа што во САД, 33 држави немаат утврдено долна старосна граница на кривична одговорност, дозволувајќи детето да биде осудено на казна на било која возраст. Од државите кои утврдуваат долна старосна граница на кривична одговорност, Северна Каролина има најниска на 7 години, додека Висконсин има највисока на 10 години.

Во врска со определувањето на горната граница како што претходно напоменавме постојат разлики во земјите низ светот при нејзино определување. И тука можеме сите земји на светот, со оглед на начинот на определување на таа граница, да ги групираме во две групи:

- земји со еластична горна граница на малолетство која зависи од степенот на биолошката зрелост на младата личност;
- земји со горна старосна граница која е фиксирана за определена календарска возраст.⁴⁷

Во РСМ, пред донесувањето на ЗПД и пред донесувањето на неговиот претходник ЗМП – прашањето за кривичната одговорност на децата беше уредено со КЗ. Имено, во КЗ - општ и посебен дел во Главата VI, која се однесуваше на општите правила за казнување на малолетниците, при што како помлад малолетник се сметаше лице кое во време на извршувањето на кривично дело наполнило 14, а не наполнило 16 години, а постар малолетник беше оној малолетник кој во време на извршувањето на кривичното дело наполнил 16, а не наполнил 18 години. Во чл. 71 од КЗ беше определен и поимот на дете, како малолетник кој во времето на извршувањето на кривичното дело не наполнил 14 години, додека во чл. 82, категоријата помлад полнолетник се однесуваше на полнолетен извршител кој во времето на извршување на

⁴⁷Ibid. стр.27

кривичното дело не наполнил 21 година, што значи лице на возраст од 18 до 21 година.⁴⁸

2. Дефинирање на поимот дете со Законот за малолетничка правда

Законот за малолетничка правда ги познаваше следните категории на малолетници:

- **малолетник** е секое лице на возраст до 18 години кое според Конвенцијата за правата на детето се смета за дете;
- **дете во ризик** е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, наполнил седум, а не наполнил четиринаесет години, дете во ризик се смета и малолетник до 14 годишна возраст – зависник од употреба на дроги, психотропни супстанции или алкохол, дете со пречки во развојот, дете - жртва на насилство и воспитно и социјално запуштено дете кое се наоѓа во таква ситуација во која е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитната функција на семејството или детето не е вклучено во системот на образование и воспитување или се оддало на питање, скитање или проституција, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот;
- **помлад малолетник** е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, имал наполнето 14 години, а немал наполнето 16 години;
- **помлад малолетник во ризик** е лице кое во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело за кое е предвидена парична казна или затвор до три години или прекршок, има наполнето 14, а нема наполнето 16 години или кое е зависник од употреба на дроги, психотропни супстанции или алкохол, дете со пречки во развојот и воспитно и социјално запуштено дете кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитната функција на семејството, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот;

⁴⁸ Нанев Лазар и Кошевализка Олга. *Малолетничко казнено право – скрипта*. (Штип, 2018). стр.19

- **постар малолетник** е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, наполнил 16 години, а не наполнил 18 години;
- **постар малолетник во ризик** е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело, за кое е предвидена парична казна или затвор до три години или прекршок, има наполнето 16 години, а не наполнил 18 години или кое е зависник од употреба на дроги, психотропни супстанции или алкохол, дете со пречки во развојот и воспитно и социјално запуштено дете кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или оневозможено остварувањето на воспитната функција на семејството, кое поради ваквите состојби е или може да дојде во судир со законот;
- **помладо полнолетно лице** е лице кое во времето на пресудувањето за кривично дело наполнило 18, а не наполнило 21 година.⁴⁹

3. Дефинирање на поимот дете со Законот за правда за децата

Поради фактот што различни категории санкции се изрекуваат на различни категории деца, во продолжение се наведени различните категории на деца според Законот за правда за децата (член. 19, ЗПД):

- **дете** е секое лице на возраст до 18 години;
- **дете во ризик** е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите/или/от, односно старателите/или/от, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело;

⁴⁹ Член 12, ЗМП, Службен весник на РСМ, број 87/2007

- **дете во ризик до 14 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години;
- **дете во ризик од 14 до 18 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години;
- **дете во судир со закон од 14 до 16 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години;
- **дете во судир со закон над 16 години** е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години;
- **дете жртва** е секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со закон предвидено како кривично дело;
- **помладо полнолетно лице** е лице кое во времето на пресудување за дејствие со закон предвидено како кривично дело наполнило 18, а не наполнило 21 година.

4. Кривични санкции спрема деца во системот на правда за децата во Република Северна Македонија

Системот на кривични санкции во РСМ е резултат на влијанието на меѓународните инструменти на ООН и СЕ, чија основна цел е доминација на воспитните мерки и интервенции наместо казнувањето и лишувањето од слобода со сместувањето во установи за деца.

Категоризацијата на децата во различни групи во зависност прво од нивната возраст, а потоа и од тежината на кривичното дело и санкцијата предвидена за него, но

и психофизичката состојба во која се наоѓа детето, неговата зрелост и способност да ги сфати последиците од сопствените дејствија, е основа за различно казнено – правен статус на децата.⁵⁰ Во зависност од ваквата категоризација, во системот на правда за децата се предвидени различни видови санкции во зависност од различните категории на возраст и тежината на стореното кривично дело.⁵¹

Врз основа на ЗПД спрема дете кое во време на извршувањето на дејствието, кое со закон е предвидено како кривично дело или прекршок, не наполнило 14 години, не може да се примени санкција,⁵² додека пак спрема дете во ризик до 14 години и дете во ризик над 14 години се применуваат предвидените мерки на помош и заштита кои се во најдобар интерес за детето и неговото воспитување и развој.⁵³

На деца кои наполниле 14, но не наполниле 18 години возраст може да им бидат изречени воспитни мерки⁵⁴ и тоа:

- дисциплински мерки:
 1. укор; или
 2. упатување во Центар за деца;
- мерки на засилен надзор:
 1. засилен надзор од страна на родител/старател;
 2. засилен надзор од страна на згрижувачко семејство; и
- засилен надзор од страна на Центарот за социјална работа;
- заводски мерки:
 1. упатување во воспитно - поправна установа; и
 2. упатување во воспитно – поправен дом.

На кривично одговорни деца кои наполниле 16 години возраст може да им се изречат казни⁵⁵, и тоа:

1. затвор за деца;
2. парична казна;

⁵⁰ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.138

⁵¹Ibid. стр.68

⁵² Член 20, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁵³Ibid, член 21

⁵⁴ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁵⁵ Член 50, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

3. забрана за управување со моторно возило од определен вид или категорија; и
4. протерување на странец од земјата.

Исто така, на деца кои наполниле 16 години возраст, а сториле кривично дело, можат да им бидат изречени и алтернативни мерки⁵⁶:

1. условна осуда со заштитен надзор;
2. условно прекинување на водење на постапка спрема детето; и
3. општокорисна работа.

Спрема непресметливо дете, под услови утврдени во Кривичниот законик, може да му бидат изречени мерки на безбедност⁵⁷:

1. задолжително психијатриско лекување и чување во здравствена установа;
2. задолжително психијатриско лекување на слобода; и
3. задолжително лекување на алкохоличари и наркомани.

Целта на воспитните мерки, казните, алтернативните мерки и на прекршочните санкции е преку давање заштита и помош на децата со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на нивна лична одговорност да се обезбеди нивно лично воспитување, превоспитување и правилен развој.⁵⁸

Санкцијата што му се изрекува на детето треба да одговара на неговата личност, тежината на дејствието кое со закон е предвидено како кривично дело или прекршок и неговите последици, потребата од негово воспитување, превоспитување, образование и развој, заради обезбедување и заштита на најнеопходниот интерес за детето.⁵⁹

⁵⁶Ibid, член 60

⁵⁷Ibid, член 65

⁵⁸Ibid, член 35

⁵⁹Ibid, член 36

ГЛАВА IV

ВОСПИТНИ МЕРКИ СПРЕМА ДЕЦА

1. Историски развој на воспитните мерки во Република Северна Македонија

Заради успешно согледување на развојниот процес на малолетничката правда, а со тоа и на воспитните мерки во РСМ ќе ја разгледаме кривично - правната положба на малолетниците на територијата на Кралството Југославија кон крајот на XIX и почетокот на XX век.

Во нашата земја до создавањето на Кралството Југославија и до донесувањето на единствено кривично законодавство во 1929 година, во одделните региони се применува кривичното законодавство на онаа земја под чија доминација се наоѓале.⁶⁰ На територијата на РСМ се применувало османлиското право за кое што немаме многу сознанија.

Во Кнежевството Србија со институтот „надзирана слобода“ се среќаваме со Душановниот законик и Кривичниот законик од 1860 година. Во рамките на колективната одговорност малолетникот им се предавал на родителите да го казнат или да го контролираат неговото поведение.⁶¹ Според КЗ од 1860 година малолетниците кои немале навршено 12 години во времето на извршувањето на кривичното дело не биле кривично одговорни, додека малолетниците од 12 до 16 години биле кривично одговорни доколку кривичното дело го извршиле со разборитост. Во Хрватска пак, разрешувањето на проблемите на воспитно запустени и делинквентни млади биле законски регулирани со Законот за присилно воспитување на малолетници од 1902 година, според кој со присилно воспитување биле опфатени не само сторителите на кривично дело туку и оние кои „дотолку се запустени што мора да бидат заштитени од морална пропаст“.⁶² Присилното воспитување на малолетниците било спроведувано во семејства кои биле во можност да преземат таква функција, или во државни заводи и тоа до најмногу навршени 18 години. Во 1918 година била донесена и Наредбата за казнување и заштита на малолетниците, според која границите на кривичната одговорност на малолетниците била определена на 14 до 18 години, под која граница малолетниците биле оставени на домашно, а по навршени 14 години на воспитни мерки на заштита и задолжително воспитување во посебни

⁶⁰ Арнаудовски Љупчо. *Вонзаводските воспитни мерки во Југословенското кривично право*. (Култура, Скопје, 1979), стр.100

⁶¹Ibid

⁶² Велкова Татјана. *Феноменологија на малолетничкиот криминалитет во Република Македонија во периодот 1981-2000 година*. (2-ри Август С – Штип, Штип 2006). стр. 72

државни заводи. Исто така, значајно за овој период е и основањето на првиот малолетнички суд и тоа во Љубљана во 1908 година.

Во 1918 година била донесена, стапила во сила 1919 година, а била озаконета во 1922 година Наредбата на Банот за Хрватска, Словенија и Далмација за казнување и заштитување на младината. Со оваа наредба во системот на санкции биле предвидени и укорот и ставањето под надзор. Малолетникот се ставал под надзор на законитиот застапник или друго надзорно лице и надзорот како мерка се применувал само ако кривичното дело било сторено од непромисленост или лекомисленост или од друга причина која не укажувала на расипаност на малолетникот. Надзорот го остварувал Судот и тоа преку лице кое што тој го одредувал со обврска да му поднесува извештај.

1.1. Кривичен законик на Кралството Југославија од 1929 година

Според југословенскиот Кривичен законик од 1929 година малолетните сторители на кривични дела биле третираны на различен начин и уживале привилегирана положба во однос на полнолетните сторители. Кон нивното кривично дело, како општествено – забрането дејствие, се пристапувало тргнувајќи од специфичностите што се содржани во личноста на неговиот сторител: поради целосна физичка и умствена недооформеност, неизградени ставови кон општествените негативните ставови, сфаќања и нивното позитивно вклучување во животот.⁶³

Најчесто малолетникот како сторител на кривично дело е дефиниран како личност, субјект што се наоѓа во развој меѓу детството и целосна физичка и умствена зрелост.⁶⁴ Тој период во животот на малолетникот се карактеризирал со физиолошки промени во неговата личност што имале одраз и врз неговиот душевен живот. Овие состојби во надворешниот свет се манифестираат како богатство на фантазии, дрскост, непромисленост, глад за различни фантастични доживувања, нереален став спрема

⁶³ Арнаудовски Љупчо. *Повоениот малолетнички криминалитет во Македонија*. (Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 1972). стр.15

⁶⁴Ibid

создадените општествени вредности, посебна потреба од истакнување, а своето „јас“, спротивности и судири меѓу она што се сака и она што може да се постигне.⁶⁵

Сите овие манифестации негативно се одразувале врз неговото социјално поведење и го правело малолетникот социјално незрела личност.

Санкцијата на малолетникот се изрекувала врз основа на злото што му го нанел на општеството или поединецот, и врз основа на специфичните елементи што произлегувале од неговата личност и врз основа на тоа можеле да се третираат на ист начин како и полнолетните сторители или спрема нив се применувал посебен третман со елементи на поправање и превоспитување. Врз основа на југословенскиот КЗ од 1929 година границата на кривична одговорност кај малолетниците била одредена на 14 години и сите деца под оваа возраст ги прогласувал за деца и апсолутно кривично неодговорни. За овие деца било предвидено нивно предавање под надзор и казнување на неговите родители, старатели или училишните власти. Додека за напуштено или морално расипано дете, била предвидена воспитната мерка испраќање во завод за воспитување или предавање на друго погодно семејство се додека детето не навршело 17 години. Овие воспитни мерки се извршувале со вклученост на старателските органи.

Југословенскиот КЗ од 1929 година кривично одговорните малолетници ги делел на две групи и тоа помлади и постари малолетници. Помладите малолетници биле оние помеѓу 14 и 17 годишна возраст, додека пак постарите малолетници биле помеѓу 19 и 21 годишна возраст. Бидејќи помладите малолетници не можеле да го сфатат значењето на своето дејствие врз нив не се применувале казни, туку им се предавал на родителите тие да го казнат и над него да вршат надзор. Исто така, тие можеле да се испратат во завод за воспитување каде што останувале до 21 годишна возраст. Спрема малолетниците кои биле способни да го сфатат значењето на своето дејствие се применувале следните кривични санкции: укор, пуштање на пробација, упатување во завод за воспитување и упатување во завод за поправање. Постарите малолетници во овој период биле кривично одговорни и врз нив се применувале истите казни како и спрема полнолетните сторители, но со ублажувања што биле предвидени во КЗ.

⁶⁵Ibid. стр.15-16

1.2. Кривично правните прописи од НОБ

Во периодот на НОБ било потребно да се донесат нови прописи, кои што ќе им одговарале на интересите на работничката класа. Тие правни прописи кои што биле донесени не правеле разлика меѓу малолетните и полнолетните сторители на кривични дела, но сепак се водело сметка за сторителот на кривичното дело, за неговата личност и карактеристиките кои биле сврзани со неговата возраст. Правните прописи на НОБ правеле поделба на деца и малолетници. За деца се сметале сите оние под 14 годишна возраст и спрема нив не се преземале никакви казнени мерки, додека пак, оние кои што биле постари од 14 години, до 18 годишна возраст, се сметале за малолетници. Бидејќи децата под 14 годишна возраст не биле кривично одговорни врз нив се преземале мерки на воспитување кои вклучувале нивно предавање на родителите. Доколку родителите, се јавиле како иницијатори, поттикнувачи за извршување на делото или ако е очевидно дека оставањето на детето во иста средина е штетно за неговото воспитување, тогаш судот може да одлучи детето да се предаде на воспитување во некој воспитно - заштитен завод, во друга установа или интернат.⁶⁶ Спрема малолетниците од 14 до 18 годишна возраст се преземале заштитно воспитни мерки, како што се: укор, укор со отпуштање на проба за одредено време, упатување на воспитување во воспитна установа или завод, како и друга заштитно - воспитна установа и присилна работа до 10 години. При изборот на воспитната мерка на расправата задолжително присуствувале родителите, старателот, учителот и претставници на органите на власта задолжени за заштита на младината.

После ослободувањето на земјата биле донесени повеќе закони од областа на кривичното право во кои што бил одреден еднаков третман за полнолетните и малолетните сторители на кривични дела. Единствен закон кој што содржел одредби кои што директно ги засегаало малолетниците бил Законот за видовите казни од 1946 година. Во овој закон било предвидено дека за малолетно лице се смета она што навршило 14 години, а не навршило 18 годишна возраст. Спрема малолетниците биле применувани воспитни мерки и тоа: предавање на малолетникот на родителите или на други лица што се грижат за негово воспитување, укор и упатување во воспитно - поправен завод. Исто така, со овој закон се правело разлика помеѓу помлади и постари

⁶⁶Ibid. стр.22

малолетници. За помлади малолетници се сметале оние до 16 годишна возраст и спрема нив се предвидувале воспитни мерки, додека пак, за постари малолетници се сметале оние што имале навршено 16 годишна возраст и спрема нив се применувале сите видови на казни како и спрема полнолетните лица, вклучувајќи ја и смртната казна.

1.3. Кривичен законик – Општ дел на ФНРЈ од 1947 година

По Втората светска војна во 1947 година бил донесен првиот кодифициран кривичен законик – Општ дел на ФНРЈ.

Првиот систематизиран кривичен кодекс по завршувањето на Втората светска војна – Општиот дел на КЗ кој бил донесен 1947 година, вовел одредби кои го одразувале криминално политичкиот став на новата власт за сосема нов и различен кривично - правен третман на малолетните сторители на кривични дела, во однос на полнолетните.

Според КЗ на ФНРЈ од 1947 кој година кој важел и за посебните кривични закони на ФНРЈ и за републиките меѓу кои и за НРМ за сторено кривично дело малолетникот може да одговара само ако има навршено 14 години. Сторител кој немал навршено 14 години се предавал на родителите или на органите за старателство заради примена на воспитни мерки или се упатувал во завод за воспитување.

Малолетниците од 14 до 18 годишна возраст, кои ОКЗ ги смета за способни за кривична одговорност, ги дели на две групи: такви што се способни за кривична одговорност, но поради присуство на одредени елементи сврзани со самата личност не се сметаат за кривично одговорни, па поради тоа не се ни способни за казнување, и такви што се способни за кривична одговорност и за примена на казни.⁶⁷ Според тоа, малолетникот кој што бил постар од 14 години кој поради душевна неразвиеност во време на извршувањето на кривичното дело не бил свесен за значењето на делото или

⁶⁷Ibid. стр.30

не можел да управува со своите постапки, не бил кривично одговорен. Спрема тој малолетник се применувале воспитно – поправни мерки. Се работело за малолетник кај коишто имало заостанатост во душевниот развој и се претпоставувало дека тоа е резултат од недостатоци и пропусти во воспитувањето. Додека пак, малолетникот кој во моментот на извршувањето на кривичното дело бил постар од 14 години и душевно развиен што би можел да го сфати значењето на своето дело и да управува со своите постапки, бил кривично одговорен. Таков малолетник можел да биде осуден на сите видови на казни освен смртната казна и казната лишување од слобода со принудна работа во доживотно траење. Во текот на изрекувањето на казната на малолетникот судот го земал во предвид степенот на неговата душевна развиеност. Понатаму, спрема малолетник, кој во моментот на кривичното дело бил постар од 14 години, а помлад од 16 години, судот бил овластен да примени и само воспитно – поправни мерки, кога врз основа на личните својства и околности на стореното кривично дело потребно било малолетникот да се превоспита и поправи и не било потребно да се изрече казна.

Воспитно – поправни мерки се применувале спрема малолетник кој врз основа на законот, не бил кривично одговорен или кога судот сметал дека немало потреба од изрекување на казна. Целта на воспитно – поправните мерки била малолетникот да се превоспита и правилно подигне преку засилен надзор, промена на средината во која живеел, околностите во кои се извршило делото и се применувале следните воспитно – поправни мерки:

1. предавање на родителите или старателите со обврска да вршат засилен надзор над него;
2. упатување во воспитна установа;
3. сместување во воспитно – поправен дом; и
4. упатување во здравствено – поправен завод.

Кога Судот ја изрекувал мерката предавање на родителите или старателите со обврска да вршат засилен надзор над него малолетникот се предавал на родителите или старателите да вршат засилен надзор, со обврска да му обезбедат школување и воспитување. Во одделни ситуации можело да се ангажираат и органите на старателство. Судот го упатувал малолетникот во воспитна установа ако тоа било во интерес на неговото воспитување или ако родителите или старателите не биле во можност да му обезбедат воспитување и школување. Сместување на малолетникот во

воспитно – поправен дом судот го одредувал само ако врз основа на стореното дело и на личните карактеристики на малолетникот сметал дека е потребно поради негово превоспитување да се применат посебни поправни мерки. Примената на овој чекор е најчесто условена од одредени елементи што се среќаваат кај личноста на малолетникот, а го карактеризираат неговото поведење како запустено, личноста како расипана, негативна личност, од една страна, и отсуство на услови и елементи во семејството или во неговата посредна средина, способности да се отстранат недостатоците на неговата личност и пропустите во неговото воспитување - од друга страна.⁶⁸ Малолетникот останувал во воспитно – поправниот дом се додека врз основа на својата работа не покажел дека се поправил и дека можело да се отпушти, но најмалку една година, а најдолго до навршени 18 години. Ако здравствената состојба на малолетникот барала лекување и медицинска нега, посебно ако бил душевно болен, малодушен, слеп или глув, судот одредувал да се упати во здравствено – поправен завод. Во границите на законот судот применетата воспитно – поправна мерка можел да ја измени и да одреди друга воспитно - поправна мерка со која најдобро ќе се постигнала воспитно - поправната цел.

Во споредба со Законот за видовите казни од 1946 година, бројот на воспитно - поправните мерки кои што се изрекувале бил зголемен, но бил намален бројот на мерките што овозможувале вонзаводски третман и бил зголемен бројот на тие со заводски третман.

1.4. Кривичен законик на ФНРЈ од 1951 година

Во 1951 година бил донесен нов Кривичен законик, кој претставува кодификација на целокупното кривично законодавство врз основа на доизградување и преработување на општиот дел од КЗ и кодифицирање на постојните поединечни закони што го сочинуваа посебниот дел.⁶⁹ Но, и покрај тоа, овој КЗ во поглед на малолетните сторители на кривични дела не предвидувал некои посебни нови решенија. Новина претставувало само тоа што одредбите кои што се однесувале на

⁶⁸Ibid

⁶⁹Ibid. стр.34

малолетните сторители на кривични дела биле систематизирани во посебна глава од општиот дел на КЗ.

Новиот КЗ ги прифатил старосните граници што ги поставил ОКЗ, така што сите лица кои немале навршено 14 годишна возраст ги нарекува деца и ги исклучува од кривична одговорност со оглед на тоа што тие не биле способни да го сфатат значењето на своите постапки. Спрема нив можело да се преземаат само воспитни мерки од страна на органите на старателство. Исто така, се предвидувала одговорност за родителите или старателот, бидејќи тие биле задолжени за грижата и воспитувањето на детето, а пропуштиле да го сторат тоа.

Лицата од 14 до 18 годишна возраст се нарекувале малолетници и тие можело, но не морало да бидат кривично одговорни. Имено, малолетниците биле кривично одговорни само доколку биле способни да го сфатат значењето на своето кривично дело, да ги сфаќаат последиците од делото и доколку можеле да управуваат со своите постапки. Овој КЗ исто така како и претходниот, ги дели малолетниците на две групи: кривично одговорни и кривично неодговорни. За кривично неодговорни се сметале оние малолетници кои што во времето на извршувањето на кривичното дело имале навршено 14 годишна возраст, но поради степенот на нивната душевна развиеност не можеле да го сфатат значењето на своето кривично дело, последиците од делото и да управуваат со своите постапки. Спрема овие малолетни сторители на кривични дела се применувале воспитни мерки, така што Судот ја избирал онаа воспитна мерка што била најсоодветна за развиеноста на личноста. Врз овие малолетници се применувале два вида воспитни мерки: предавање на родителите или на старателот и упатување во воспитна установа. Како што се гледа, едната мерка обезбедува третман на слобода, а во вториот случај – заводски третман.⁷⁰ Врз основа на оценката на Судот зависело која од овие мерки ќе се примени, како и од поведението на малолетникот неговата душевна развиеност, запуштеност и расипаност. Во ситуации кога личноста на малолетникот се карактеризира со расипаност, а во неговото семејство постоеле услови за воспитно влијание и школување, малолетникот бил оставан во семејството кое било должно да врши негов надзор и школување, а кои претходно ги пропуштиле. Доколку овие услови не биле исполнети, малолетникот се испраќал во воспитна установа каде што постоеле посебен ред, дисциплина и со малолетникот работеле стручни и

⁷⁰Ibid. стр.38

специјализирани кадри за негово превоспитување. Во ситуации кога малолетникот има навршено 14 годишна возраст и е способен да го сфати значењето на своето кривично дело, на последиците од делото, да управува со своите постапки и да е присутен волевиот елемент кој што се однесува на кривичното дело тогаш врз тој малолетник е предвидена можност за кривична одговорност. Sprema тие малолетници можело да се применат сите кривични санкции кои што биле предвидени со законот. Но, и овие малолетници се делеле на две групи: помлади малолетници биле оние од 14 до 16 годишна возраст и постари малолетници биле оние од 16 до 18 годишна возраст. На овој начин законодавецот во поглед на малолетниците поставил низа филтри преку кои настојува да ја избегне опасноста малолетникот чијашто душевна развиеност не е наполно способна или е делумно способна за кривична одговорност, да биде доведен во ситуација на казнување.⁷¹ Sprema помладите малолетници се применувале воспитни мерки, додека казните се применувале во ситуации кога малолетникот ќе извршел кривично дело за која во КЗ е предвидена казна потешка од 10 години строг затвор. На помладите малолетници можело да му се изречат следните воспитни мерки: укор и упатување во воспитно - поправен дом. Укорот се изрекувал кога малолетникот ќе извршел полесно кривично дело, додека пак, малолетникот бил упатуван во воспитно – поправен дом доколку извршел потешко кривично дело кое што се казнувало со казна помалку од 10 години строг затвор. Во воспитно - поправниот дом малолетникот бил подложен на дисциплина, построги воспитни мерки што можеле да придонесат за неговото превоспитување. Законодавецот при одредувањето на условите за примената на воспитно - поправните мерки тргнувал од тежината и карактерот на кривичното дело. Втората категорија на кривично одговорни малолетници биле постарите малолетници на возраст од 16-18 години. И кај оваа категорија тежината на кривичното дело претставувала критериум дали врз тој малолетник ќе се примени казна или воспитно - поправна мерка. По правило, врз оваа категорија на малолетници се изрекувале казни, но можело и да се изречи воспитната мерка упатување во воспитно - поправен дом доколку малолетникот извршел кривично дело за кое што била предвидена казна строг затвор до 5 години или поблага казна. Исто така, при изрекувањето на санкцијата во предвид се земал и повратот на малолетните сторители на кривични дела како и тешките случаи.

⁷¹Ibid. стр.39

Анализата на одредбите Кривичниот законик донесен во, 1951 година, што се однесуваат до малолетниците, покажуваат дека малолетникот бил третиран како „криминалец во мало“.

1.5. Новела на Кривичниот законик од 1959 година

Со Новелата на Кривичниот законик од 1959 година биле направени крупни промени и бил постигнат значителен напредок во изградбата на статусот на малолетниците во системот на кривичното право. Со неа се одреди и дефинира нова кривично - правната положба на малолетните лица што е инспирирана, пред се, од идејата за превоспитување на малолетниот сторител на кривично дело, точно поради неговите психофизички карактеристики, како личност во развој, и можностите што прозлегуваат од неа за успешно влијание врз малолетникот.⁷² Со оваа Новела се напуштило начелото на разборитост како концепт врз кој се определувала кривичната одговорност на малолетните лица, а бил воведен концептот на заштита и помош на малолетникот, преку негово воспитување, превоспитување, надзор и правилен развој. Стореното кривично дело било само појдовна точка за понатамошно планирање и преземање на наведените мерки на помош и на заштита на малолетниците. Со Новелата на КЗ се задржува долната граница на кривична одговорност, така што лицата што немаале навршено 14 годишна возраст, а сториле кривично дело се сметале за апсолутно кривично неодговорни и им се предавале на социјалните органи за да преземат соодветни воспитни и надзорни мерки. Воспитните мерки се изрекувале и за двете категории на малолетници и тоа помлади малолетници од 14 до 16 години и постари малолетници од 16 до 18 години, додека пак казната затвор се изрекувала само по исклучок. Воспитните мерки судот ги изрекувал врз основа на проучување на личноста на сторителот што е битен напредок за криминалната политика во тој период, бидејќи акцентот не се ставал врз стореното кривично дело туку врз потребата за ресоцијализација, поправање и превоспитување на малолетникот со цел во иднина да не врши кривични дела. Воспитната мерка требало да ги отстрани причините, а не последиците поради кои малолетникот го сторил кривичното дело. Новелираниот КЗ предвидувал три групи на воспитни мерки. Првенствено предвидел две дисциплински

⁷²Ibid. стр.44

мерки и тоа старата мерка укор и воведување на нова мерка упатување во дисциплински центар. Се зголемил бројот на мерките на засилен надзор така што покрај тоа што се задржила мерката засилен надзор од страна на родителите или старателите се вовеле и мерката засилен надзор од страна на друго семејство и мерката засилен надзор од страна на органот за старателство. Со Новелата на КЗ се задржале двете заводски мерки: упатување во воспитна установа и упатување во воспитно - поправен дом и била воведена нова заводска мерка: упатување во установа за дефектни малолетници. Исто така, новина е тоа што била воведена и категорија на помлади полнолетници за лица од 18 до 21 година, со тоа што имало можност за примена и на воспитни мерки спрема оваа категорија на полнолетни лица.

1.6. Кривичен закон на СФРЈ од 1977 година

Врз основа на КЗ на СФРЈ и на кривичните закони на републиките од 1977 година, вклучувајќи ја и СРМ спрема малолетник што во времето на извршувањето на кривичното дело не наполнил 14 години не можеле да се применат кривични санкции.

На малолетник што во времето на извршувањето на кривичното дело наполнил 14, а не наполнил 16 години (помлад малолетник) – можело да му се изречат само воспитни мерки.

На малолетник што во времето на извршувањето на кривичното дело наполнил 16, а не наполнил 18 години (постар малолетник), можело да му се изречат воспитни мерки под услови кои биле предвидени со законот, а по исклучок можело да му се изрече малолетнички затвор.

Во рамките на општата цел на кривичните санкции целта на воспитните мерки и на малолетничкиот затвор била со давање заштита и помош на малолетните сторители на кривични дела, со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на нивната лична одговорност, да се обезбедело нивното воспитување, превоспитување и правилен развој.

Со Кривичниот закон на СФРЈ и на законите на републиките од 1977 година биле предвидени следните видови на воспитни мерки:

1. дисциплински мерки;
2. мерки на засилен надзор; и
3. заводски мерки.

Дисциплински мерки се изрекувале спрема малолетник спрема кој не било потребно да се преземат потрајни мерки на воспитување, а особено ако сторил кривично дело од непромисленост или лекомисленост.

Мерка на засилен надзор се изрекувало спрема малолетник спрема кој требало да се преземат потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување со соодветен надзор, а не било потребно негово потполно одвојување од дотогашната средина.

Заводски мерки се изрекувале спрема малолетник спрема кој требало да се преземат потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување и негово потполно одвојување од досегашната средина. Овие мерки не можело да траат подолго од пет години.

Под услови предвидени со закон судот можел да го запре извршувањето на воспитната мерка, да ја замени со друга воспитна мерка, да врши други измени во поглед на изречената воспитна мерка, или да одлучи изречената воспитна мерка да не се изврши ако од нејзиното изрекување поминало определено време, а извршувањето уште не било започнато.

Доколку се обидеме накратко да ги резимираме придобивките од долгата еволуција на кривично - правната положба на малолетникот, системот на кривични санкции и институциите за нивно извршување, заклучуваме: од статус на „злосторник во малло“ при што, „злобата ја надополнува возраста“, малолетникот во современото казнено право е специфичен субјект со посебна кривично - правна положба во рамките на одделна кривично - правна постапка, негово издвојување од општиот кривично - правен систем и поместување во посебен кривично - правен систем на малолетничко право; од нехумани, па дури и сурови казни, современиот систем на кривични санкции се темели на разгранет систем на воспитни мерки лишени од репресивен карактер и стигматизирање, а насочени кон помош, грижа, воспитување и јакнење на одговорноста; од институции со затворски карактеристики, исти како и за полнолетните сторители, до специјализирани воспитни институции и државни и

социјални органи со специфична цел во превенцијата и сузбивањето на малолетничката делинквенција – обезбедување на иднината и на нормалниот развој на младата личност, а со тоа и на иднината на општеството.⁷³

1.7. Кривичен законик на Република Северна Македонија од 1996 година

По осамостојувањето на РСМ во 1991 година со закон биле прифатени законските норми од поранешното кривично законодавство на федерацијата и на републиките, се до донесувањето на КЗ на РСМ.

КЗ на РСМ е донесен во 1996 година, а објавен е во Службен весник на РСМ број 37/96. Новиот КЗ ги задржал придобивките на современите научно – теориски гледишта за заштита, помош и грижа на малолетните сторители на кривични дела.

Согласно одредбите на КЗ од 1996 година на малолетник кој во времето на извршувањето на кривичното дело наполнил 14 години, а не наполнил 16 години (помлад полнолетник), можело да му се изречат само воспитни мерки. На малолетник кој во времето на извршувањето на кривичното дело наполнил 16 години, а не наполнил 18 години (постар малолетник), можело да му се изречат само воспитни мерки под услови предвидени со законот, а по исклучок можело да му биде изречен и малолетнички затвор. Мерки на безбедност можело да им се изречат на малолетници предвидени со законот. Исто така, карактеристично било тоа што на малолетник не можело да му биде изречена судска опомена ниту условна осуда.

Целта на воспитните мерки и на малолетничкиот затвор била преку давање заштита и помош на малолетните сторители на кривични дела, со вршење надзор над нив, со нивно стручно оспособување и со развивање на нивната лична одговорност, да се обезбеди нивно воспитување, превоспитување и правилен развој.

На малолетни сторители на кривични дела можело да им се изречат следните видови воспитни мерки: дисциплински мерки (укор или упатување во дисциплински

⁷³ Велкова Татјана. *Феноменологија на малолетничкиот криминалитет во Република Македонија во периодот 1981-2000 година*. (2-ри Август С – Штип, Штип 2006). стр. 75-76

центар за малолетници; мерки на засилен надзор (од страна на родителите, посвоителот или старателот, во друго семејство или од страна на социјален орган) и заводски мерки (упатување во воспитна установа и во воспитно – поправен дом).

Дисциплински мерки се изрекувале спрема малолетник кога не постоело потреба од потрајни мерки на воспитување, а особено ако сторил кривично дело од непромисленост или лекомисленост. Мерките на засилен надзор се изрекувале спрема малолетник кога не постоело потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување со соодветен надзор, а не било потребно негово целосно одвојување од дотогашната средина. Додека пак, заводските мерки се изрекувале спрема малолетник кога постоело потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување и негово целосно одвојување од дотогашната средина. Исто така, овие мерки не можеле да траат подолго од пет години. При изборот на воспитната мерка судот ја земал во предвид возраста на малолетникот, степенот на неговата душевна развиеност, неговите психички својства, наклонетостите, побудите од кои го сторил делото, дотогашното воспитување, средината и приликите во кои живеел, тежината на делото, дали спрема него била порано изречена воспитна мерка или казна малолетнички затвор и сите други околности што влијаеле врз одредувањето на видот на мерката заради постигнување на нејзината цел која била определена со закон.

Вака конципираниот систем на казни санкции кон малолетниците во вистинска смисла ја истакнуваат идејата за воспитување, поправање и помош на малолетниците, наспроти концептот за ретрибуција и казнување.⁷⁴

1.8. Закон за малолетничка правда од 2007 година

ЗМП беше првиот закон со кој што се изврши кодификација на малолетничкото законодавство. ЗМП беше донесен на 04.07.2007 година, а стапи во сила на 12.07.2007 година во Службен весник на РСМ 87/2007. ЗМП внесе сосема нов приод во постапувањето со децата и малолетниците поаѓајќи од начелата на кои почива Конвенцијата на ООН за правата на детето, документите на ООН во однос на методите

⁷⁴Ibid. стр.80

што треба да бидат застапени при постапување со деца и малолетници, превенирање на малолетничката делинквенција, како и имплементација на препораките на Советот на Европа.⁷⁵

Со ЗМП беа предвидени истите воспитни мерки кои ги содржи и неговиот следбеник ЗПД, со тоа што терминот малолетник се заменува со терминот дете. Имено, ЗМП ги предвидуваше следните видови воспитни мерки:

- дисциплински мерки: укор или упатување во центар за малолетници;
- мерки на засилен надзор од страна на родителите или старателот, згрижувачко семејство или од страна на центарот; и
- заводски мерки: упатување во воспитна установа или во воспитно – поправен дом.

Согласно член 31 од ЗМП дисциплински мерки се изрекуваат спрема малолетник кога не постои потреба од потрајни мерки на воспитување, а особено ако сторил кривично дело од непромисленост или лекоумност. Мерките на засилен надзор се изрекуваат спрема малолетник кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување со соодветен надзор, а не е потребно негово целосно одвојување од дотогашната средина. Заводските мерки се изрекуваат спрема малолетник кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување и негово целосно одвојување од дотогашната средина. Траењето на овие мерки не може да биде подолго од пет години, но најмногу до наполнети 23 години.

2. Видови воспитни мерки

Воспитните мерки се казнено правни санкции што се состојат во заштита, помош, надзор, стручно оспособување и развивање на лична одговорност на детето и имаат за цел негово воспитување, превоспитување и правилен развој.⁷⁶

⁷⁵ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Меѓународни документи за спроведување на малолетничка правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците*. (Даскал Камче Кавадарци, Кавадарци, 2012 година). стр.34

⁷⁶ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со закон*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.143-144

Според македонското кривично законодавство воспитните мерки може да му се изречат на дете над 14 годишна возраст кое сторило дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело.

На дете над 14 годишна возраст за дејствие што со закон е предвидено како кривично дело може да му се изречат следниве воспитни мерки:

- дисциплински мерки:
 1. укор; или
 2. упатување во Центар за деца;
- мерки на засилен надзор:
 1. засилен надзор од страна на родител/старател;
 2. засилен надзор од страна на згрижувачко семејство; и
 3. засилен надзор од страна на Центарот за социјална работа; и
- заводски мерки:
 1. упатување во воспитна установа; и
 2. упатување во воспитно – поправен дом.⁷⁷

При изборот на воспитната мерка судот ќе ја земе предвид возраста на детето, степенот на неговата душевна развиеност, неговите психички својства, наклонетостите, побудите од кои го сторил дејствието, дотогашното воспитување, средината и приликите во кои живеел, тежината на стореното дејствие, дали спрема него порано била изречена воспитна мерка или казна затвор за деца и сите други околности што влијаат врз одредувањето на видот на мерката за постигнување на најзината цел определена со закон.⁷⁸

Целта на извршувањето на воспитните мерки е заштита, образование, воспитување и превоспитување, социјализација, помош и грижа за децата за да се обезбеди правилен развој на нивната личност.⁷⁹

При извршувањето на воспитните мерки, постапувањето со децата на кои им е изречена воспитната мерка упатување во воспитно - поправен дом, мора да биде хумано и достоинствено, да одговара на возраста, степенот на душевната развиеност и на способностите и склоностите на детето, кај децата да се развива чувството на лична

⁷⁷ Член 37, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁷⁸ Ibid, член 38

⁷⁹ Член 309, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

одговорност и да се поттикнуваат самите да учествуваат во своето воспитување и превоспитување.⁸⁰

Исто така, на децата мора да им бидат обезбедени услови за основно и средно воспитување и образование и за стручно оспособување. Образованието на децата се организира и финансира од страна на Министерството за образование и наука по предлог на установата, која доставува листа на децата кои треба да бидат вклучени во процесот на образование. Извршувањето на воспитните мерки мора да биде итно бидејќи се работи за деца и тие мора да бидат извршени во рок од три дена по правосилноста на судската одлука со која се изречени и кога не постојат пречки за нивно извршување. Под услови предвидени со ЗПД може и да се одложи извршувањето на воспитната мерка. Надлежни органи за извршување на воспитните мерки се надлежниот суд и Центарот за социјални работи според местото на живеалиштето, односно на престојувалиштето на детето спрема која се извршува изречената воспитна мерка.

2.1 Дисциплински мерки

На детето можат да му бидат изречени следните дисциплински мерки се:

- укор; и
- упатување во центар за деца.

Мерки укор или упатување во центар за деца се изрекуваат спрема дете кога не постои потреба од потрајни мерки на воспитување, а особено ако сторило дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело од непромисленост или лекоумност.⁸¹

Укор се изрекува ако е доволно и само прекорување на детето за стореното дејствие. При изрекувањето на укорот на детето ќе му се укаже на штетноста од неговата постапка и ќе се предупреди дека во случај на нејзино повторување спрема него може да биде изречена друга санкција.⁸²

⁸⁰Ibid, Член 310, став 1

⁸¹ Член 37 став 2, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁸²Ibid, член 39

Доколку пак е потребно да се преземат соодветни краткотрајни мерки спрема детето за да се изврши влијание врз неговата личност и неговото поведење тогаш судот ја изрекува мерката упатување во центар за деца.

Воспитната мерка упатување во центарот за деца се извршува во посебна установа центар за деца. Центарот за деца се основа со акт на Владата на Република Северна Македонија. Воспитната мерка може да се извршува и во постојните прифатилишта, интернати, мал групен дом и други образовни установи и установи за работа со младината, во местото на живеалиштето, односно престојувалиштето на детето. Министерот за труд и социјална политика определува во кои установи ќе се организира центар за деца во согласност со министерот за образование и наука.⁸³

Детето на кого му е изречена оваа мерка судот може да го упати во центар за деца:⁸⁴

- на определен број часови во текот на денот во празнични денови и тоа најмногу во четири празнични денови едно по друго;
- на определен број часови во текот на денот, но најмногу еден месец; или
- на непрекинат престој на определен број денови, но не повеќе од 20 дена.

При изрекувањето на оваа мерка судот ќе води сметка за тоа со нејзиното извршување детето да не изостане од редовната настава или од работата. Во центарот за деца, детето ќе врши работи што одговараат на неговата психофизичка состојба. Кога ќе изрече упатување во центар за деца, судот може да определи за време и по извршувањето на оваа мерка детето да се стави под засилен надзор на центарот, за период не подолг од шест месеци.⁸⁵

По приемот на одлуката центарот за социјални работи во договор со центарот за деца должен е во рок од десет дена да го повика детето заедно со родителите или старателите во определен ден и час да се јави во центарот за деца заради извршување на дисциплинската мерка. Родителите или старателот се должни да обезбедат редовно доаѓање на детето во центарот за деца. Ако детето не се јави во определеното време во

⁸³Член 317, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

⁸⁴ Член 40 став 2, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁸⁵Ibid, член 40 став 3,4 и 5

центарот за деца, не доаѓа редовно или престане да доаѓа, центарот за деца за тоа ќе ги извести центарот за социјални работи и надлежниот суд.⁸⁶

Упатувањето на детето во центарот за деца во празнични денови и на определен број часови во денот се извршува во време од 8,00 до 20,00 часот во слободното време на детето. Упатувањето на детето во центарот за деца на непрекинат престој на определен број денови се извршува во време кога детето е слободно. Оваа мерка се извршува и кога детето е работно ангажирано при што тоа продолжува да го посетува училиштето или да оди на работа, а од центарот за деца му е обезбедена исхрана и сместување.⁸⁷

Во центарот за деца слободното време на децата им е организирано така што тие го поминуваат слободното време во работа и учење и спортски и културни активности. За време на слободното време тие се под контрола на стручни лица. За ваквите активности на центарот за деца се донесува и програма и тоа од страна на министерот за труд и социјална политика во согласност со министерот за образование и министерот за правда.

Во центарот за деца постои и куќен ред. Секое дете потребно е да ги почитува одредбите на куќниот ред, правилата на работната дисциплина и наредбите од страна на службените лица. Доколку детето ја наруши работната дисциплина и куќниот ред или неуредно доаѓа, тогаш директорот на центарот за деца може да му изрече укор. Доколку детето повторно го нарушува редот и дисциплината или е нередовно, тогаш директорот на центарот за деца може да му го продолжи престојот во центарот за деца до два часа во текот на денот. Доколку директорот за центарот на деца изречи дисциплинска мерка потребно е да ги извести за тоа надлежниот суд и центарот за социјални работи и надлежниот суд.

За време на престојот на детето во центарот за деца се води и дневник. Откако ќе се изврши воспитната мерка, центарот за деца ум доставува на надлежниот суд и Центарот за социјални работи извештај за влијанието на преземените мерки спрема детето и за резултатите кои биле постигнати во воспитната работа.

⁸⁶Член 318, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

⁸⁷Ibid, член 319 став 1 и 2

2.2 Мерки на засилен надзор

Мерки на засилен надзор се изрекуваат спрема дете кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување со соодветен надзор, а не е потребно негово целосно одвојување од дотогашната средина.⁸⁸ На детето можат да му бидат изречени следните мерки на надзор:

- засилен надзор од страна на родител/старател;
- засилен надзор од страна на згрижувачко семејство; и
- засилен надзор од страна на Центарот за социјална работа.

2.2.1. Мерка на засилен надзор од страна на родител/старател

Судот ќе изрече мерка на засилен надзор од страна на родителите/или/от, односно старателите/или/от ако родителите/или/от, односно старателите/или/от пропуштиле, а биле во можност да вршат надзор над детето. Кога судот ќе ја изрече оваа мерка ќе им наложи на родителите/или/от, односно на старателите/или/от одредени должности во поглед на мерките што треба да се преземат за воспитување на детето, за негово лекување и за отстранување на штетните влијанија врз него, а може да им даде и потребни упатства. Судот дополнително ќе одлучи за престанок на оваа мерка со тоа што тоа не може да трае помалку од една година ниту подолго од три години.⁸⁹

Извршувањето на воспитната мерка засилен надзор од страна на родителите, посвоителот или старателот започнува во денот кога надлежниот суд ќе му ја достави одлуката со која е изречена оваа мерка заради нејзино извршување на родителот, посвоителот или старателот задолжен за извршување на мерката.

Родителот или старателот ја извршува мерката така што води постојана и целосна грижа за воспитувањето на детето, за негово лекување презема мерки кои ќе го

⁸⁸ Член 37 став 3, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁸⁹ Ibid, член 41

спречат штетното влијание на детето и ги извршува налозите и упатствата на центарот за социјални работи и надлежниот суд во текот на извршувањето на мерката.⁹⁰

Родителот или старателот е должен да му овозможи на центарот за социјални работи да го проверува извршувањето на оваа мерка. Родителот или старателот на детето и центарот за социјални работи, во рокот што ќе го определи судот, а најмалку еднаш на шест месеци, ќе го известат надлежниот суд за текот на извршувањето на воспитната мерка.⁹¹

Ако во текот на извршувањето на воспитната мерка засилен надзор од страна на родителите, посвоителот или старателот дојде до несогласување меѓу родителот, посвоителот или старателот на малолетното лице и Центарот за социјални работи, несогласувањето за начинот на извршувањето на оваа мерка ќе го реши судот што ја изрекол мерката.⁹²

Центарот за социјални работи е надлежен да состави извештај за начинот на извршувањето на воспитната мерка засилен надзор од страна на родителите, посвоителот или старателот и за постигнатите резултати во извршувањето на оваа мерка и да го достави извештајот на надлежниот суд.

За начинот на извршувањето на воспитната мерка засилен надзор од страна на родителите или старателите и за постигнатите резултати во извршувањето на оваа мерка се составува извештај од страна на ЦСР и истиот се доставува до надлежниот суд.

2.2.2. Мерка на засилен надзор од страна на згрижувачко семејство

Ако родителите/или/от, односно старателите/или/от на детето не се во можност да вршат надзор над него или ако тоа основано не може да се очекува од него, детето ќе му се предаде на згрижувачко семејство кое сака да го прими и кое има можност да врши засилен надзор над него. Извршувањето на оваа мерка ќе се запре кога родителите/или/от, односно старателите/или/от на детето ќе се здобијат со можност да

⁹⁰Член 325, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

⁹¹Ibid, член 326

⁹²Ibid, член 327

вршат засилен надзор над него или кога според резултатите на воспитувањето и превоспитувањето ќе престане потребата од засилен надзор.⁹³

Извршувањето на воспитната мерка засилен надзор во друго семејство, Центарот за социјални работи му го доверува на семејството определено во судската одлука. По добивањето на одлуката од надлежниот суд, центарот за социјални работи ќе го извести семејството дека на определен датум во рок од 15 дена ќе му го предаде детето лице на извршување на воспитната мерка засилен надзор од страна на згрижувачко семејство.⁹⁴

Центарот за социјални работи склучува писмен договор со семејството определено во судската одлука во која ќе се утврдат меѓусебните права и обврски во врска со сместувањето и спроведувањето на засилениот надзор спрема детето. Со договорот се определуваат и висината и начинот на плаќањето на трошоците за сместувањето на детето и условите и рокот на престанувањето на договорот.⁹⁵

За време на извршувањето на воспитната мерка засилен надзор во друго семејство на детето му се обезбедува одржување на врските со семејството, доколку надлежниот суд по предлог на Центарот за социјални работи не определи поинаку.⁹⁶

2.2.3. Мерка на засилен надзор од страна на Центарот за социјални работи

Ако родителите/или/от, односно старателите/или/от не се во можност да вршат засилен надзор над детето, а не постојат услови за предавање на детето на згрижувачко семејство заради вршење ваков надзор, детето ќе се стави под надзор на Центарот. Судот дополнително ќе одлучи мерката да престане, со тоа што нејзиното траење не може да биде пократко од една ни подолго од три години. За времетраењето на мерката детето и натаму останува да живее кај своите родители/или/от или кај други лица кои го издржуваат, а засилениот надзор врз него го врши Центарот. Ако детето не може да остане во семејството во кое живеело, центарот ќе го смести во воспитна установа и ќе се грижи за неговото школување или вработување, за издвојување од средината што

⁹³ Член 42, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁹⁴ Член 329, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

⁹⁵ Ibid, член 330

⁹⁶ Ibid, член 331

штетно влијае врз него, за потребното лекување и за подобрување на приликите во кои живее.⁹⁷

По приемот на одлуката со која е изречена воспитната мерка засилен надзор од страна на центарот од надлежниот суд, Центарот подготвува програма за остварување на засилен надзор спрема детето со која се определува начинот на остварувањето на грижата во однос на образованието, вработувањето, лекувањето ако тоа е потребно, издвојувањето од средината која штетно влијае врз детето и средување на семејните и други прилики во кои детето живее. Веднаш по приемот на одлуката, центарот за социјални работи ќе ги извести родителот или старателот дека во рок од 15 дена ќе започне со остварување на засилениот надзор спрема детето и ќе ги запознае со програмата на засилениот надзор која ќе ја спроведува. Центарот за социјални работи ќе определи стручен работник кој постојано и непрекинато ќе се грижи за извршување на засилениот надзор и спроведување на програмата.⁹⁸

При изрекувањето на некоја од воспитните мерки на засилен надзор, судот може на детето да му одреди една или повеќе посебни обврски ако тоа е потребно за поуспешно извршување на изречената мерка. Судот може на детето да му ги одреди овие обврски, особено:⁹⁹

- да му се извини лично на оштетеното лице;
- да ја поправи или надомести штетата предизвикана со стореното дејствие,
- редовно да го посетува училиштето;
- да не изостанува од работното место за деца над 15 години;
- да се оспособи за работа што одговара на неговите способности, наклонетости и физичка сила за деца над 15 години;
- да прифати работа за деца над 15 години;
- да му забрани употреба на алкохолни пијалаци, дрога и други психотропни супстанции;
- да се упати во соодветна здравствена установа или советувалиште,
- полезно да го користи слободното време;
- да не контактира со лица кои штетно влијаат врз неговата личност;

⁹⁷Член 43, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

⁹⁸Член 333, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

⁹⁹ Член 44, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

- да се остручи и преквалификува заради задржување на работното место што го заема или за создавање претпоставки за вработување за деца над 15 години,
- да овозможи увид и да прифати совети во врска со распоредувањето и трошењето на платата и другите приходи што ги остварува;
- да се вклучи во работа на хуманитарна организација, комунална, еколошка или невладина организација;
- да се вклучи во одредена спортска, културно – забавна организација или здружение со обврска да ги посетува редовните проби или тренинзи; и
- да му се забрани движење без придружба на неговите родители/или/от, односно старатели/или/от од 22,00 часот до 5,00 часот.

Судот може, по предлог од Центарот, да ги измени или укине посебните обврски што ги одредил. При одредувањето на обврските судот посебно ќе им укаже на детето и на неговиот родители/или/от, односно старатели/или/от во случај тоа да не ги исполни обврските, мерката може да му биде заменета со упатување во центар за деца или со заводска мерка. Центарот врши постојан надзор и му помага на детето во исполнувањето на одредените обврски, соработува со родителите/или/от, односно старателите/или/от и го известува судот најмалку еднаш на шест месеци за постигнатиот успех во спроведувањето на посебните обврски.

2.3. Заводски мерки

Заводски мерки се изрекуваат спрема дете кога постои потреба од потрајни мерки на воспитување, превоспитување или лекување и негово целосно одвојување од дотогашната средина. Траењето на овие мерки не може да биде подолго од пет години, но најмногу до наполнети 23 години.¹⁰⁰ На детето можат да му бидат изречени следните заводски мерки:

- упатување во воспитна установа;
- упатување во воспитно – поправен дом.

¹⁰⁰Ibid, член 37

Центарот за социјални работи по приемот на одлуката од надлежниот суд со која на детето му е изречена некоја од заводските мерки ќе побара од родителот, посвоителот или старателот на детето спрема кое оваа мерка е изречена на определен ден во текот на 15 дена да го доведе детето во установата. Центарот за социјални работи, исто така, ќе ја извести и установата за датумот кога детето треба да се јави за извршување на воспитната мерка. Установата во која се извршува заводската мерка ќе го извести центарот за социјални работи и надлежниот суд за датумот на приемот на детето и почетокот на извршувањето на заводската мерка.¹⁰¹

Ако детето не се јави на извршување на заводската мерка или самоволно ја напушти установата, раководителот на установата ќе ги извести Центарот за социјални работи, надлежниот суд и подрачната единица на Министерството за внатрешни работи за фаќање на детето и приведување во установата за извршување на заводската мерка.¹⁰²

Установата во која се извршува заводската мерка, најдоцна три месеци пред планираното отпуштање на детето, треба да го извести Центарот за социјални работи за отпуштањето и да му предложи мерки што треба да се преземат за натамошно воспитување на детето.¹⁰³

Центарот за социјални работи во консултација со родителите, посвоителот или старателот на детето и со нивно вклучување во подготвувањето за прифаќање на детето во установата, посебно се грижи за средување на семејните прилики на детето, за обезбедување на негово време сместување и исхрана ако тоа не му е обезбедено во семејството, за обезбедување на облека и обувки, за лекување, за избор на соодветна средина и за школување и вработување на детето. За подготовките што ги презел Центарот за социјални работи ќе го извести надлежниот суд.¹⁰⁴

Децата од машки пол на кои со правосилна одлука им е изречена воспитна мерка упатување во воспитно – поправен дом за територијата на РСМ се упатуваат во ВПД во Тетово, додека пак децата од женски пол на кои им е изречена воспитна мерка упатување во воспитно – поправен дом за територија на РСМ се упатуваат во ВПД во

¹⁰¹ Член 337, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

¹⁰² Ibid, член 338

¹⁰³ Ibid, член 339

¹⁰⁴ Ibid, член 340

Скопје. ВПД во Скопје функционира во рамките на женското одделение на КПД Идризово.

2.3.1. Упатување во воспитна установа

Судот може да упати во воспитна установа дете врз кое треба да се обезбеди постојан надзор од страна на стручни лица (со стручна и школска подготовка за воспитувачи) заради воспитување, превоспитување и правилен развој. Во воспитната установа детето останува најмалку шест месеци, а најмногу три години. При изрекувањето на оваа мерка судот не го определува нејзиното траење туку за тоа дополнително одлучува.¹⁰⁵

Воспитната мерка упатување во воспитна установа се извршува во воспитна установа наменета за воспитување и социјална заштита на деца и младина. Центарот за социјални работи ќе го запознае раководителот на воспитната установа со одлуката со која е изречена воспитната мерка, како и со други податоци за личноста на детето, за семејните, социјалните и други прилики во кои живее и ќе го извести надлежниот суд за установата во која ќе се извршува воспитната мерка спрема детето.¹⁰⁶

Детето во воспитната установа се става во исти услови и има исти права и должности како и другите деца сместени во установата, со тоа што во однос на воспитувањето и надзорот ќе му се посвети посебно внимание. Со околноста дека спрема детето е изречена и се извршува воспитна мерка од заводски вид се запознаваат само раководителот на установата и воспитувачот на кого детето му е доверено.¹⁰⁷

За време на училишниот распуст и празниците кога воспитната установа не работи, детето може да се испрати кај родителите, посвоителот или старателот или кај блиски роднини. Ако детето нема каде да се смести Центарот за социјални работи за тоа време ќе определи привремено сместување на детето. Времето поминато надвор од

¹⁰⁵ Член 45, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

¹⁰⁶ Член 342 и 343, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

¹⁰⁷ Ibid, член 344

воспитната установа во текот на училишниот распуст и празниците се смета како време поминато во установата.¹⁰⁸

Директорот на воспитната установа е должен најмалку на секои шест месеца или кога надлежниот суд или Центарот за социјални работи тоа ќе го побараат да ги известат за успехот во примената на оваа воспитна мерка спрема детето.¹⁰⁹

2.3.1.1. Јавна установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје

Јавната установа за згрижување деца со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведение - Скопје, согласно Законот за социјална заштита и согласно Статутот на установата бр. 01-1052/1 од 06.05.2015 година, е дефинирана како установа која сместува и згрижува деца и младинци со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведение, на возраст од 7 до 18 години.¹¹⁰ Центарот за социјални работи со решение ги упатува оние деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведение во Јавната установа за згрижување деца со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје и тоа во времетраење до 3 години или до завршувањето на образованието на детето, додека пак, Судот за извршување на санкциите со решение ги упатува децата во судир со законот на возраст од 14-18 години во оваа установа во времетраење од 6 месеци до 3 години.

Оваа Установа е основана од страна на Народен одбор на град Скопје на ден 19.09.1957 година, како Прифатилиште за деца и младинци. Во 1958 година го променува својот назив во Работна организација за згрижување на деца и младинци „25 мај“. Во неа се сместувале деца со воспитно – социјални проблеми. Најголемиот дел од децата биле улични деца кои ги упатил Центарот за социјална работа, а дел од нив биле упатени од страна на полицијата со знаење на центарот. Питачењето, скитањето, отсутството и бегането од училиште, бегането од дома и детската проституција биле главните причини за сместување во оваа установа. Исто така, во Работната

¹⁰⁸Ibid, член 345

¹⁰⁹Ibid, член 346

¹¹⁰ Достапно на :

<http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-voispitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf>, (02.08.2019)

организација за згрижување на деца и младинци „25мај“ биле сместувани и децата бегалци. На 18.11.2008 година, повторно се менува називот на оваа установа во Јавна установа за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми. Владата на РСМ на ден 11.11.2014 година носи одлука со која што се проширува дејноста на установата и тоа во насока на згрижување и на деца со нарушено поведење и дејноста ја врши под новиот назив Јавна установа за згрижување деца со воспитно социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје. Оваа установа е под надлежност на Министерството за труд и социјална политика и работи 24 часа дневно, секој ден во годината. Штом детето ќе се смести во установата, Центарот за социјална работа одржува редовни и контакти како со него/неа така и со воспитувачите преку посети и контакти по телефон.¹¹¹

Јавната установа за згрижување деца со воспитно социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје работата ја обавува во два објекти на територијата на град Скопје и тоа:

1. Објект „25 мај“

Седиштето на објектот „25 мај“ е во општина Бутел на улица „Петар Манџуков“ бб, Скопје и во неа се сместуваат деца со воспитно – социјални проблеми и тоа:

- се згрижуваат деца со воспитно - социјални проблеми на возраст од 7 до 18 години или до завршување на средно училиште, но најмногу до 3 години континуиран престој;
- деца - минувачи, кои краткотрајно најмногу до 7 дена престојуваат во установата, согласно околностите и условите под кои се сместени, како и
- прифаќање и краткотрајно сместување на деца упатени на извршување на мерка „Упатување во центар за деца“ изречена од надлежен суд.

Установата за сместување на деца и младинци со воспитно - социјални проблеми, на возраст од 7 до 18 години или до завршување на средното училиште, врши прифаќање и краткотрајно згрижување на малолетни лица, опсервација и дијагностика на малолетни лица, сместување, воспитание, образование и корективен третман на

¹¹¹Анализа на БЈР Македонија положбата на децата и младите во системот на малолетничка правда, Второ изменето и дополнето издание, (Канцеларија на УНИЦЕФ - Скопје,2001). стр.41

малолетно лице во зависност од нивните потреби во траење до три години.¹¹² Установата исто така обезбедува основно и средно образование на децата и младинците во соодветните установи за образование.

Децата во објектот се сместуваат, се работи на нивното воспитание и образование, од страна на стручните работници се применуваат разни методи за опсервација и дијагностика, се дефинираат корективни третмани, индивидуални и групни, за работа со малолетното лице во зависност од потребата и слично.¹¹³ Оваа установа е должна да им обезбеди на децата соодветни услови за сместување, исхрана, планирано и организирано спроведување на содржини, мерки и активности во процесот на нивното воспитание и образование, слободни активности и културно - забавен живот, како и да се грижи за животот и здравјето на децата сместени во оваа установа.

Внатрешната организација е воспоставена преку следните служби:¹¹⁴

1. Служба за воспитна работа со деца со воспитно - социјални проблеми, во чии рамки работата е организирана во 4 оддела и тоа:
 - Оддел за опсервација и дијагностика,
 - Оддел за ресоцијализација,
 - Оддел – Прифатен центар,
 - Оддел – Центар за малолетници.¹¹⁵
2. Служба за административни и помошно – технички работи, во чии рамки работата е организирана во 2 оддела и тоа:
 - Оддел за административни работи,
 - Оддел за помошно – технички работи.

Во однос на вработениот кадар според структурата на штитениците тој одговара на нивните потреби. За разлика од претходно каде што установата се соочувала со ниско образован работен кадар, сега ситуацијата е поинаква бидејќи најголемиот дел од вработените се со високо образование. Вработените во установата се организирани во стручен тим (психолог, дефектолог и социјални работници), воспитно - педагошки

¹¹² Член 118, ЗСО, Службен весник на РСМ, број 79/2009

¹¹³ Достапно на: <http://www.domzadeca.mk/about.html> (02.08.2019)

¹¹⁴ Достапно на: <http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-vospitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf> (02.08.2019)

совет кој се состои од целиот воспитен персонал и стручен колегиум, стручна служба составена од психолози, социјални работници, дефектолог и наставници и техничкиот персонал.

2. Објект „Ранка Милановиќ“

Седиштето на објектот „Ранка Милановиќ“ е во општина Гази Баба на улица „Перо Наков“ број 2, Скопје и во неа се сместуваат деца со нарушено поведение.

Установата извршува воспитна мерка упатување во воспитна установа, изречена од надлежни судови за малолетни сторители на кривични дела, како установа од отворен тип, а во согласност со Законот за извршување на санкции и Законот за семејство.¹¹⁶ Согласно претходното, установата врши згрижување, воспитување на децата сместени во овој објект, опсервација и дијагностика на децата, дефинирање на корективни третмани за работа, редовна комуникација со судовите и редовни известувања до судовите за успешноста на ресоцијализацијата на децата.¹¹⁷ Во објектот се организира и се одржува настава во основното училиште за деца со нарушено поведение на возраст од 10 до 18 години, додека средното образование се организира во соодветни образовни институции.¹¹⁸ Оваа установа извршува воспитна мерка упатување во воспитна установа, во согласност со прописите за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа, поради нарушување во поведението, согласно со закон. Установата исто така е е должна да им обезбеди на децата соодветни услови за сместување, исхрана, планирано и организирано спроведување на содржини, мерки и активности во процесот на нивното воспитание и образование, слободни активности и културно - забавен живот, како и да се грижи за животот и здравјето на децата сместени во оваа установа.

Внатрешната организација е воспоставена преку следните служби:¹¹⁹

1. Служба за воспитна работа со деца со нарушено поведение
2. Служба за спроведување на наставно образовна дејност.

¹¹⁶ Достапно на: <http://www.domzadeca.mk/about.html> (02.08.2019)

¹¹⁷ Ibid

¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Достапно на: <http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-voospitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf> (02.07.2019)

Во однос на вработениот кадар најголемиот дел од вработените се со високо образование. Во установата се вработени педагог, психолог, социјален работник, воспитувачи, стручен колегиум и технички персонал.

2.3.1.2. Деинституционализација на установите „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“

Изминатите години установата „25 мај“ и установата „Ранка Милановиќ“ беа и сеуште се во центарот на вниманието со исчезнувањето на дел од штитениците. Имено, беа пријавувани за исчезнати дел од штитениците. Карактеристичен беше случајот со 17 годишниот малолетник, штитеник на домот „Ранка Милановиќ“ кој избегал од установата. Откако 17 годишниот штитеник побегнал тој отишол кај мајка си и ја нападнал, а потоа истото го сторил и во продавница, каде со нож и се закарнал на продавачката. Овој случај бил пријавен од страна на одговорните во установата, но и од мајката и продавачката. Малолетникот за кратко време бил фатен и одведен назад во установата. Ова бегство не завршило трагично, но ја отвора дилемата колку одговорните лица во установите ги чуваат штитениците.

Најтрагичен беше пак случајот со 12 годишната штитеничка од установата „25 мај“ која што беше жртва на трговија со луѓе. Имено, штитеничка била продавана по градови и на таксисти и било вршено физичко и психичко насилство врз неа. Штитеничката била повеќе од два месеци надвор од установата и преживеала големи страдања и трауми, била сексуално експлоатирана и бил договорен и присилен брак и останала и бремена и по закана на една од експлоататорите и абортирала. Исто така, уште една 13 годишна штитеничка од установата „25 мај“ била силувана од страна на полнолетник и остана бремена. Скандалозен беше и случајот кога полнолетен сторител намамил 14 годишна штитеничка од установата „25 мај“ и се самозадоволувал пред неа. Но, и покрај овие громорозни случувања надлежните вработени не поднесоа одговорност. Имено, постапката против нив била запрена со образложение дека кај стручните лица кои постапувале по предметот не била утврдена дисциплинска одговорност за сторен дисциплински престап, додека само на двајца вработени им беше изречена парична казна во траење од 3 месеци. Овој скандал ја разбрани јавноста и беше обелоденет и од Европскиот центар за правата на ромите. Преку ваквите

громорозни случувања може да се утврди дека денес жените и децата се повеќе се изложени на социјални ризици.

По низата скандали што фрлија дамка врз установата „25 мај“ надлежните презедоа мерки како што е сместување на децата во мали групни домови. Се работи за куќи во кои се сместени од 5-7 деца кои сега се нивни нов дом каде што секое дете има на располагање компјутер, голема дневна соба за дружење и кујна. Куќите исто така имаат и видео надзор. Во однос на нивното образование, тие го продолжија во најблиското училиште, каде што ќе имаат можност да се дружат и да се социјализираат со останатите деца. Подготвена беше нова програма за работа со децата и со нив работат социјален работник, педагог, психолог и дефектолог кои поминаа низ практична обука.

Согласно член 149 од Законот за социјална заштита грижата во малиот групен дом се обезбедува на начин најблизок до семејното живеење и опфаќа помош за оспособување за самостојно живеење на корисниците, нивно вклучување во општествената заедница, одржување на контакти со блиски сродници, во зависност од потребите на лицата што се сместени во малиот групен дом. Целта преку сместувањето на децата во мал групен дом е децата да добијат чувство на припадност, стабилност и поддршка, како и децата да се интегрираат во општеството и да се вратат на вистинскиот пат. Исто така, во објектот „25 мај“ е предвидено да се формираат и две нови одделенија, во нова, здравствено – социјална установа. Имено, едното одделение е наменето да биде за деца, малолетни корисници на дрога кои не смеат да се во метадонски третман, кои што ги има многу, кои користат хероин, а кои системот ги третира како да не постојат. Второто одделение ќе биде наменето за кривично неодговорни со високо ризично однесување каде што ќе има и медицински и социјален третман.

Ваквите мерки беа преземени по примерот на формирањето на малиот групен дом во Берово. Имено, пред 10 години мал групен дом се основаше во Берово кој што ги згрижува сите оние деца кои не можат да растат во семејство. Овој групен дом им обезбедува на децата безбедно и грижливо опкружување налик на семејно кое служи како модел за алтернативен начин на згрижување во заедницата наместо згрижување во големи институции. Малиот групен дом во Берово е обична куќа во едно маало каде што живеат и други семејства. Во тој дом заедно живеат мал број на деца каде што

постојано добиваат грижа и поддршка од страна на воспитувачите. Во групниот дом децата имаат поединечна интеракција, грижа, љубов. Групниот дом на децата им создава и чувство на стабилност и припадност преку тоа што во него тие имаат одредени секојдневни рутини како што ги има секо вообичаено семејство, како што се јадење, работа во градината, учење или играње и сите оние задачи кои се соодветни на нивната возраст и развој. Воспитувачите во малиот групен дом во Берово ги следат постојано интересите на децата и нивните чувства. Односот со воспитувачките е толку близок што тие на секоја од нив им се обраќаат со „мама“. Ваквиот пристап кон децата им создаде услови тие да напредуваат и да се развиваат, така што тие воспитувачките кажуваат дека децата имаат подобри резултати на училиште, подобро здравје и здрави навики, самодоверба и социјални вештини. Исто така, малиот групен дом гради и чувство на одговорност кај децата и преку тоа ги подготвува за независен живот.

Овие мерки се дел од процесот на деинституционализација кој ќе трае етапно во период од 10 години, така што голем број на институции меѓу кои и установите „25 мај“ и „Ранка Милановиќ“ нема веќе да постојат. Наместо тоа, луѓето и децата кои се сместени во институциите кои се дел од процесот на деинституционализација, ќе бидат распределени во мали групни домови, односно во станови и куќи низ целата држава. Ваквиот процес кој што е преземен од Министерството за труд и социјална политика се спроведува во партнерство со УНИЦЕФ, УНДП и Делегацијата на ЕУ во Македонија.

Инаку процесот на деинституционализацијата се дефинира како затворање на институциите и истовремен развој на социјалните услуги во заедницата. Таа претставува процес на интегрирано планирање за трансформација на институциите, намалување на нивниот капацитет и/или нивна елиминација, со истовремено воспоставување услуги во заедницата, чијашто функција се темели на стандардите за човековите права.¹²⁰

¹²⁰ Достапно на:

http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategii%202018/Strategija_deinstitucionalizacija_Timjanik_2018-2027.pdf, (10.09.2019);

2.3.2. Упатување во воспитно – поправен дом

Дете спрема кое треба да се применат потрајни и засилени мерки за воспитување и превоспитување и негово целосно одвојување од дотогашната средина, судот може да го упати во воспитно - поправен дом. При одлучувањето дали ќе ја изрече оваа мерка судот посебно ќе ја земе предвид тежината и природата на стореното дејствие и околноста дали спрема детето порано биле изрекувани воспитни мерки или казна затвор за деца. Во воспитно - поправен дом детето останува најмалку една година, а најмногу пет години, односно до наполни 23 години. При изрекувањето на оваа мерка судот не го определува нејзиното траење, туку за тоа дополнително одлучува. Судот ја преиспитува потребата од престој во воспитно - поправниот дом секоја година, по службена должност, по предлог на јавниот обвинител или по предлог на воспитно - поправниот дом.¹²¹

Воспитната мерка упатување во воспитно - поправен дом може да се изрече само еднаш. Работата во воспитно - поправниот дом се организира така што на детето му се обезбедуваат услови за основно и средно образование и воспитување, за стекнување и развивање на позитивни навики, на вредносни особини и за работно остручување и оспособување за одделни занимања. Ако во воспитно - поправниот дом не постои настава од одредена насока или степен на образование детето може таквата настава да ја посетува и надвор од воспитно - поправниот дом. Во воспитно - поправниот дом на детето му се обезбедуваат услови за активно користење на слободното време со културни, забавни и спортски активности. Детето во воспитно - поправниот дом може да одржува контакти со семејството и други лица и институции кои можат позитивно да влијаат на неговата ресоцијализација.¹²²

При приемот во воспитно - поправниот дом се утврдува идентитетот на детето. Во почетокот на извршувањето на воспитната мерка детето се запознава со куќниот ред, правата и должностите што ги има во текот на извршувањето на воспитната мерка, начинот на кој ги остварува утврдените права и со дисциплинските мерки што можат да му се изречат. Во установата се донесува општ акт со кој се уредува куќниот ред и поблиску се определува организацијата на работата и се пропишува начинот на

¹²¹ Член 46, ЗПД, Службен весник на РСМ, број 148/2013

¹²² Член 347, став 2, 3, 4, 5 и 6, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

живеењето на детето во установата. Општиот акт го донесува директорот на установата во согласност со директорот на Управата. По приемот во воспитно - поправниот дом детето престојува во приемното одделение до 30 дена. Во приемното одделение стручен тим, со примена на научни методи, врши социјално - медицинско и психолошко - педагошко испитување на личноста на детето. Стручниот тим што го врши испитувањето го сочинуваат психолог, педагог, социјален работник, лекар, а по потреба и други стручни лица. Врз основа на развојните потенцијали и потреби на личноста на детето, стручниот тим во приемното одделение изготвува и утврдува програма за индивидуална работа која ги опфаќа сите позначајни карактеристики за личноста, содржините и методите на работа кои ќе го стимулираат детето за активно учество во процесот на ресоцијализација и воспитување за време на престојот во воспитно - поправниот дом. Стручниот тим во приемното одделение ги утврдува методите за воспитна работа со детето, се координира работното ангажирање со наставата во училиштето за основно и средно образование, со работилниците и економијата во која се изведува практична обука и се предлагаат мерки заради поуспешно остварување на процесот на превоспитувањето. Стручниот тим на установата и директорот врз основа на индивидуалниот план, го вршат сместувањето, ја спроведуваат програмата за третман и работното ангажирање на детето.¹²³

Во воспитно - поправниот дом децата се распоредуваат во воспитни групи според возраста, лични особини и други карактеристики, кои овозможуваат примена на индивидуално прилагодени стимулативни методи на работа со детето во групата. Со распоредувањето во групи се преземаат мерки за одржување на редот и дисциплината со цел спречување или оневозможување меѓусебни негативни влијанија. Воспитните групи можат да опфатат од пет до седум деца и имаат посебен воспитувач.¹²⁴

На децата, во согласност со потребите од нивното превоспитување, стручниот тим на установата го определува видот на работата според нивните телесни и душевни способности и можностите на воспитно - поправниот дом. При определувањето на видот на работата се води сметка за желбата на децата да вршат одреден вид работи. При изборот на структурата што ќе ја изучуваат децата, за кои се организира настава за средно образование, ќе се води сметка за нивните способности и интереси, за

¹²³Ibid, член 348, 349 и 350

¹²⁴Ibid, член 351

можностите на воспитно - поправниот дом и за други околности од значење за остварувањето на целта на воспитната мерка.¹²⁵

Децата кои завршиле средно образование или стручно се оспособени, може да работат со полно работно време, согласно прописите од областа на работните односи. Од децата кои посетуваат училиште за ученици за средно образование или за одделен вид занимање, се бара да работат според прописите и програмата на наставата предвидена од училиштето што го посетуваат. На детето треба да му се обезбедат услови за физичка култура и спорт. Детето треба да се занимава два часа дневно со спорт и други слободни активности на чист воздух, а ако временските прилики тоа не го дозволуваат, тоа треба да го остварува во посебна просторија за физичко и рекреативно воспитување. Детето најмалку два часа дневно треба да има културно забавни активности. Детето најмалку два часа дневно треба да поминува во оспособување и вршење на образование по занимање. За основно и средно образование, во воспитно - поправните домови се организира настава од соодветен вид, работилници и економии за практична обука. Децата кои ќе се здобијат со квалификација во воспитно - поправниот дом добиваат свидетелство. Од свидетелството не смее да се гледа дека квалификацијата е добиена во воспитно - поправен дом. Кога согласно со прописите од областа на работни односи времето поминато на работа од одреден вид се признава за здобивање со одредена квалификација, за таква квалификација се признава и времето поминато на ист вид работа во воспитно - поправен дом, со тоа што ова време не се смета во работен стаж и не може да биде основ за стекнување на други права. На детето во воспитно - поправен дом, кое започнало средно образование или друго образование може да му се овозможи продолжување на школувањето надвор од домот, ако со своето однесување и залагање во учењето им служи за пример на другите и тоа го заслужува.¹²⁶

На децата им се обезбедува исхрана и тоа по три оброка дневно, која мора да содржи најмалку 14.600 џули. Оние деца кои што се болни храната ја добиваат во вид и количество која што ќе му ја одреди лекарот. Исто така, децата добиваат и бесплатна облека, чевли и долна облека.

¹²⁵Ibid, член 352

¹²⁶Ibid, член 353, 354, 355 и 356

Оние деца кои не работат по своја вина и немаат сопствени и средства, воспитно – поправниот дом ги задоволува нивните потреби.

Исто така, децата имаат право на посети од страна на членовите на нивното потесно семејство, а доколку им одобри директорот на ВПД може да примаат посети и од страна на други лица. Во однос на допишувањето важат истите правила, така што децата можат да се допишуваат со нивните родители и блиските роднини. Правото на допишување може да се прошири и врз други лица, но само ако тоа не влијае штетно врз детето.

Друго право кое што го имаат децата во воспитно – поправниот дом е и примањето пратки. Тоа право опфаќа: пратки со облека, предмети за лична употреба, книги и дневен печат, со тоа што содржината на истата не треба да е штетна. Во пратките децата можат да примаат и пари кои можат да ги трошат само во рамките одредени со куќниот ред.

Децата исто така имаат право и на отсуство и тоа во траење до еден месец во текот на годината, со можност за користење на два дела, летен и зимски одмор и во тој период тие можат да ги посетат нивните родители или блиски роднини. Отсуството го дава директорот на воспитно – поправниот дом и тој се дава за време на училишен распуст и за време на празници и викенди. ВПД може да организира и бесплатно летување надвор од домот за оние деца кои се наоѓаат во домот. Времето кое децата го поминале на отсуство или на заедничко летување им се засметува во времето поминато во домот.

Децата кои не посетуваат настава за основно и средно образование, а на практична обука поминале непрекинато шест месеци, вклучувајќи го тука и времето поминато на лекување поради повреда на работа или професионално заболување, имаат право на одмор од најмалку 20 дена во годината, со можност за користење на два дела, летен и зимски одмор. Одморот, по правило, се користи кај родителите, старателот или поблиските роднини. За оние што немаат кај кого да одат, а се склони на бегство или постои опасност да продолжат со вршење на кривични дела и нарушување на јавниот ред и мир, управата на домот може да организира заеднички

одмор во домот или надвор од него. Одлука за користење на одморот донесува директорот на домот, по предлог на службено лице од секторот за ресоцијализација.¹²⁷

Воспитно - поправните домови неопходно е да го имаат минимумот на безбедност и да имаат физички пречки до степен да го спречуваат бегството на децата, но така поставени што ако се направи обид за бегство да не предизвикаат физичко повредување кај детето што се обидело да бега.¹²⁸

Спрема деца не е дозволено примена на посебна мерка за одржување на ред и дисциплина - самица. За потешки повреди на редот и дисциплината, како и Куќниот ред на установата, децата можат да се издвојат во посебни соби за деца, во траење од пет до седум дена, во кој период стручниот тим презема посебни корективни активности со децата. Издвојувањето во посебна соба за деца, може да се одложи доколку има основ да се очекува дека и без тоа упатување, ќе биде постигната целта на издвојувањето. Начинот на издвојување ќе се регулира со посебен интересен акт на директорот на установата.¹²⁹

2.3.2.1. Воспитно - поправен дом Тетово

Во ВПД Тетово се упатуваат деца од машки пол на возраст од 14 до 23 години, сторители на најразлични кривични дела на кои со решение на судот им е изречена оваа воспитна мерка. ВПД во Тетово е установа од полуотворен вид која од 26.12.2001 година функционираше во објект во состав на КПУ Затвор Скопје, во населбата Шуто Оризари во Скопје. Почнувајќи од 14.09.2015 штитениците на кои им е изречена заводската мерка упатување во воспитно – поправен дом мерката ја издржуваат во објект во состав на КПУ Затвор Охрид.

Внатрешната организација на домот е воспоставена преку следните сектори:

1. Сектор за обезбедување;
2. Сектор за ресоцијализација; и
3. Сектор за административно – финансиско работење.

¹²⁷Ibid, член 363

¹²⁸Ibid, член 364

¹²⁹Ibid, член 366

а) Сместување

КПУ Затвор Охрид е во непосредна близина на полициската станица Охрид. Децата ја издржуваат заводската мерка во објект каде што се сместени и лицата осудени на казна затвор за деца. Делот во кој се сместени децата кои издржуваат заводска мерка е во самиот објект каде што се сместени и лицата осудени на казна малолетнички затвор, при што децата од Воспитно - поправниот дом се сместени на првиот кат во предниот дел од установата, кој е одвоен од затворскиот дел само со една врата.¹³⁰ КПУ Затвор Охрид располага со двор кој што е поделен на два дела со лимена ограда, при што еден дел од дворот го користат децата од ВПД, а другиот го користат децата од затворот. Дворот е наменет за спортски активности, движење на свеж воздух и бидејќи е на отворено се користи само кога има поволни временски услови.

Воспитно – поправниот дом има капацитет на сместување за околу 35 деца.

Децата кои издржуваат воспитна мерка во КПУ Затвор Охрид се распоредени три простори во две воспитни групи од кои едната воспитна група е со засилено воспитно влијание, додека пак, другата е од отворен вид.

Првата просторија е од затворен вид и функционира како Одделение за засилено превоспитно влијание, додека пак, втората и третата просторија се од отворен тип.

б) Исхрана

На децата во ВПД им се обезбедува исхрана по три оброка дневно која содржи најмалку 14.600 цули, а болните добиваат храна во вид и количество што ќе ги одреди лекарот. Храната за децата од ВПД Тетово се готви во кујна, додека пак, делењето на оброците се врши преку отвор (шалтер), а храната се консумира во просторија која е веднаш до кујната и се користи како заедничката трпезарија. Трпезаријата ја користат и осудените лица од затворот, но во различни временски термини во текот на денот. Во кујната на видно место е истакнато менито за 15 дена, кое е подготвено од инструкторот (готвачот), прегледано од лекарот, а одобрено од директорот на установата, се делат по 3 оброци дневно – појадок, ручек и вечера, при што се води

¹³⁰ Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Istrazuvanja/2016/Informacija%20VPD%20Tetovo-Ohrid-mk.pdf>, (11.08.2019)

сметка храната да биде разновидна и да ги задоволува потребите на децата. Доколку поради здравствени причини детето не смее да консумира определен вид на храна лекарот пропишува посебен режим на исхрана, за тоа се известува готвачот и на видно место во кујната се истакнува упатство.

в) Хигиена

ВПД располага со бања, со туш кабини и тоалети – санитарни јазли. Децата се должни секојдневно да ја одржуваат хигиената во просторите каде што се сместени, така што децата средствата за хигиена ги добиваат редовно. Во ВПД има и перална каде едно од децата е работно ангажирано и е задолжено за перење на облеката и постелнината. Во однос на облеката, најголемиот дел е лична облека на децата, но исто така дел од облеката е од донации.

г) Права на децата во Воспитно – поправниот дом Тетово

Децата која ја издржуваат заводската мерка упатување во Воспитно – поправен дом ги имаат следните права:

1. Право на образование;
2. Право на соодветна медицинска грижа;
3. Право на контакти, посети и допишување со родители и блиски роднини;
4. Право на слободно време и рекреација;
5. Право на слобода на вероисповед.¹³¹

1. Право на образование

Правото на образование на детето се признава пред се во Конвенцијата за правата на детето, а РСМ како потписничка на оваа Конвенција е должна тоа право да им го оствари на сите деца. Образованието на сите деца, вклучувајќи ги и оние деца кои ја издржуваат заводската мерка упатување во Воспитно – поправен дом е загарантирано со Законот за основно образование.

КПД, во член 28 му го признава на детето правото на образование, при што основното образование е задолжително и бесплатно за сите.

¹³¹Ibid

Законот за основното образование на РСМ утврдува дека секое дете има право на основно образование кое се остварува во основно училиште. Исто така, законот предвидува дека основното образование се организира и остварува и во казнено - поправни и воспитно поправни установи. Понатаму, Законот за средното образование на РСМ утврдува дека секое дете има право на средно образование кое е задолжително.

ЗИС предвидува дека работата во ВПД се организира, така што на детето му се обезбедуваат услови за основно и средно образование и воспитание, за стекнување и развивање на позитивни навики, на вредносни особини и за работно остручување и оспособување за одделни занимања. Исто така, овој закон предвидува дека ако во ВПД не постои настава од одредена насока или степен на образование, детето може таквата настава да ја посетува и надвор од ВПД.

2. Право на соодветна медицинска грижа

Според член 24 од КПД, детето има право на највисоко на здравствена и медицинска заштита и рехабилитација и треба да се настојува на ни едно дете да не му биде одземено правото на таквата здравствена заштита.

Согласно ЗИС потребно е на осудените и на притворените лица да им се обезбеди потребната медицинска помош, според прописите од областа на здравствената заштита и здравственото осигурување. Исто така, согласно истиот закон здравствените работници вработени во јавните здравствени установи што вршат примарна здравствена заштита во мрежата на здравствени установи на чие подрачје се наоѓа седиштето на установата даваат здравствени услуги на осудените и притворените лица. Притоа, трошоците за здравствената заштита на овие лица во установата паѓаат на товар на Буџетот на РСМ.

3. Право на контакти, посети и допишувања со родители и блиски роднини

Согласно член 37 став 1 точка в, од КПД со детето лишено од слобода се постапува со почитување на достоинството на човечката личност, а притоа особено е важно да се земат предвид неговата возраст и потребите. Исто така, секое дете лишено од слобода се одвојува од возрасните, освен ако не се смета дека е тоа во најдобар интерес на детето, и има право да одржува контакт со своето семејство преку писма и посети, освен во исклучителни случаи.

Согласно член 322 од ЗИС децата имаат право без ограничување да примаат посети на членовите на потесното семејство во границите на куќниот ред, а со одобрение на директорот ВПД можат да ги посетуваат и други лица. Понатаму, согласно член 323 од истиот закон, децата можат без ограничување да се допишуваат со родителите и блиските роднини. Исто така, Директорот на ВПД може да одобри допишување и со други лица, ако тоа не влијае штетно врз малолетните лица.

Децата во Домот имаат право на посети, допишување и користење на телефон согласно законските прописи. Посетите не се временски ограничени и најчесто се вршат за време на викендите, но можно е истите да се користат и во текот на работните денови, со одобрение на директорот.¹³²

Согласно член 324 од ЗИС децата имаат право да примаат пратки со облека, предмети за лична употреба, книги и дневен печат, чија содржина не е воспитно штетна. Децата, исто така, можат да примаат и пари кои можат да ги трошат само во рамките одредени со куќниот ред.

4. Право на слободно време и рекреација

Согласно член 31 од КПД, на детето му се признава правото на одмор и на слободно време, на игра и рекреација кои одговараат на возраста на детето.

Согласно член 111 и 112 од ЗИС осудените лица имаат право на осумчасовен непрекинат одмор во текот на денот и на еден ден одмор во неделата и мора да им се обезбеди надвор од затворените простории да поминат најмалку два часа дневно.

Во Домот на децата им се организираат и спортски и рекреативни активности тоа во времето кое што е определено за спорт и активности во рамките на Домот. Согласно член 24 од Куќниот ред на ВПД Тетово, децата имаат право на осум часовен непрекинат одмор во текот на денот и на еден ден одмор во неделата. Исто така, децата имаат и дополнителен пладневен одмор до два и два и пол часа дневно. На децата мора да им се обезбеди надвор од затворените простории да поминат најмалку два до два и пол часа дневно.

¹³²Ibid

5. Право на слобода на вероисповед

Согласно член 14 од КПД, му се гарантира и правото на детето на слобода на мислење, совест и вероисповед. Согласно истиот член, слободата на манифестирање на вероисповедта или на убедувањето може да се ограничи само во услови предвидени со закон и услови што се неопходни поради заштита на јавноста, сигурноста, редот, здравјето или моралот или основните права и слободи на другите. Понатаму, Конвенцијата во член 30 предвидува дека во оние држави во кои постојат етнички, верски или јазични малцинства или лица со автохтоно потекло, детето кое му припаѓа на таквото малцинство или е од автохтоно потекло не смее да биде лишено, во заедницата со другите припадници на групата, од правото на својата култура, исповедувањето на својата вера и вршењето на верските обреди или на употреба на својот јазик.

На осудените лица им е дозволено да ги задоволуваат своите верски чувства и потреби согласно со условите и можностите на установата.¹³³

Исто така и Куќниот ред на ВПД Тетово во член 52 предвидува дека на децата им е дозволено да ги негуваат своите верски чувства и потреби согласно со условите и можностите на Домот.

д) Погодности на децата во Воспитно – поправниот дом Тетово

Погодностите претставуваат збир на мерки за поттикнување на довербата на осуденото лице, ублажување на затворската дисциплина и негативните влијанија на затворањето, одржување на односите со семејството и надворешниот свет, поттикнување на учеството на осуденото лице во остварувањето на процесот на ресоцијализацијата, јакнење на одговорноста и самодовербата заради негово оспособување за живот во согласност со правниот поредок и исполнување на граѓанските обврски.¹³⁴

¹³³ Член 141, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

¹³⁴ Ibid, член 153

На децата треба да им се даваат погодности кои ќе го поттикнуваат вклучувањето во активностите во установата за деца, развивање на позитивните црти на личноста и самопочитувањето.¹³⁵

Според член 73 од Куќниот ред на Воспитно - поправниот дом Тетово за добро поведение и залагање во работата, како и за поттикнување на добро однесување и за развивање на чувство на одговорност и за интерес и соработка во третманот што се спроведува во домот, на малолетните лица може да им се дадат одделни погодности како што се: продолжени посети или посети без надзор во просториите на домот, посети надвор од просториите на домот, слободен излез од домот до 7 часа, отсуство до 15 дена во текот на годината, со тоа што отсуството во текот на месецот не може да биде подолго од 3 дена и целосно или делумно користење на одморот надвор од домот.¹³⁶

Освен горенаведените, на малолетните лица може да им се одобрат и други погодности, како што се: допишување со лица надвор од кругот на потесното семејство, проширување на кругот на лицата кои можат да ги посетат, зголемен број на посети, зголемен број на пратки и групна посета на културнопросветни манифестации и спортски натпревари.¹³⁷

Согласно член 74 од Куќниот ред, погодностите се доделуваат со решение на директорот на Домот по предлог на воспитувачкиот колегиум, а во исклучителни случаи (потешка болест или смрт на член од потесно семејство, или друг несреќен случај во семејството) и по сопствено барање од малолетното лице, поткрепено со писмен документ како доказ.¹³⁸

ѓ) Дисциплинска одговорност на децата во Воспитно – поправниот дом Тетово

За нарушување на редот и дисциплината спрема малолетните лица можат да се применат следните дисциплински казни: опомена, јавна опомена, ограничување на доделување погодности до 3 месеци ако малолетното лице ги злоупотреби дадените погодности.

¹³⁵Ibid, член 304

¹³⁶ Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Istrazivanja/2016/Informacija%20VPD%20Tetovo-Ohrid-mk.pdf>, (11.08.2019)

¹³⁷Ibid

¹³⁸Ibid

Спрема деца не е дозволено примена на посебна мерка за одржување на ред и дисциплина - самица. За потешки повреди на редот и дисциплината, како и Куќниот ред на установата, децата можат да се издвојат во посебни соби за деца, во траење од пет до седум дена, во кој период стручниот тим презема посебни корективни активности со децата. Издвојувањето во посебна соба за деца, може да се одложи доколку има основ да се очекува дека и без тоа упатување, ќе биде постигната целта на издвојувањето.¹³⁹

2.3.2.2. Воспитно – поправен дом Скопје

Во Воспитно – поправниот дом Скопје се упатуваат деца од женски пол на возраст од 14 до 23 години, сторители на најразлични кривични дела на кои со решение на судот им е изречена оваа воспитна мерка. Оваа воспитно - поправна мерка се извршува во Женското одделение во КПУ „Идризово“ – Скопје. Во Женското одделение во Казнено – поправната установа „Идризово“ покрај тоа што се сместени децата од женски пол на кои им е изречена заводската мерка упатување во воспитно – поправен дом, исто така, се сместени и децата од женски пол кои се осудени на казна затвор.

¹³⁹Член 305, ЗИС, Службен весник на РСМ, број 08-2584/2

ГЛАВА V

УЛОГАТА НА ЦЕНТАРОТ ЗА СОЦИЈАЛНИ РАБОТИ ВО ИЗРЕКУВАЊЕТО И ИЗВРШУВАЊЕТО НА ВОСПИТНИТЕ МЕРКИ

1. Центарот за социјални работи како орган на старателство

Центарот за социјална работа има значајна улога во заштитата на децата сторители на кривични дела. Имено, најважната улога на ЦСР е социјално – заштитната и старателската улога. Оваа улога е регулирана преку конкретно одредување на задачите на органот за старателство во спроведувањето на претходна и судска постапката спрема деца, во извршувањето на воспитните мерки и во прифаќањето на децата после извршувањето на заводските мерки. На тој начин Центарот преку откривање на случаите на детско престапништво, предлогот на воспитна мерка и извршување на воспитните мерки што се во негова надлежност, непосредно влијае на процесот на превоспитувањето и има значајна, автономна и незаменлива улога.

Во постапката спрема деца, покрај судовите, како специјализирани органи се јавуваат и центрите за социјална работа, јавното обвинителство, МВР и установите за извршување на санкции за деца и изборот на мерката зависи од сите чинители заедно. Судовите иако во постапката спрема деца имаат клучна улога, сепак нивната одлука за која воспитна мерка ќе се примени зависи од ангажираноста на Центарот, кој го испитува случајот и околностите кои довеле детето да изврши кривично дело. Според тоа влијанието на Центарот за социјална работа на политиката на изрекување на воспитните мерки е посредно, но и директно, а во секој случај и одлучувачко.¹⁴⁰

ЦСР како орган на старателство треба да собира податоци и да ја следи личноста на детето, условите во кои што живее и можностите за развој, да предлага постапки и воспитни мерки, непосредно да учествува во извршувањето на тие мерки и да даде свој придонес во прифаќањето на детето и да му пружи помош за повторно вклучување во нормалниот живот.

Покрај непосредното учество во постапката, Центарот исто така проследува до судот и писмен извештај, формиран од стручниот тим на ЦСР, по претходна обработка на случајот и усвоениот предлог на определените мерки. Извештајот се состои од три дела: извештај на социјалниот работник (социјална анкета) и мислење на психологот кои се задолжителни за судот при донесувањето на одлуката и мислење на педагогот кое е факултативно. Писмениот извештај што се проследува до судот е многу значаен

¹⁴⁰ Стојановски Трпе, Камбовска Мила, Димитријовска Сунчица, Чачева Виолета, Шурбановски Наум, Велкова Татјана, Арнаудовски Љупчо, Чонева Љубица, Витларов Тодор, Нанев Лазар. *Малолетничка делинквенција – Превентивен акционен план за Република Македонија*. (Даскал Камче, 2000). стр.86

затоа што со него се укажува на семејни, образовни, здравствени, социјални, економски, социопатолошки и други состојби во кои се наоѓа детето, како и околностите под кои е сторено кривичното дело. Во извештајот ЦСР може да ги предлага сите со закон утврдени воспитни мерки, но и нивниот предлог зависи од природата на кривичното дело.

При изборот на мерката судот води сметка за севкупните услови на развојот на детето, неговата личност - достигнатото ниво на социјална, емоционална, интелектуална и физичка зрелост. Овие услови за развој и особини на личноста ги испитува стручен тим составен од социјален работник, педагог и психолог. Резултатите од испитувањата на стручниот тим имаат големо значење врз насочување на процесот на социјализацијата на детето и се разбира на одлуката на судот за избор на воспитната мерка.

Доколку на детето му биде изречена воспитна мерка упатување во воспитна установа, ЦСР постојано одржува контакти со детето преку посети, допишување, испраќање на пакети и задолжително доаѓање на детето за време на распустот. Напоредно со издржувањето на воспитната мерка ЦСР остварува и работа со родителите на детето или групна работа со сите родители на децата кои се наоѓаат во воспитна установа. Ако пак на детето му е изречена воспитната мерка упатување во воспитно – поправен дом тогаш контактите што ги одржува ЦСР со детето се поретки, но во секој случај се одржуваат контакти со родителите.

Покрај тоа што Центарот учествува при изборот на воспитната мерка исто така, тој ги следи и ефектите од нејзиното извршување и му дава предлози на судијата за деца за запирање или промена на воспитната мерка.

Покрај оваа надлежност, други надлежности на Центарот се: изготвување на план и програма за третман, упатување на децата во воспитни установи и воспитно – поправни домови, одржување на контакти со децата упатени во воспитните установи и воспитно – поправните домови, вршење надзор на работата на другите учесници во реализацијата на мерките, укажување помош и грижа, надзор и заштита во исполнувањето на обврските од страна на детето, давање на совети на детето со кое ќе го поттикнува да ги исполни обврските, соработка со родителите, односно старателите на детето, известување на судот за состојбите со исполнувањето на определените обврски и на крај создавање на услови за социјална интеграција на децата, односно

помош за наоѓање вработување, совети за избор за занимање, зависно од квалификацијата и можности за вработување и сл.

2. Фази на стручна работа со деца

2.1. Пријавување

Стручната работа на ЦСР започнува со пријавувањето дека детето во ризик презело дејствие кое со закон е предвидено као кривично дело, за кое е утврдена казна. За кривичното дело кое го извршило детето во ЦСР најчесто пријавува МВР, кое едновременно е должно за ваквиот настан да го извести и јавниот обвинител.

По правило, МВР пријавувањето го врши писмено, но во итни случаи пријавувањето може да биде и по телефон, а дополнително се доставува писмено известување. Писменото известување треба да содржи:¹⁴¹

- лични податоци за детето;
- лични податоци за родителите, односно старателите на детето;
- податоци за стореното дејствие; и
- околностите под кои е сторено.

За другите состојби на ризик, пријава до ЦСР може да поднесат МВР, јавниот обвинител, училиштето, или институцијата во која детето е згрижено, или се воспитува и тоа по службена должност, понатаму, семејството на детето, самото дете, оштетениот и било кое правно лице (СОС – линија, Народен правобранител, здравствена институција и сл.)

2.2. Распределба

Сите примени известувања ЦСР ги регистрира во посебен регистар и ги чува како тајна согласно прописите за заштита на личните податоци. Секое заведено известување води кон задолжително оформување посебно досие на случајот во кое се констатира основоаноста на добиеното известување и одлуката на тимот за

¹⁴¹ Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.203

поведување постапка за мерки на помош и заштита или оценка дека известувањето не дава доволна основа за поведување доверлива постапка со наведување на причините од кои се раководел стручниот тим на ЦСР.¹⁴²

Директорот/раководителот на одделението што е одговорно за спроведување на Законот за правда за деца го распределува применото известување на одговорен стручен работник, кој спроведува активности (формира досие, закажува средба со стручниот тим и определува степен на ризик на корисникот) пропишани со процедурите за раководење со предмет.¹⁴³

Во оваа фаза се утврдува степенот на ризик, кој е во корелација со степенот на загрозеност на животот, опстанокот и безбедноста на детето:¹⁴⁴

- висок ризик – дете во потреба од заштита поради сериозно загрозувачка животна околност. Се постапува веднаш, а најдоцна во рок од 24 часа;
- среден ризик - дете во потреба од заштита поради неисполнување на неговите потреби. Се постапува најдоцна во рок од 3 дена;
- низок ризик - правата на детето не се почитуваат ниту се целосно исполнети. Се постапува најдоцна во рок од 5 дена по пријавувањето.

2.3. Детална проценка и разговор

Следната фаза на стручна работа со конкретниот индивидуален случај е деталната проценка и разговорот со детето и неговото семејство во рок не подолг од 7 дена од приемот на известувањето, односно 24 часа во случаи кои се итни и неодложни. Во оваа фаза се врши испитување на случајот чија цел е да се откријат причините за девијантното поведение. Стручниот тим на ЦСР составен од социјален работник, психолог, педагог и правник врши детална проценка која ја остварува преку примена на методи и техники согласно со профилот на стручниот работник. Стручниот тим на ЦСР проценката може да ја спроведе во просториите на ЦСР, домот на детето или во друга институција (училиште, здравствена институција, интернат и др.) Стручното лице на центарот, кое прво го извршило разговорот отвора физичко досие за детето во

¹⁴²Ibid. стр.204

¹⁴³Достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/standardi%20%20FINAL.pdf>, (19.08.2019);

¹⁴⁴Ibid. стр.32

пишана форма, но исто така се отвора и електронско досие во програмата Лирикус. Разговорот го води претставник од стручен тим или стручниот тим составен од социјален работник, педагог, психолог и дипломиран правник. Разговорот е исклучително важна алатка како извор на сознанија за профилот на детето, семејните односи, проблеми и ризици, поттикнување на детето да се вклучи во разговорот и да раскаже за стореното од свој аспект, како тој го разбрал, што го навело на такво однесување, дали нешто претходело на случувањата или целиот настан е резултат на импулсивно реагирање на моментална надразба, дали причината лежи во потребата од наметнување во групата на своите соученици или другарчиња или од потребата да биде прифатен како рамен на нив, да се утврди изворот на лоша идентификација и сл.¹⁴⁵ Во ситуација кога родителите се ризик фактор тогаш разговорот со детето се води во отсуство на родителите, а присуствуваат други членови на семејството. За време на разговорот се води записник во кој се забележува кој бил присутен на разговорот, во кое својство, поставените прашања, дадените одговори и сл. На крајот од разговорот секој присутен го потпишува записникот за да го потврди своето присуство. Во текот на разговорот присуствува и адвокат кој има задача да ги штити интересите на детето во текот на постапката. Меѓутоа, присуството на адвокатот во разговорот не е задолжителен за сите случаи.

Имено, адвокатот задолжително присуствува во три случаи, и тоа во случај кога:

- разговорот се води за дејствие на дете во ризик до 14 години кое со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор од најмалку пет години;
- разговорот се води во услови на постоење загрозеност на личноста, правата и интересите на детето;
- јавниот обвинител предлага мерки за дете во ризик над 14 години за дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор до три години, ако според процената на ЦСР постои загрозеност на личноста, правата и интересите на детето, и ако во стручниот тим не учествува правник.¹⁴⁶

Адвокатот се избира од страна на семејството на детето, а доколку семејството не го направи тоа, адвокатот се избира по службена должност од страна на Центарот.

¹⁴⁵ Бачановиќ Оливер, Батиќ, Мирчева Стојанка, Стојковска Весна. *Зборник на трудови – Малолетничка правда – Ресторативна правда.* (Ван Гог – Скопје, Скопје, 2009). стр.147

¹⁴⁶ Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот.* (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.207

Исто така, Центарот го избира адвокатот од листата на дежурни адвокати на Адвокатската комора на РСМ кои имаат поминато обука за малолетничка правда. Доколку пак, семејството го избира адвокатот потребно е да им се укаже на значењето да изберат адвокат кој е специјализиран во областа на малолетничката правда. Трошоците за адвокатот ги сносат родителите на детето, но доколку тие не се во можност, тогаш паѓаат на товар на Буџетот на РСМ согласно Законот за бесплатна правна помош.

Улогата на адвокатот е активно да ги штити интересите на детето односно во текот на постапката пред ЦСРи по спроведениот разговор во рок од 7 дена да изготви правно мислење. Правното мислење на адвокатот потребно е да биде составено во писмена форма, и да содржи: опис на дејствието, предвидено како кривично дело, фактичките и правните елементи на случајот.

2.4. Изработка на План со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите

Понатаму, после деталната проценка и разговор следува изработката на План со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите од страна на одговорниот стручен работник од стручниот тим на ЦСР. Имено, претходно се врши педагошко и психолошко испитување на детето и врз основа на резултатите на испитувањето и на семејната и личната анамнеза на воспитно запуштеното дете, стручниот тим на ЦСР ја поставува конечната дијагноза и предлага определени мерки.

Планот за индивидуална работа се изготвува од страна на одговорен стручен работник, определен да раководи со предметот во соработка со другите членови на тимот, корисникот и членовите на неговото семејство, а по потреба и со други лица и институции. Планот произлегува од деталната (комплексна) проценка и има за цел да се намали ранливоста на лицето и да се поддржи семејството во заштитата на детето/лицето.¹⁴⁷

Планот за индивидуална работа се изготвува за секој корисник посебно за кој се прави детална проценка и тој се чува во досието за секое дете.

¹⁴⁷Достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/standardi%20%20FINAL.pdf>, (19.08.2019);

Во планот за индивидуална работа се идентификувани областите во кои постои ризик или конкретна ранливост, активности кои треба да се преземат за да се одговори на ризикот или ранливоста, лицата кои се именувани да преземат одговорност и конкретни активности и временската рамка во која треба да се завршат таквите активности.¹⁴⁸

Планот се изработува во рок од 30 дена од прибраните известувања и спроведениот разговор и неговата цел е да се даде поддршка на семејството за да се заштити детето. Во ситуации кога родителите се отсутни или, пак, ги изложуваат на опасност здравјето и благосостојбата на детето, во Планот за индивидуална работа може да се даде поголема улога на државата да интервенира, а се со цел да се заштити детето.¹⁴⁹ Меѓутоа, поголема е ефективната доколку вниманието се сврти на позитивните страни на семејството, а не на недостатоците.

Во текот на изготвувањето и спроведувањето на планот учествуваат и други специјализирани органи и лица, во зависност од околностите на случајот и потребите на детето. Надзор врз спроведувањето на Планот врши Координаторот на Планот за индивидуална работана ЦСР, а пак надзорот над неговото спроведување го врши Заводот за социјални дејности. Координаторот на Планот за индивидуална работа ги посетува детето и неговото семејство, за да го провери спроведувањето на планот. Исто така, координаторот на планот редовно прави проверки со други релевантни лица, професионалци и институции, кои имаат своја улога во спроведувањето на планот за индивидуална работа, за да се увери дека се постапува според договореното. Сите детали за контактите со детето и неговите родители, други релевантни лица, професионалци и институции се евидентираат во досието на детето.

Планот за индивидуална работа постојано се следи од страна на одговорниот стручен работник и доколку постои потреба се прави ревизија.

¹⁴⁸ Лажетик Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. (Гинис Прилеп, Скопје, 2015). стр.208

¹⁴⁹ Достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/standardi%20%20FINAL.pdf>, (19.08.2019);

2.5. Реализирање и мониторирање на Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите

Следната фаза се состои во реализација на Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите. Всушност, со други зборови се врши рехабилитација на случајот. Рехабилитацијата опфаќа спроведување на мерките кои се насочени кон санирање на настанатиот проблем. Во оваа фаза главно се спроведува Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите. Стручниот работник кој е определен за координатор на активностите од планот е одговорен за мониторирање на имплементацијата на планот. Исто така, тој остварува контакти и средби со детето и неговите родители, односно старатели и динамиката на средбите и контактите зависи од посебните процедури за сместување и постапување со одредени видови деца.

Ако е изречена судска мерка случајот го следи она стручно лице кое главно учествувало вонеговото испитување, а ако се работи за вонсудски проблем (воспитна запуштеност), тогаш во оваа фаза работи социјален работник, педагог или психолог во зависност од тоа дали е примарен социјалниот, педагошкиот или психолошкиот аспект.¹⁵⁰ Во ситуација кога проблемот потекнува од социјална природа, односно причините потекнуваат најчесто од семејната средина на детето, тогаш социјалниот работник работи на средување на односите во семејството во форма на посети, мирења, совети и сл. Стручното лице постојано го седи животот и развојот на детето и тоа преку остварување контакти со самото дете, неговите родители и со училиштето. Доколку пак проблемот е од педагошка природа тогаш педагогот настојува детето да се вклучи во редовното школување или во процесот на дошколување, а евентуално работи со родителите и соработува со училиштето. И на крај, доколку кај детето постои некое психичко растројство, тогаш психологот применува методи на психотерапија.

¹⁵⁰ Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. (Скопје Графохартија, 2001, Скопје) стр. 486

2.6. Евалуација и ревизија на Планот со мерки и активности за индивидуална работа со детето и родителите, односно старателите

Оваа фаза се состои во оцена и вреднување на ефектите од спроведениот план. Имено, преку ревизијата се проверува ефективноста и ефикасноста на планот, доколку е потребно се прават измени или пак, се затвора предметот доколку ризикот на кое било изложено детето престанал или се намалил на прифатливо ниво.

Препорачливо е планот да се ревидира најмалку на шестмесечни интервали, но во високоризични или брзо променливи ситуации, ревизијата треба да се прави на пократки рокови.

Преку евалуацијата на планот се следи и реализацијата на изречената санкција од страна на судот, кој воедно се известува преку шестмесечен извештај.

Ревизијата се прави на состанок кој го закажува одговорниот стручен работник и на кој присуствуваат: директорот на центарот/ раководителот на одделение, членовите на стручниот тим и другите извршители определени со планот (од центарот и други институции и организации), како и детето, неговите родители, односно старатели. Доколку детето е сместено во установа, состанокот за ревизија може да се одржи во установата, но Центарот е надлежен за раководење со ревизијата. Одговорниот стручен работник може да обезбеди писмен извештај за состанокот на ревизијата, но во секој случај треба да се даде устен извештај од координаторот на планот одговорен за мониторирање на имплементацијата на планот.¹⁵¹

Доколку при евалуацијата се појават нови околности, се менува планот согласно со утврдените потреби на детето и неговото семејство. Кога новите промени кај детето и неговото семејство, значајно влијаат врз реализацијата на веќе изречената санкција, стручниот тим на ЦСР прави проценка и дава предлог да се запре или да се изрече нова санкција. Доколку судот ја замени старата или изрече нова санкција, стручниот тим изготвува нов План за индивидуална работа со детето. Доколку судот го усвои предлогот даден од страна на стручниот тим, доставува решение до ЦСР за запирање или за измена на изречена санкција. Доколку стручниот тим утврди други фактички

¹⁵¹Достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/standardi%20%20FINAL.pdf>, (19.08.2019);

околности (заминување на детето од државата, смрт, болест и др.), го известува судот, кој донесува соодветно решение.¹⁵²

¹⁵²Ibid

ГЛАВА VI

СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ ЗА ИЗРЕКУВАЊЕТО НА ВОСПИТНИТЕ МЕРКИ СПРЕМА ДЕЦА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

1. Состојбата во примената на воспитните мерки спрема деца во Република Северна Македонија во период од 2013-2017 година

Во оваа глава ќе ја анализираме примената на воспитните мерки спрема децата во РСМ во периодот од 2013-2017 година. Анализата ќе биде направена врз основа на статистичките податоци од Државниот завод за статистика. Статистичките податоци ќе бидат обработени и ќе бидат прикажани преку табели и графикони.

Табела бр.5 - Осудени деца во периодот од 2013-2017 година на територијата на РСМ

Година	Вкупен број на осудени деца	Вкупен број на осудени деца на кои им е изречена воспитна мерка	Вкупен број на осудени деца на кои им е изречена казна затвор за деца
2013	473	473	/
2014	461	458	3
2015	348	340	8
2016	468	464	4
2017	368	363	5

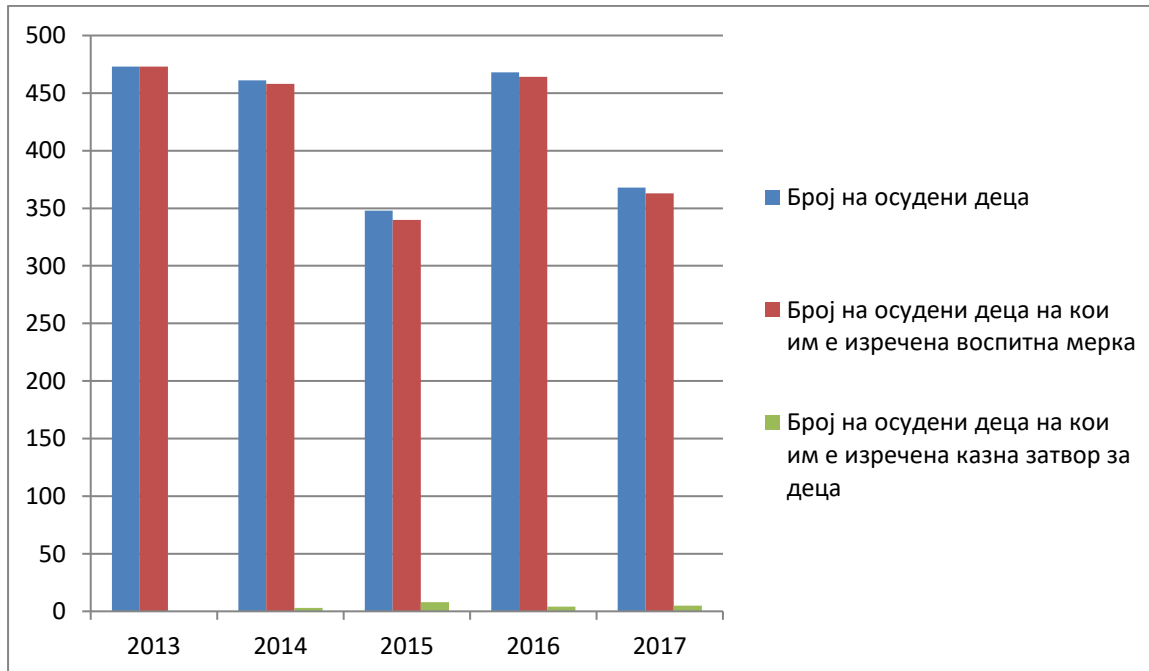
Извор: Државен завод за статистикана РСМ

Од табеларниот приказ бр.5 може да се согледа дека вкупниот број на осудени деца спрема кои се изречени санкции е најголем во 2013 година и истиот изнесува 473. Во 2014 и 2015 година бројот се намалува така што во 2014 година вкупниот број на осудени деца изнесувал 461, а во 2015 година 348. Во 2016 година има зголемување на бројот на осудени деца и истиот изнесува 468. Во 2017 година бројот на осудени деца повторно се намалува и тој број изнесува 368.

Табеларниот приказ бр.5 исто така ни го прикажува и вкупниот број на осудени деца на кои им е изречена воспитна мерка и казна затвор за деца и можеме да забележиме дека најчесто спрема децата како сторители на кривични дела се изрекуваат воспитните мерки, додека имаме релативно мал број на изречени казни

затвор за деца. Во однос на изречените воспитните мерки и казната затвор за деца ситуацијата е следната: Во 2013 година бројот на деца на кои им е изречена воспитна мерка изнесува 473 и можеме да заклучиме дека во оваа година на децата им се изречени само воспитни мерки додека нема ниту една изречена казна затвор за деца. Од 2014 до 2017 година оваа ситуација се променува и спрема децата се изрекува и казна затвор за деца. Имено, во 2014 година бројот на осудени деца на кои им е изречена воспитна мерка изнесувал 458, додека пак биле изречени само 3 казни затвор за деца. Наредната 2015 година бројот на осудени деца на кои им е изречена воспитна мерка изнесувал 340, додека бројот на изречени казни затвор за деца е најголем во овој период и изнесува 8. Во 2016 година со зголемувањето на вкупниот број на осудени деца се зголемил и бројот на изречени воспитни мерки, така што во овој период биле изречени 464 воспитни мерки и 4 казни затвор за деца. И на крај, во 2007 година бројот на изречени воспитни мерки изнесувал 363, додека пак бројот на изречени казни затвор за деца изнесувал 5.

Графички приказ бр.1 - Осудени деца во периодот од 2013-2017 година на територијата на РСМ

Според графичкиот приказ бр.1 можеме да го забележиме трендот на намалување или зголемување на осудените деца како и трендот на намалување или зголемување на воспитните мерки и казната затвор за деца изречени во периодот од 2013-2017 година. Од 2013 до 2014 година бројот на осудени деца се зголемува и е на

приближно исто ниво. Во 2015 година се намалува бројот на осудени деца, во 2016 повторно се забележува пораст, а во 2017 година се бележи пад.

Во однос на воспитните мерки како што погоре напоменавме тие се најизрекуваните санкции спрема децата во истражуваниот период. Во однос на трендот на нивното намалување и зголемување може да се забележи следната ситуација: Во 2013 и 2014 година има тренд на зголемување на воспитните мерки спрема децата се до 2015 година каде што се бележи пад поради помалиот број на осудени деца. Во 2016 година се забележува пораст на воспитните мерки, додека во 2017 година повторно имаме тренд на намалување.

Казната затвор за деца е со многу мал удел во санкциите што се изрекуваат спрема децата и исто така кај нив се бележи тренд на постојано намалување или зголемување така што во 2013 година воопшто не била изречена казна затвор за деца се до 2014 и 2015 година каде што има пораст. Во 2016 година повторно има пад, додека во 2017 година има мал пораст.

Табела бр.6 - Осудени деца на воспитни мерки во периодот 2013–2018 на територијата на РСМ

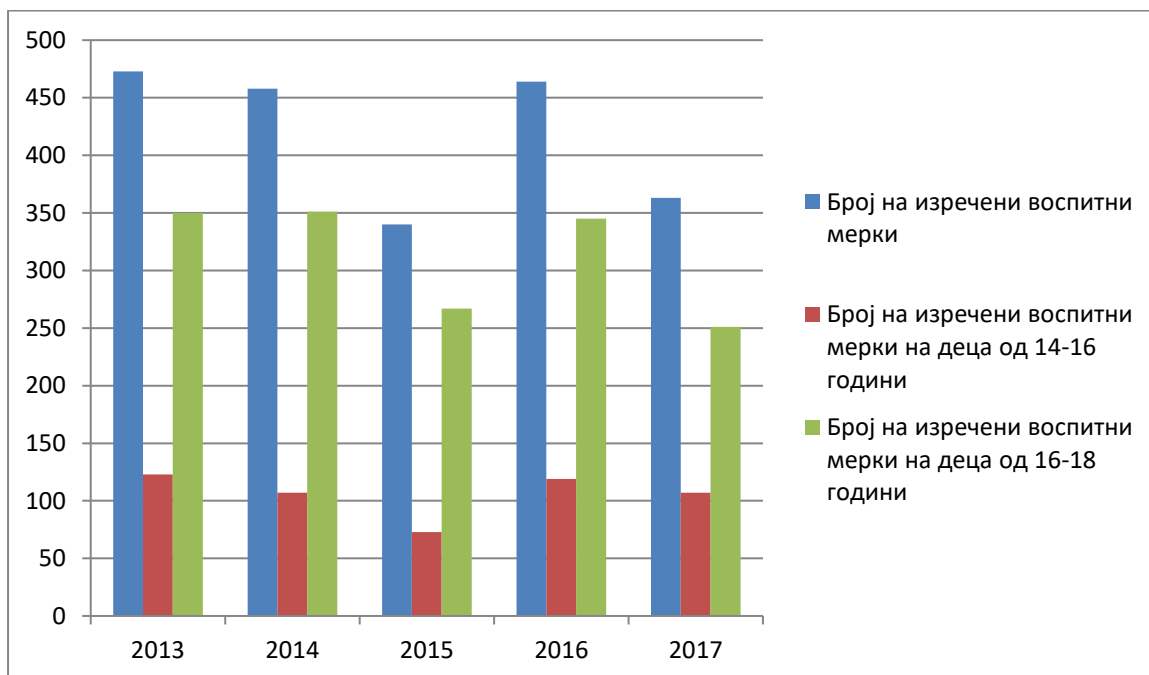
Година	Вкупен број на изречени воспитни мерки	Вкупен број на изречени воспитни мерки на деца од 14-16 години	Вкупен број на изречени воспитни мерки на деца од 16-18 години
2013	473	123	350
2014	458	107	351
2015	340	73	267
2016	464	119	345
2017	363	107	251

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табеларниот приказ бр.6 ни го прикажува вкупниот број на изречени воспитни мерки на деца од 14-16 години и вкупниот број на изречени воспитни мерки на деца од 16-18 години.

Преку анализираните статистички податоци можеме да забележиме дека најголемиот број на изречени воспитни мерки е спрема деца од 16-18 години, што не води и до заклучок дека тие најчесто се јавуваат како сторители на кривични дела. Во 2013 година од 473 изречени воспитни мерки само 123 биле изречени на деца од 14-16 години, додека пак на деца од 16-18 години биле изречени 350 воспитни мерки. Наредната 2014 година од 458 изречени воспитни мерки 107 биле изречени на деца од 14-16 години, додека пак на деца од 16-18 години 351 воспитна мерка што е и најголемиот број на изречени воспитни мерки спрема оваа категорија на деца во истражуваниот период. Во 2015 година од 340 воспитни мерки само 73 биле изречени спрема деца од 14-16 години што е и најмалиот број на изречени воспитни мерки спрема оваа категорија на деца во истражуваниот период, а 267 од воспитните мерки биле изречени на деца од 16-18 години. Наредната 2016 година, бидејќи има зголемување на бројот на осудени деца се зголемил и бројот на изречени воспитни мерки на 464 од кои 119 биле изречени на деца од 14-16 години, додека 345 биле изречени на деца од 16-18 години. Во 2017 година бројот на изречени воспитни мерки е најнизок во истражуваниот период така што 119 се изречени на деца од 14-16 години, додека пак 251 на деца од 16-18 години.

Графички приказ бр.2 - Осудени деца на воспитни мерки во периодот 2013–2017 на територијата на РСМ

Во однос на воспитните мерки како што претходно напоменавме тие се најчесто изрекуваните санкции спрема децата во истражуваниот период и бележат постојано тренд на зголемување и намалување.

Воспитните мерки кои се изрекуваат спрема деца од 14-16 години и спрема деца од 16-18 години во 2013 година бележат пораст се до 2014 и 2015 година каде што постојано има тренд на нивно намалување. Во 2016 година повторно се бележи пораст, додека во 2017 година пак се појавува тренд на намалување.

Табела бр.7 - Осудени деца од 14-16 години според изречената воспитна мерка на територијата на РСМ

Годи на	Вкуп но	Деца од 14 до 16 години						
		Дисциплинск и мерки		Мерки на засилен надзор			Заводски мерки	
		уко р	упатува ње во центар за деца	родите ли/ стараре ли	згрижува чко семејство	орган за старателс тво	воспит но поправ на - устано ва	воспит но - поправ ен дом
2013	123	17	/	67	/	33	2	4
2014	107	10	1	59	/	28	1	8
2015	73	14	/	35	/	21	0	3
2016	119	10	1	58	/	42	5	3
2017	112	11	/	63	/	34	2	2

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табеларниот приказ бр.7 ни го прикажува вкупниот број на различните видови на изречени воспитни мерки спрема деца од 14-16 години.

Од анализираните статистички податоци можеме да забележиме дека најзастапени се мерките на засилен надзор и тоа мерката на засилен надзор од страна на родители/старатели, а веднаш по неа и мерката засилен надзор од страна на органот за старателство, додека пак мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство не е изречена ниту еднаш во истражуваниот период спрема оваа категорија на деца.

Во однос на бројот на видовите на изречени воспитни мерки спрема деца од 14-16 години ситуацијата е следната: Во 2013 година од вкупно 123 изречени воспитни мерки дисциплинската мерка укор била изречена 17 пати, засилен надзор од страна на родител/старател бил изречен 67 пати, 33 пати бил изречен засилен надзор од страна на органот за старателство, 2 пати била изречена упатување во воспитна установа и 4 пати упатување во воспитно – поправен дом. Во 2013 година можеме да забележиме дека дисциплинската мерка упатување во центар за деца не е воопшто изречена како и мерката на засилен надзор од страна на згрижувачко семејство.

Во 2014 година ситуацијата малку се променува така што од вкупно 107 изречени воспитни мерки укорот бил изречен 10 пати и била изречена само еднаш дисциплинската мерка упатување во центар за деца. Од мерките на засилен надзор 67 пати била изречена мерката засилен надзор од страна на родители/старатели, 33 пати засилен надзор од страна на органот за старателство, додека засилениот надзор од страна на згрижувачко семејство не бил изречен ниту еднаш. Во однос на заводските мерки само еднаш била изречена мерката упатување во воспитна установа и 8 пати е изречена мерката упатување во воспитно – поправен дом.

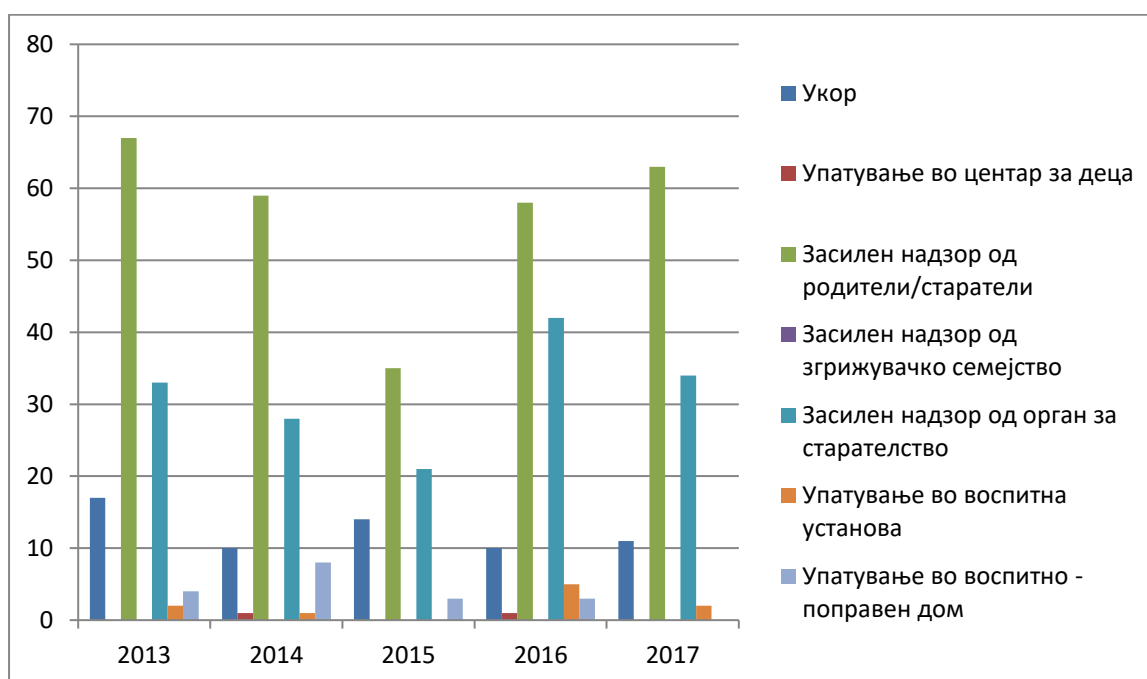
Во 2015 година со намалувањето на бројот на осудени деца се намалува и бројот на изречени воспитни мерки воопшто и бројот на видовите изречени воспитни мерки спрема деца до 14-16 години. Имено, од вкупно 73 изречени воспитни мерки 14 пати бил изречен укорот, кај мерките на засилен надзор 35 пати бил изречен засилен надзор од страна на родители/старатели, додека пак мерката засилен надзор од страна на органот за старателство бил изрекувана 21 пати. Во однос на заводските мерки 3 пати била изречена мерката упатување во воспитно – поправен дом, додека мерките упатување во воспитна установа, упатување во центар за деца и мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство не биле изречени ниту еднаш.

Во 2016 година повторно имаме зголемување на бројот на изречени воспитни мерки спрема деца од 14-16 години. Имено, од вкупно 119 изречени воспитни мерки, мерката укор била изречена 10 пати, еднаш била изречена мерката упатување во центар за деца, 58 пати била изрекувана мерката засилен надзор од страна на родители/старатели, 42 пати била изрекувана мерката засилен надзор од страна на органот за старателство, 5 пати била изрекувана заводската мерка упатување во воспитна установа, 3 пати заводската мерка упатување во воспитно – поправен дом и

како и во претходните години воопшто не била изречена мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство.

И на крај, во 2017 година имало приближна бројка на изрекување на видовите воспитни мерки, со исклучок на заводските мерки каде што бележат намалување. Имено, од вкупно 112 изречени воспитни мерки укорот бил изрекуван 11 пати, 63 пати била изрекувана мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство, 34 пати била изречена мерката засилен надзор од страна на органот за старателство, додека пак во однос на заводските мерки по 2 пати биле изречени мерките упатување во воспитна установа и упатување во воспитно – поправен дом. Мерките упатување во центар за деца и засилен надзор од страна на згрижувачко семејство воопшто не биле изречени.

Графички приказ бр.3 - Осудени деца од 14-16 години според изречената воспитна мерка на територијата на РСМ

На графичкиот приказ бр.3 ни е прикажано намалувањето и зголемувањето на бројот на изречени воспитни мерки, за секоја воспитна мерка поединечно спрема деца од 14-16 години.

Укорот како една од видовите дисциплински мерки во 2013 година бележи пораст, во 2014 година се карактеризира со тренд на намалување, во 2016 година повторно бележи пораст, се до 2016 и 2017 година каде што имаме тренд на намалување. Во однос на мерката упатување во центар за деца може да се забележи

дека таа ретко се изрекува од страна на судот и во истражуваниот период е изречена само по еднаш и тоа во 2014 и 2016 година.

Во однос на мерките на засилен надзор ситуацијата е следната: мерката засилен надзор од страна на родители/стратели е најчесто изрекуваната мерка од овој вид на мерки која што во 2013 година бележи пораст, во 2014 и 2015 година има тренд на намалување, се до 2016 и 2017 година каде што повторно се забележува пораст. Мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство во истражуваниот период воопшто не била изречена, додека пак мерката засилен надзор од страна на органот на старателство во 2013 бележи пораст, 2014 и 2015 година се забележува тренд на намалување, во 2016 година повторно бележи пораст и во 2017 година повторно се забележува тренд на намалување.

И на крај, во однос на заводските мерки можеме да забележиме дека тие поретко се изрекуваат од страна на судот. Кај мерката упатување во воспитна установа само во 2016 се бележи мал пораст, а во 2015 година воопшто не била изречена, додека во однос на мерката упатување во воспитно – поправен дом пораст се забележува во 2014 година.

Табела бр.8 - Осудени деца од 16-18 години според изречената воспитна мерка на територијата на РСМ

Годи на	Вкупно	Деца од 16 до 18 години						
		Дисциплински и мерки		Мерки на засилен надзор			Заводски мерки	
		укоп	упатување во центар за деца	родители/старарели	згрижувачко семејство	орган за старателство	воспитно поправна - установа	воспитно - поправен дом
2013	350	63	/	154	/	127	/	6
2014	351	52	/	192	/	91	1	15
2015	267	65	/	111	/	83	1	7
2016	345	39	/	162	/	142	/	2
2017	251	39	/	128	/	75	3	6

Извор: Државен завод за статистика на РСМ

Табеларниот приказ бр.8 ни го прикажува вкупниот број на различните видови на изречени воспитни мерки спрема деца од 16-18 години.

Од табеларниот приказ бр.8 може да се забележи дека децата од 16-18 години се јавуваат најчесто како сторители на кривични дела и затоа бројот на изречени воспитни мерки спрема нив е поголема за разлика од децата од 14-16 години. Меѓутоа сличноста со претходната категорија на деца од 14-16 години се состои во тоа што и кај оваа категорија на деца од 16-18 години најчесто се мерките на засилен надзор и тоа мерката на засилен надзор од страна на родители/старатели, а веднаш по неа и мерката засилен надзор од страна на органот на старателство, додека пак дисциплинската мерка упатување во центар за деца и мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство воопшто не се изречени во истражуваниот период.

Во однос на бројот на видовите на изречени воспитни мерки спрема деца од 16-18 години ситуацијата е следната: Во 2013 година од вкупно 350 изречени воспитни мерки, мерката укор била изречена 63 пати, засилен надзор од страна на

родител/старател бил изречен 154 пати, 127 пати била изречена мерката засилен надзор од страна на органот за старателство и 6 пати заводската мерка упатување во воспитно – поправен дом, додека пак мерката упатување во воспитна установа не е изречена ниту еднаш.

Во 2014 година од вкупно 351 изречени воспитни мерки укорот бил изречен 52 пати, 192 пати била изречена мерката засилен надзор од страна на родители/старатели, 91 пат била изречена мерката засилен надзор од страна на органот за старателство. Во однос на заводските мерки само еднаш била изречена мерката упатување во воспитна установа и 15 пати е изречена мерката упатување во воспитно – поправен дом.

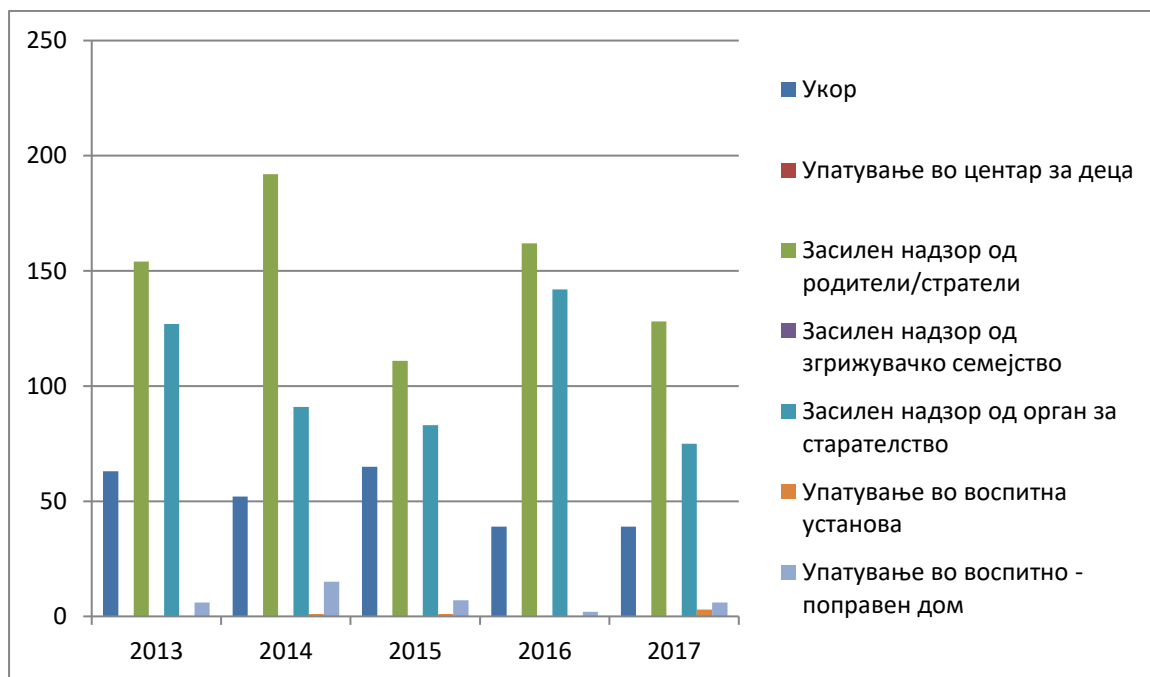
Во 2015 година има намалување на бројот на осудени деца и на бројот на изречени воспитни мерки воопшто како и на бројот на видовите изречени воспитни мерки спрема деца до 16-18 години. Имено, од вкупно 267 изречени воспитни мерки 65 пати бил изречен укорот, што е и најголем број на изречени мерки спрема оваа категорија на деца во истражуваниот период и покрај намалувањето на бројот на изречени воспитни мерки. Што се однесува до мерките на засилен надзор 111 пати бил изречен засилен надзор од страна на родители/старатели, додека пак мерката засилен надзор од страна на органот за старателство била изречена 83 пати. Во однос на заводските мерки само еднаш била изречена мерката упатување во воспитна установа, додека мерката упатување во воспитно – поправен дом била изречена 7 пати.

Во 2016 година повторно имаме зголемување на видовите воспитни мерки спрема деца од 16-18 години. Имено, од вкупно 345 изречени воспитни мерки се забележува пад на изречените мерки укор со тоа што била изречена само 39 пати што е прилично мал број за разлика од претходните години. Во оваа година доминираат мерките на засилен надзор и тоа засилен надзор од страна на родители/старатели со тоа што била изречена 162 пати и засилен надзор од органот за старателство со тоа што била изречена 142 пати. Во однос на заводските мерки можеме да забележиме дека има намалување со тоа што мерката упатување во воспитна установа била изречена само еднаш, додека мерката упатување во воспитно - поправен дом - 2 пати.

Во 2017 година се бележи пад на изрекувањето на воспитните мерки спрема деца од 16-18 години. Имено, од вкупно 251 изречена воспитна мерка укорот исто како и претходната година била изречена само 39 пати. Мерките на засилен надзор исто така повторно се најчесто изрекувани и оваа година со тоа што 128 пати била изречена

мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство, додека 75 пати била изречена мерката засилен надзор од страна на органост за старателство. Во однос на заводските мерки се бележи мал пораст за разлика од претходната година со тоа што 3 пати била изречена мерката упатување во воспитна установа, додека мерката упатување во воспитно – поправен дом била изречена 6 пати.

Графички приказ бр.4 - Осудени деца од 16-18 години според изречената воспитна мерка на територијата на РСМ

На графичкиот приказ бр.4 ни е прикажано намалувањето и зголемувањето насите изречени различни воспитни мерки спрема деца од 16-18 години.

Укорот како една од видовите дисциплински мерки исто и како кај претходната категорија на деца од 14-16 години во 2013 година бележи пораст, во 2014 година се карактеризира со тренд на намалување, во 2015 година повторно бележи пораст, се до 2016 и 2017 година каде што имаме тренд на намалување. Во однос на мерката упатување во центар за деца може да се забележи дека таа воопшто не била изречена од страна на судот во истражуваниот период.

Во однос на мерките на засилен надзор ситуацијата е следната: мерката засилен надзор од страна на родители/стратели е најчесто изрекуваната мерка од овој вид на

мерки која што во 2013 и 2014 година бележи пораст, во 2015 година има тренд на намалување, во 2016 година повторно бележи пораст, се до 2017 година каде имаме повторно тренд на намалување. Мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство во истражуваниот период воопшто не била изречена, додека пак мерката засилен надзор од страна на органот на старателство во 2013 бележи пораст, 2014 и 2015 година се забележува тренд на намалување, во 2016 година повторно бележи пораст и во 2017 година повторно се забележува тренд на намалување.

И на крај, во однос на заводските мерки можеме да забележиме дека тие помалку се изрекуваат од страна на судот со што мерката упатување во воспитна установа во 2013 и 2014 година воопшто не била изречена, а во останатите години поретко се изрекувала, додека мерката упатување во воспитно – поправен дом пораст се забележува во 2015 година.

2. Структура на корисниците на воспитно – поправните установи според Извештајот за функционирањето и предлози за трансформација на ЈУ за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје на ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје

Јавната установа за згрижување деца со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведење - Скопје, согласно Законот за социјална заштита и согласно Статутот на установата бр. 01-1052/1 од 06.05.2015 година, е дефинирана како установа која сместува и згрижува деца и младинци со воспитно - социјални проблеми и нарушено поведење, на возраст од 7 до 18 години.¹⁵³

Во Посебниот извештај за функционирањето и предлози за трансформација на ЈУ за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје од 2018 година покрај што е утврдена фактичката состојба на организација на установата во делот на техничко - просторните услови, кадровските ресурси е утврдена и структурата на корисници.

¹⁵³ Достапно на:
<http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-voispitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf>, (03.08.2019)

Табела бр.9 - Податоци за корисниците според возраст во установата „25 мај“

Реден број	Возраст	Вкупно
1.	7-10	3
2.	11-13	7
3.	14-16	11
4.	17-18	3
Вкупно		24

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

Од табеларниот приказ бр.9 може да се согледа дека според возраста најголем број корисници се од 14 до 16 години – 11 корисници, а најмалку се од 7 до 10 години – 3 корисника.

Табела бр.10 - Податоци за корисниците според пол во установата „25 мај“

Реден број	Пол	Вкупно
1	машки	20
2	женски	4
Вкупно		24

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

Од табеларниот приказ бр.10 може да се согледа дека според полот има само 4 кориснички од женски пол и 20 корисници од машки пол.

Табела бр.11 - Податоци за корисниците според статус на упатување од ЦСР во установата „25 мај“

Реден број	Статус на упатување	Вкупно
1	Деца со воспитно - социјални проблеми	3
2	Деца без родителска грижа	20
3	Деца без родителска грижа - жртва на семејно насилство	1
Вкупно		24

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности – Скопје

Од табеларниот приказ бр.11 може да се согледа дека во однос на статусот на корисниците по основ на сместување 21 корисник се деца без родителска грижа, додека само 3 се деца со воспитно - социјални проблеми.

Табела бр.12 - Податоци за бројот на сместени деца според месно надлежен центар за социјална работа во установата „25 мај“

Реден број	Центар за социјална работа	Број на деца сместени во Установата
1	Берово	1
2	Битола	1
3	Гевгелија	1
4	Гостивар	2
5	Делчево	1
6	Кавадарци	1
7	Куманово	1
8	Прилеп	2
9	Ресен	4
10	Скопје	9
11	Штип	1
Вкупно		24

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности – Скопје

Од табеларниот приказ бр.12 може да се согледа дека според потеклото на децата согласно регионалната поделеност на месно надлежниот центар за социјална работа, најмногу деца потекнуваат од Скопскиот плански регион и тоа 9 деца. Од Пелагонискиот плански регион има сместено 7 деца (Ресен, Прилеп и Битола), од Источниот плански регион има 3 деца (Берово, Делчево и Штип), 2 деца од Полошкиот плански регион (Гостивар), а по едно дете од Вардарскиот (Кавадарци), Југоисточниот (Гевгелија) и Североисточен плански регион (Куманово).¹⁵⁴

¹⁵⁴Ibid

Табела бр.13 - Податоци за должина на престој на корисниците во установата „25 мај“

Реден број	Должина на престој	Вкупно
1	до 6 месеци	3
2	од 6 месеци до 1 година	3
3	од 1 година до 2 години	2
4	од 2 години до 3 години	11
5	над 3 години	5
Вкупно		24

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

Од табеларниот приказ бр.13 може да се согледа дека во однос на времетраењето на престојот на корисниците најголем број 11 се со престој од 2 до 3 години, додека 5 корисници се со престој над 3 години. Заклучно со 01.03.2018 година во установата има 16 деца кои престојуваат над 3 години, што значи надминување на законската граница за сместување. Ваквото продолжување на згрижувањето на децата во установата е во нивни интерес, а со цел довршување на веќе започнатиот воспитно - образовен процес и стекнување на свидетелство за завршено одделение или диплома за завршен степен на образование.

Табела бр.14 – Деца сместени со решение на ЦСР во Служба за воспитна работа со деца со нарушено поведение – вкупно 6 корисници во установата „Ранка Милановиќ“

	Возрасна категорија				Вкупно
	од 10-12г.	од 13-15г.	од 16-18г.	над 18г.	
машко	1		1		2
женско	1	2	1		4
македонец/ка	1	1	2		4
ром/ка	1	1			
должина на престој од 0-6 месеци	2	1			2
престој од 7-12 месеци					3
престој од 13-18 месеци					1
престој од 19-24 месеци		1			1
престој од 25-30 месеци					
престој од 31-36 месеци			1		1
над 36 месеци					
Основно образование	3	2			5
Средно образование			1		1

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности – Скопје

Табела бр. 15 - Деца со нарушено поведење упатени со Решение на Суд –
вкупно 12 корисници во установата „Ранка Милановиќ“

	Возрасна категорија			Вкупно
	од 14-15г.	од 16-18г.	над 18г.	
машко		5	6	11
женско		1		1
македонец/ка		4	2	6
ром/ка			2	2
должина на престој од 0-6 месеци			1	1
престој од 7-12 месеци		1	2	3
престој од 13-18 месеци		1		1
престој од 19-24 месеци		2		2
престој од 25-30 месеци				
престој од 31-36 месеци			5	5
Основно образование		3	2	5
Средно образование		1	1	2
Не се вклучени во редовниот образовен процес*			5	5

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

Од табеларниот приказ бр.14 и табеларниот приказ бр.15 може да се согледа дека моменталниот број на корисници во оваа служба е 17. Од нив 5 кориснички се од женски пол, а 12 се корисници од машки пол. Според возраста 8 корисници се на возраст над 18 години, а 9 на возраст до 18 години. Од вкупно 17 деца, 12 деца се упатени од страна на Судот за спроведување на изречена мерка (согласно Закон за правда за децата), а останатите 5 деца се упатени со решение од месно надлежните центри за социјална работа (согласно Закон за социјална заштита). Може да се заклучи дека поголем број на деца се упатени од страна на надлежните судови во РСМ. Повеќето деца се вклучени во формалниот воспитно - образовен процес, а само 5 корисници не посетуваат настава, на кои заради возраста им е прекинато правото на редовно школување.¹⁵⁵

Табела бр.16 – Деца сместени со решение на ЦСР во Служба за воспитна работа со деца со нарушено поведење во установата „Ранка Милановиќ“

Реден број	Центар за социјална работа	Број на деца
1	Виница	1
2	Прилеп	1
3	Скопје	2
4	Пробиштип	1
5	Гевгелија	1
Вкупно		6

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

¹⁵⁵Ibid

Табела бр.17 - Деца сместени со решение на СУД во Служба за воспитна работа со деца со нарушено поведење во установата „Ранка Милановиќ“

Реден број	Центар за социјална работа	Број на деца
1	Берово	2
2	Битола	1
3	Велес	1
4	Кичево	2
5	Кочани	3
6	Св. Николе	2
7	Скопје	1
Вкупно		12

Извор: Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје

Од табеларниот приказ бр.16 и табеларниот приказ бр.17 може да се согледа дека според потеклото на децата согласно регионалната поделеност на месно надлежниот центар за социјална работа, најмногу деца потекнуваат од Источниот плански регион и тоа има 6 (Берово, Пробиштип, Винаца и Кочани), од Скопскиот плански регион има 3 деца, од Вардарскиот плански регион има 3 деца (Велес, Св.Николе), од Пелагонискиот (Прилеп и Битола) и Југозападен регион (Кичево)има по две деца, а од Источниот (Винаца) едно дете.¹⁵⁶

3. Состојбата на Воспитно – поправниот дом Тетово и структурата на корисниците според Посебниот извештај за констатираните состојби од повторната посета на Воспитно – поправниот дом Тетово

Народниот правобранител ги следи состојбите на почитувањето и заштитата на уставните и законските права на лицата во органите, организациите и установите во кои слободата на движење е ограничена. Народниот правобранител особено ги следи состојбите на почитувањето и заштитата на уставните и законските права на

¹⁵⁶Ibid

приведените, притворените и лицата кои издржуваат казна затвор или воспитна мерка во казнено - поправните и воспитно - поправните установи.¹⁵⁷

Народниот правобранител во 2016 година извршил посета и надзор над работата на КПУ Затвор Охрид. Тимот на Народниот Правобранител ги согледал условите во установата, положбата на децата/лицата, облиците на психосоцијален третман, условите за остварување на правото на образование, здравствената заштита, исполнувањето на слободното време, како и состојбата со другите права на децата над кои е изречена заводската мерка. При оваа посета тимот на Народниот правобранител разговарал со директорот на казнено - поправната установа, со вработените во одделението за ресоцијализација, како и со самите штитетници во установата. Исто така, бил извршен увид во сместувачките капацитети на Затворот Охрид во делот каде биле сместени лицата кои издржувале воспитно - поправна мерка, извршил увид во просториите каде се подготвувала и служела храната, во бањите и тоалетите, како и во документацијата на секое од децата. Врз основа на посетата го изготвил Посебниот извештај за условите за извршување на воспитно – поправната мерка упатување во Воспитно – поправен дом и степенот на остварување на правата на децата и биле дадени заклучни согледувања по однос на констатираните состојби и препораки за начинот на нивното отстранување.

Во јули 2019 година, Народниот правобранител, согласно Годишната програма за работа, спроведе повторна посета во оваа казнено - поправна установа, со цел согледување на моменталната состојба на децата кои издржуваат воспитно - поправна мерка, начинот на остварување на нивните права, но и утврдување дали и по кои препораки на Народниот правобранител од страна на оваа установа се преземени мерки заради надминување на констатираните слабости кои се на штета на децата и со кои се повредуваат нивните права.¹⁵⁸ Посебниот извештај ја прикажува моменталната состојба на децата во ВПД Тетово, врз основа на увидот извршен во јули 2019 година, како и согледувањата на Народниот правобранител во однос на постапувањето по препораките содржани во Посебниот извештај од мај 2016 година.

¹⁵⁷ Член 31, Закон за Народниот Правобранител, Службен весник на РСМ, број 60/2003

¹⁵⁸ Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Posebni%20izvestaj/2019/Poseben%20izvestaj-VPD-2019.pdf> (01.11.2019)

Повторната посета на ВПД Тетово, која била реализирана во јули 2019 година, заеднички била спроведена од тим од државни службеници во Одделението за заштита на правата на децата и лица со попреченост и претставник на Народниот правобранител кој ги следи состојбите со почитување на правата на притворените и осудените лица, како и правата на лицата кои се упатуваат на издржување воспитно – поправна мерка во Воспитно - поправен дом и малолетнички затвор во казнено – поправна установа.

При повторната посета на ВПД Тетово биле согледани условите за издржување на мерката, состојбата на децата, облиците на психосоцијален третман, обезбедувањето остварување на правото на образование, здравствената заштита, исполнувањето на слободното време, како и состојбата со другите права на децата над кои е изречена заводската мерка. Исто така, при посетата бил извршен разговор со директорот на казнено- поправната установа, со вработените во одделението за ресоцијализација, како и со децата кои ја издржуваат воспитната мерка во установата. Истовремено, бил извршен увид во сместувачките капацитети на Затворот Охрид во делот каде се сместени децата, во просториите каде се подготвува и служи храната, во бањите и тоалетите, како и во документацијата на секое од децата.

Со Посебниот извештај од 2019 година било констатирано дека децата кои ја издржуваат заводската мерка упатување во воспитно – поправен дом се сместени во ист објект каде што се сместени и децата кои издржуваат казна затвор за деца, при што децата од Воспитно - поправниот дом се сместени на првиот кат во предниот дел од установата, кој е одвоен од затворскиот дел само со една врата. Дворот на казнено - поправната установа бил поделен на два дела со лимена ограда, еден дел од дворот бил за децата од ВПД, а другиот за децата од затворот. Дворот децата го користеле за спортски активности, движење на свеж воздух и истиот можел да се користи само во поволни временски услови, затоа што бил на отворено, односно не бил покриен. Иако се преземале мерки децата да се држат одвоени од другите лица, од увидот и разговорот со децата се потврдило дека комуникација и контактот меѓу децата и осудените лица не можело во целост да се спречи. Истата забелешка на Народниот правобранител била дадена и при посетата во 2016 година и бидејќи немало промени во оваа насока истата се повторува и во овој Посебен извештај од 2019 година.

Врз основа на Посебниот извештај од 2016 година било констатирано дека локацијата на установата е во непосредна близина на центарот на градот со што се доведувале во прашање функцијата на превоспитниот процес поради искушението за бегство, како и загрозувањето на приватноста и достоинството на штитениците бидејќи околу установата имало други објекти од кои можело да се види и нивното движење, престојувањето во текот на денот, користењето на слободното време и сл. Поради тоа била дадена препорака да се преземат мерки за побрзо завршување на изградбата на новиот објект – ВПД Тетово во Општина Волковија. Меѓутоа, при повторната посета во 2019 година, Народниот правобранител констатирал дека новиот ВПД Тетово во Општина Волковија не бил пуштен во употреба и дека ВПД функционираше во рамките на КПУ Затвор Охрид.

Исто така, од Извештајот добиваме сознанија дека установата се соочувала со недостаток на финансиски средства со што се оневозможувало целосното остварување на дејноста и функционирање на установата.

Установата се затоплувала со парно греење на нафта во зимски периоди, а просторијата која се користела како училница и занимална се затоплувала со дрва. Во текот на летниот период преку сончеви колектори се обезбедувало топла вода во текот на целиот период.

Сместувачкиот капацитет во ВПД останал непроменет. Во истиот можело да се сместат околу 35 деца, при што на денот на посетата биле евидентирани вкупно 16 деца, од кои 12 биле присутни, 2 деца се воделе во бегство (според добиените информации истите воопшто не започнале со издржување на изречената мерка), а 2 деца биле префрлени на издржување малолетнички затвор со одлука на надлежен суд. Меѓутоа, со оглед дека се чекало да им биде укината заводската мерка истите се уште се воделе во ВПД. Во споредба со констатациите од Извештајот од 2016 година, кога биле евидентирани 28 деца, било забележано намалување на бројот на деца кои издржуваат мерка, кој изнесувал вкупно 16 деца.

Посебниот извештај од 2019 година ни дава информација дека во однос на кадарот во установата, споредбено со 2016 година, стручниот кадар и бројот на вработени останал непроменет, во веќе постоечките сектори. Било констатирано дека не биле преземени никакви мерки во тој дел во насока на обуки и натамошно

усовршување на кадарот за работа со децата заради правилно и ефикасно спроведување на воспитниот и превоспитниот процес ниту пак, било постапено по препораката за воведување на нови, современи методи за работа со децата.

Табела бр. 18 – Вкупен број на деца во Воспитно – поправен дом

Реден број	Статус	Вкупно
1.	Присутни	12
2.	Во бегство	2
3.	Одлука од Суд за преместување во малолетнички затвор	2
ВКУПНО		16

Извор: Посебен извештај за констатираните состојби од повторната посета на ВПД Тетово на Народниот правобранител на РСМ

Просторните услови биле на задоволително ниво, односно просториите во кој што биле сместени децата биле реновирани, односно бил поставен нов под изработен од паркет, сидовите биле варосани во бела боја, додека ходниците биле варосани во бела и сина боја. Просториите располагале со посебни кревети за секое дете, со ТВ приемници, како и средства за хигиена и „догери“. Хигиената била на релативно добро ниво. Од страна на директорот биле добиени информации дека биле набавени шкафчина за секое дете, кои во моментот на посетата се наоѓале во просторијата која се користела како бифе, истите не биле нови, но биле во добра функционална состојба и во најскоро време ќе биле монтирани во собите. Во установата имало три простории од кои едната била со засилено превоспитно влијание, а останатите две од отворен вид. При увидот констатирано било дека бројот на деца сместени во една просторија бил значително намален. Во просторијата наменета за засилено превоспитно влијание, немало сместено деца со таа изречена мерка, туку ја користеле две деца кои издржувале мерка упатување во воспитно - поправен дом, во втората и во третата просторија биле сместени по 5 деца.

**Табела бр. 19 – Простории во кои се сместени децата од ВПД во Затвор
Охрид**

Соба	Тип на просторија	Димензии	Капацитет	Број на сместени деца
1	Затворен	5,6 x3,1 м / 2,5 м или 47,7 м ³	2 кревети на кат	2
2	Отворен	5,6 x 4,1 м.или 63,14 м ³	5 кревети на кат	5
3	Отворен	5,6 x 6 м / 2,75 м или 92,4 м ³	5 кревети на кат	5

Извор: Посебен извештај за констатираните состојби од повторната посета на ВПД Тетово на Народниот правобранител на РСМ

Во делот на храната при повторната посета не биле констатирани промени во однос на просториите каде се приготвувала храната, просторијата каде се послужувале оброците, како и инвентарот во истите. Имено, храната се приготвувала во посебна просторија - кујна која била опремена со работни маси, маса за чување на прибор, мијалник, бојлер, ладилник, шпорет и столчиња. Преку мал отвор - шалтер кујната била поврзана со трпезаријата, и преку тој отвор се служела храна.

Храната се приготвувала и послужувала согласно законските прописи, а хигиената во кујната и трпезаријата, на денот на посетата била на задоволително ниво. Хигиената се одржувала од страна на децата, ангажирани на работни обврски во кујната.

Мени за исхрана имало составено за 15 дена, подготвено од инструктор (готвачот), прегледано од лекарот, а одобрено од директорот на установата, меѓутоа менито не било истакнато на видно место во кујната, согласно законските прописи. Претставникот на Народниот правобранител им укажал на законската обврска, по што вработените во стручната служба веднаш го истакнале на ѕидот во кујната.

Преку разговорот со децата кои во моментот биле ангажирани во кујната, била добиена информација дека при изготвување на менито учество земале и децата. Оброците се служеле три пати дневно: појадок, ручек и вечера во доволно количество,

со разновидна храна која вклучувала и зеленчук и овошје. Во однос на храната штитениците во Домот немале никакви забелешки.

Установата располагала со една бања во која имало три туш кабини, од кои само два биле во функција и истите биле одделени со завеса од останатиот дел од бањата. Исто така, во бањата имало две функционални чешми и огледало. Хигиената во бањата била на задоволително ниво, иако санитаријата во голем дел била оштетена и сидовите од целата бања биле покриени со влага, а на некои делови биле распаднати. Хигиената ја одржувале самите деца. Во текот на летниот период имало секој ден топла вода за капење, бидејќи во текот на летниот период топлата вода се добивала преку користење на тоplotни колектори, додека во текот на зимскиот период капењето било еднаш до два пати во неделата, бидејќи загревањето било преку нафта.

Установата располагала и со просторија за санитарен јазол - тоалет, која имала една чешма и два тоалета. Тоалетите биле во функционална состојба, истите биле одвоени со врати, но немале функционални брави. Едната врата била оштетена до тој степен што долниот дел од вратата бил полуотворен. Била констатирана голема оштетеност на санитаријата и присутност на влага по сидовите и таванот.

Облеката на децата се перела во перална, во која што само едно од децата добивало задолжение да биде одговорно за перење на алиштта.

При посетата во 2016 година, преку разговор со децата било констатирано дека немале можност за користење на тоалетите во вечерните часови и во случај на физиолошка потреба уринирале во пластични шишиња во просториите каде што спиеле. При повторната посета во 2019 година биле запрашани за таквиот проблем, за што биле добиени информации дека моментално не постоел таков проблем.

Во однос на образованието, при повторната посета, не биле констатирани промени во однос на просторијата за одржување на настава и инвентарот, истата располагала со 14 клупи, 20 столици и една катедра. На сидот имало истакнато Куќен ред на установата, Список на дежурства на деца и одговорни лица, како и Распоред на активности во Домот. Просторијата се затоплувала со огревно дрво.

Бидејќи со Посебниот извештај од 2016 година било констатирано дека во ВПД Тетово немало обезбедено редовен образовен процес, ниту во основното ниту во

средното образование и не биле спроведувани ниту курсеви за стручно образование, односно за оспособување на децата за вршење на определени занаетчиски дејности, Народниот правобранител укажал дека е потребно итно спроведување на реализација на законската обврска на Министерството за образование и наука и воспоставување на редовен образовен процес, на основно и средно образование, како и преземање на мерки за стручно образование и оспособување на децата.

Исто така, при повторната посета било констатирано дека во установата немало организирано (формално) основно образование на децата. Во текот на учебната 2017/18 година бил реализиран проект на УСАИД, преку кој децата следеле прилагодена програма по македонски јазик и математика и се стекнале со одреден сертификат за завршен курс, но таквиот проект не може да се вклучи под поимот „образование“.

Табела бр. 20 – Образование на децата од ВПД Тетово

Степен на образование	ВКУПНО
Не се вклучени во образовниот процес	5
Во основно образование	5
Со завршено основно образование	2
Средно образование	/
Завршено средно образование	/

Извор: Посебен извештај за констатираните состојби од повторната посета на ВПД Тетово на Народниот правобранител на РСМ

Врз основа на табеларниот приказ број 20, можеме да заклучиме дека од вкупно 12 деца во ВПД Тетово, 5 деца се неписмени, 2 се со основно образование, 1 дете е со прво одделение, 2 со трето одделение и 2 со петто одделение, додека нема деца со завршено средно образование.

Здравствената заштита на децата од ВПД Тетово се обезбедувала преку Здравствениот дом Охрид, бидејќи во установата немало здравствена служба иако според преходниот Посебен извештај од 2016 година тоа било препорачано од Народниот правобранител. Доктор од општа пракса од Здравствениот дом Охрид, во установата доаѓал еднаш неделно кога вршел прегледи на сите деца кои побарале

лекарска интервенција. Стоматолошките прегледи на децата се вршеле во Здравствениот дом Охрид, на начин што децата се носеле групно на преглед или интервенција кај стоматологот, освен во итни случаи. Тестирањето на децата за „ХИВ“ и „Хепатит“ вирус се вршело на секое ново примено дете во лабораторија во Здравствен дом Охрид, а на децата на кои им било утврдено присуство на „Хепатит“ од страна на лекарот им била пропишана редовна терапија, која во воспитно - поправната установа ја делело вработено лице од Секторот за обезбедување.

Она што е особено загрижувачко е фактот што сите деца од ВПД Тетово примале јака седативна терапија препишана од матичен лекар од Здравствен Дом Охрид или од специјалист доктор невропсихијатар/психијатар која се состоела во повеќекратни дози во денот, а особено во вечерните часови, при што им се препишувале лекарства за смирување како: „Дијазепам“, „Хелекс“, „Менделекс“, „Депакине“, „Рисперидон“ и сл., од 5 до 20 милиграми дневно, што со оглед на возраста на децата била многу силна доза. Поради јаката доза на терапиите која ја примале, повеќето од децата немале јасен фокус, делувале отсутно и незаинтересирано за околината, биле поспани, малаксани и неможеле да функционираат. Исто така, преку разговор со децата биле добиени сознанија дека психијатрискиот преглед не се одвивал насамо со психијатарот, туку често пати бил присутен и вработен во Секторот за обезбедување кое и му давал информации на психијатарот за детето и за тоа какво било неговото однесување.

Исто така, според Посебниот извештај било констатирано дека Домот имал недостаток од стручни профили, како специјални педагози, едукатори и рехабилитатори, психотерапевти и други стручни лица и дека единствен стручен кадар кој бил инволвиран во давањето стручна поддршка и третман кон децата биле двајца психолози кои според систематизација се воделе како воспитувачи. Психолозите не употребувале стандардни тестови или методи во работењето со децата, туку повеќе пристапувале интуитивно и се воделе од претходно искуство со таквата категорија на деца. Психолозите исто така, подготвувале Психолошки наод и мислење за секое дете, но истиот содржел само минимални информации. За реализираните разговори со децата психолозите воделе уредна евиденција, но истите содржеле сосем краток опис на темата на која бил воден разговорот. Покрај наведеното не биле вклучени

специјални едукатори и рехабилитатори во рамки на ВПД, иако голем дел од децата суспектно биле деца со попреченост.

Во Домот дом не постоело просторија наменета за посети, па истите се одржувале во Бифето кое се наоѓало пред влезот во службените простории на Установата. Понатаму, во Домот имало телефонска говорница, но за да можело да се користи децата требало на сопствен трошок да набават телефонски картички, кои, пак, ги немало редовно во продажба, поради што не секогаш можело да се оствари телефонски контакт. Воспитувачите преку разговорот изјавиле дека на децата им стоеле на располагање и службените телефони, во нивно присуство. Исто така, бидејќи поголемиот број од децата потекнувале од семејства со низок социјален статус, чија материјалната состојба е слаба, биле добиени информации дека немале телефонски апарати.

Во однос на правото на допишување, најголемиот дел од децата не го користеле бидејќи и најголем дел од нив биле неписмени. Исто така, децата од Домот ретко примале и пратки од нивните родители и роднини.

Во Посебниот извештај од 2016 година било констатирано дека спортско – рекреативните активности децата најчесто ги изведувале во дворот на Домот кој со лимена ограда бил одвоен од дворот кој го користеле осудените деца. Бидејќи дворот бил мал тој не ги задоволувал основните потреби на децата во однос на спортско – рекреативните активности. Воедно во дворот не бил предвиден покриен дел кој би се користел во лоши временски услови. Поради тоа децата не можеле да го користат правото да поминат најмалку два до два и пол часа дневно надвор од затворените простории. При повторната посета, била затекната истата состојба и не било постапено по препораките од Народниот правобранител за создавање на просторни, материјални и технички услови за рационално користење на слободното време на децата.

Во однос на верските чувства и потреби, на децата им било дозволено истите да ги негуваат со тоа што им била изготвувана посебна храна и за време на верските празници им се давале и отсуства, но немало соодветна просторија за извршување на верските обреди.

Во однос на погодностите според Посебниот извештај било констатирано дека најчесто како погодност на децата им се давало слободен излез од 2 часа во град и

користење на викенд отсуство. Децата во разговор изразиле задоволство од погодностите, додека Директорот на Домот изразил загриженост во врска со тоа каде би престојувало детето за време на викенд отсуство во ситуација кога кај него немало интерес за контакт со родителите и/или роднините, како и кај оние деца на кои семејството им било надвор од државата или пак, издржувале казна затвор. Исто така, не била искористена погодноста за групна посета на културно - просветни манифестации, спортски натпревари и сл. иако била од голема важност во процесот на ресоцијализација.

Во разговор со директорот биле добиени информации дека помеѓу децата имало случаи на насилство, без некој посебен повод или причина и во тој случај реагирале вработените од Секторот за обезбедување. Дел од вработените во Секторот за обезбедување, кои биле присутни на денот на посетата, изјавиле дека во одредени случаи применувале сила со цел да ги раздвојат децата, меѓутоа таа сила била во границите на дозволеното, согласно нивните надлежности. Преку разговор со децата било констатирано вработените од Секторот за обезбедување употребувале сила, односно ги влечеле и туркале, за да ги отргнат едни од други, само доколку помеѓу децата дојде до инцидент или тепачка.

Во Домот имало и кутија за поплаки до Народниот правобранител, која при претходната посета извршена во мај 2016 година било констатирано дека таа од сина била префарбана во бела боја, без видлив знак на Народниот Правобранител. Исто така, доколку децата прателе поплаки до Народниот правобранител тие прво се отворале и читале од страна на службените лица. При повторната посетата извршена во јули 2019 година било констатирано дека на кутијата е поставено логото на Народниот правобранител, но истата не била обоена во сина боја. Од увид во поставената метална кутија за поплаки било констатирано дека нема ниту една поплака. Во разговор со децата биле добиени информации дека се плашеле од службените лица да не ги читаат нивните поплаки.

Исто така, според Посебниот извештај било констатирано дека Куќниот ред на Домот не бил усогласен со новиот ЗИС од мај 2019 година, поточно во делот на дисциплинска одговорност на децата, каде што било потребно да се избришат мерките упатување во самица и одземање на дел од надоместокот за работа во висина до 20% бидејќи со новиот ЗИС повеќе не постојат.

Табела бр. 21 – Податоци за корисниците според кривичното дело

Реден број	Кривично дело	Вкупно сторители
1	Член 235 од КЗ - Кражба	2
2	Член 236 од КЗ – Тешка кражба	5
3	Член 237 од КЗ - Разбојништво	3
4	Член 188 од КЗ – Полов напад врз малолетник кој не наполнил 14 години	2
ВКУПНО		12

Извор: Посебен извештај за констатираните состојби од повторната посета на ВПД Тетово на Народниот правобранител на РСМ

Посебниот извештај за констатираните состојби од повторната посета на ВПД Тетово која била извршена во јули 2019 година ни дава податоци во однос на структурата на корисниците во Домот. Имено, врз основа на Извештајот децата кои издржуваат воспитна мерка биле на возраст од 16 до 22 години. Во ВПД Тетово биле сместени вкупно 22 корисници од кои 5 биле сторители на кривично дело тешка кражба, 2 деца биле сторители на кривично дело кражба, 2 биле за полов напад врз малолетник, и 3 деца биле сторители на кривично дело разбојништво. Понатаму, најголем број од децата (9) биле припадници на ромската заедница, 1 бил Македонец, 1- Албанец и 1 – Турчин. Едно дете започнало да ја издржува воспитно - поправната мерка во 2014 година, две во 2015 година, две во 2017 година, пет деца во 2018 година и две деца во 2019 година. Најголем број од децата (вкупно 5) биле без образование, 1 дете било со прво одделение, 2 биле со третто одделение, 2 со петто одделение и со завршено основно образование биле 2 деца. Според семејниот статус, 2 од децата потекнувале од функционално семејство, додека сите останати биле со целосно или нецелосно дисфункционално семејство. Само 2 од децата биле од семејства со среден социјален статус, додека останатите 11 деца биле од семејства со низок социјален статус. Од вкупно 12 деца, 5 биле претходно во друга установа, односно во дом и тоа во домовите „11 Октомври“, „25 Мај“ и „Ранка Милановиќ“.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоците и препораките во однос на воспитните мерки ќе ги донесеме врз основа на анализата на нормативно – правната поставеност на воспитните мерки во РСМ, анализата на повеќе статистички податоци кои се однесуваат на примената на воспитните мерки во РСМ, анализата на податоците за корисниците во воспитно – поправните установи, како и врз основа на состојбата на ВПД Тетово.

Преку анализа на статистичките податоци на Државниот завод за статистика кои се однесуваат на примената на воспитните мерки, може да се заклучи дека од системот на кривични санкции во РСМ најчесто се изрекувани воспитните мерки. Во периодот од 2013-2017 година тие постојано варираат од нивно опаѓање, следува период на нивно повторно зголемување во 2016 година, се до 2017 година каде што има повторно пад на нивно изрекување. Преку анализираните податоци, може да заклучиме дека воспитните мерки најмногу се изрекуваат на категорија на деца од 16-18 години, а тоа пак не води до заклучок дека во однос на возраста тие се јавуваат како најчести сторители на кривични дела. Категоријата на деца од 14-18 години, иако се јавуваат поретко како сторители на кривични дела, сепак има нивно присуство во вкупниот криминалитет.

Кај децата од 14-16 години и децата од 16-18 години најизрекувана воспитна мерка е мерката засилен надзор од страна на родители/старатели, што не води до заклучок дека се работи за деца кај кои родителите пропуштите, а биле во можност да вршат надзор над детето. Во однос на мерката засилен надзор од страна на згрижувачко семејство преку анализираните податоци може да заклучиме дека таа воопшто не била изречена од страна на судот во изрекуваниот период. Исто така, може да се дојде и до заклучок дека дисциплинската мерка упатување во центар за деца воопшто не е изречена спрема категоријата на деца од 16-18 години во истражуваниот период.

Во однос на заводските мерки, мерката упатување во воспитна установа ја има во помало присуство за разлика од мерката упатување во воспитно – поправен дом која се изрекува на двете категории на деца, а во поголем број на децата од 16-18 години.

Преку анализата на податоците за корисниците во воспитно – поправните установи може да се дојде до заклучок дека во двата објекти има сместено вкупно 42 деца, од кои 24 се деца со воспитно – социјални проблеми, 6 деца со нарушено поведење и 12 деца на кои им е изречена судска мерка. Установата „25 мај“ како дел од процесот на деинституционализација е трансформирана во мали групни домови низ Скопје, што претставува голем напредок во системот на правда на децата. Исто така, и установата „Ранка Милановиќ“ е дел од процесот на деинституционализација и во иднина треба и таа да биде трансформирана во мали групни домови.

Во однос на образовниот процес, децата со воспитно - социјални проблеми се вклучени во настава во ОУ „Живко Брајковски“. Сите деца се во исто одделение и следат комбинирана настава, а тоа не претставува нивна инклузија во пошироката социјална средина.

Во однос на полот доминираат децата од машки пол и во двете установи додека најголемиот број од децата сторители на кривични дела се деца без родителска грижа.

Препораки:

- да се преземат мерки со цел поскоро, да се изврши целосна деинституционализација на установата „Ранка Милановиќ“;
- да се информираат стручните капацитети на установите за процесот на деинституционализација, а воедно и нивно професионално зајакнување со цел да им се пружи подобар третман на децата;
- да се информираат и подготват децата за процесот на деинституционализација;
- да се информира јавноста за процесот на деинституционализација и за придобивките на тој процес, како и нивна поддршка;
- за категоријата деца во ризик да се формира Прифатен центар за деца во ризик. Се работи за деца каде изворот на ризик од дисфункционалност на семејството, преку пречки во развојот на детето, до злоупотреба на алкохол и психотропни супстанции, како и манифестација на разни асоцијални, антисоцијални и општествено неприфатливи облици на однесување на детето. Како резултат на ризиците овие деца можат да се најдат во ризик од напуштање на домот, престојување во друг град, транзитираат и се движат низ државата, без родителски надзор со што се зголемува ризикот од понатамошна злоупотреба. Како одговор и превенирање на овие состојби потребно е отворање на Прифатен

центар за деца, каде ќе им биде овозможен кратот престој од 7-14 дена, со цел на нивна заштита и проценка на нивните ризици, потреби и потенцијаливо насока на обезбедување на понатамошна грижа¹⁵⁹;

- за категоријата деца во ризик/деца во судир со законот да се организираат Едукативни центри за групна работа со родители. Согласно заштитата на правата и интересите на детето, а во насока на успешно планирање и спроведување на примарната и секундарната превенција како и јакнење на родителските капацитети потребно е отворање на Едукативни центри за групна работа со родители на локално ниво.¹⁶⁰
- Бидејќи дел од децата поттекнуваат од социјално загрозувани семејства, да им се помогне материјално на семејствата, за кога децата ќе излезат од установата.

Преку анализата на состојбата во ВПД Тетово може да се дојде до заклучок дека тој е сместен во КПУ Затвор Охрид, заедно со осудени деца кои издржуваат казна затвор на деца, каде дворот во установата е поделен на два дела со лимена ограда каде тие секојдневно можат да дојдат до контакт, а тоа негативно влијае врз нив. Локацијата на Домот е во непосредна близина на центарот на градот и е опкружен со објекти, а тоа доведува до нарушување на приватноста и достоинството на детето, бидејќи постојано може да се следи нивното движење.

Просторните услови на се на задоволително ниво, а хигиенските услови се исто така на релативно доброниво. Процесот на основно и средно образование што треба позитивно да влијае врз процесот на ресоцијализација не е редовно воспоставен.

Слободните активности децата ги исполнуваат во дворот кој нема покрив, така што кога временските услови се неповолни им се оневозможува престој на чист воздух. Исто така, отсутствуваат културни активности и организација на слободното време кои се битни за процесот на нивна ресоцијализација.

Во Домот нема ниту општ лекар ниту стоматолог кој ќе се грижи континуирано за здравјето на децата, а здравствените услуги се обезбедуваат од Здравствениот дом од Охрид. Загрижувачки е фактот што на децата им се даваат седативи 24 часа

¹⁵⁹ Достапно на:

<http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-vospitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf>, (11.08.2019)

¹⁶⁰Ibid

на ден, при што им се препишуваат лекаства како што се Дијазепам, Хелекс, Мендилекс, Депакине, Рисперидон и други, од 5 до 20 милиграми дневно, што со оглед на возраста на децата е многу силна доза.

Бидејќи најголемиот дел од децата во Домот потекнуваат од семејства со низок социјален статус кои не можат редовно да ги посетуваат, дополнително им се отежнува нивниот контакт бидејќи телефонската говорница работела на картички кои децата морало да ги обезбедат на сопствен трошок и кои, пак, ги немало редовно во продажба.

Односот на Секторот за обезбедување спрема децата е коректен и тие употребувале физичка сила спрема нив само доколку постоело потреба, односно доколку се случи инцидент/тепачка помеѓу децата и тоа во границите на дозволеното, согласно нивните надлежности.

Во однос на правото на поплака до Народниот правобранител се констатирало дека нема ниту една поплака во поставената метална кутија бидејќи децата се плашеле од службените лица да не ги читаат нивните поплаки.

Препораки:

- да се преземат мерки за побрза изградба на ВПД Тетово во општина Волковија, каде Домот по изградбата ќе се дислоцира таму, каде ќе се обезбеди третман на децата во согласност со меѓународните стандарди;
- да се изврши реновирање на бањата и санитарниот јазол - тоалет;
- да се воспостави редовно основно и средно образование во Домот, како и стручно оспособување и усовршување;
- да се воспостави здравствена служба во Домот, која постојано ќе биде на располагање на децата;
- во третманот на децата во да се вклучат и други стручни профили, како специјални педагози, едукатори и рехабилитатори, психотерапевти и сл;
- психијатрискиот преглед на децата од страна на психијатарот да се одвива без присуство на вработените од Секторот за обезбедување;
- да се организира слободното време на децата така што ќе им се збогати спортскиот и културниот живот;
- задолжително истакнување на неделното мени на видно место;

- прилагодување на соодветна просторија каде децата би можеле да ги задоволат своите верски потреби;¹⁶¹
- заради социјална адаптација и ефикасна ресоцијализација на децата да се разгледа можноста за обезбедување на бесплатен телефонски апарат во установата, од кој децата непречено и во секое време би остварувале контакти со нивните блиски, роднини и пријатели, како и мултисекторски да се разгледа можноста за финансиска поддршка на семејствата во тешка материјална состојба чии деца издржуваат мерка во ВПД Тетово, заради редовни и чести посети и контакти со детето, како и поддршка по излегување на детето од воспитно – поправна установа, да се подобри односот кон децата на Секторот за ресоцијализација преку посета на специјализирани обуки во таа насока;¹⁶²
- да им се овозможи да децата без никакво ограничување да го користат правото на поплака до Народниот правобранител;
- да се усогласи Кукниот ред на ВПД со новиот ЗИС кој стапи во сила во мај 2019 година.

¹⁶¹Достапно на:

<http://ombudsman.mk/upload/Posebni%20izvestai/2019/Poseben%20izvestaj-VPD-2019.pdf>, (01.11.2019)

¹⁶²Ibid

БИБЛИОГРАФИЈА

Книги

1. Арнаудовски Љупчо. *Вонзаводските воспитни мерки во Југословенското кривично право*. Култура, Скопје, 1979 година;
2. Арнаудовски Љупчо. *Повоениот малолетнички криминалитет во Македонија*. Институт за социолошки и политичко – правни истражувања, Скопје, 1972 година;
3. *Анализа на БЈР Македонија положбата на децата и младите во системот на малолетничка правда*, Второ изменето и дополнето издание, Канцеларија на УНИЦЕФ - Скопје, 2001 година;
4. Бачановиќ Оливер, Батиќ Драгана, Мирчева Стојанка, Стојковска Весна. *Зборник на трудови - Малолетничка правда – ресторативна правда*. Ван Гог, Скопје, 2009 година;
5. Велкова Татјана. *Феноменологија на малолетничкиот криминалитет во Република Македонија во периодот 1981-2000 година*. 2-ри Август С – Штип, Штип 2006 година;
6. Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Кривично постапување спрема деца во ризик и во судир со законот*. Гинис Прилеп, Скопје, 2015 година;
7. Лажетиќ Бужаровска Гордана, Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Меѓународни документи за спроведување на малолетничка правда – Современи текови во постапувањето со малолетниците*. Даскал Камче Кавадарци, Кавадарци, 2012 година;
8. Нанев Лазар, Кошевалиска Олга. *Малолетничко казнено право – скрипта*. Штип, 2018 година;
9. Стојановски Трпе, Камбовска Мила, Димитријовска Сунчица, Чачева Виолета, Шурбановски Наум, Велкова Татјана, Арнаудовски Љупчо, Чонева Љубица, Витларов Тодор, Нанев Лазар. *Малолетничка делинквенција – Превентивен акционен план за Република Македонија*. Даскал Камче, 2000 година;

10. Сулејманов Зоран. *Криминална политика*. Скопје Графохартија, Скопје, 2001 година;
11. Ташева Марија. *Социологија*. 2-ри Август – С Штип, Штип, Скопје, 2003 година.

Закони

1. Закон за извршување на санкциите, Службен весник на Република Северна Македонија, број 08-2584/2;
2. Закон за малолетничка правда, Службен весник на Република Северна Македонија, број 87/2007;
3. Закон за Народниот Правобранител, Службен весник на Република Северна Македонија, број 60/2003;
4. Закон за правда за децата, Службен весник на Република Северна Македонија, број 148/2013.

Интернет извори

1. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Сторители на кривични дела во 2013 година, Скопје, 2014 година <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.14.11.pdf>;
2. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Сторители на кривични дела во 2014 година, Скопје, 2015 година <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.15.12.pdf>;
3. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Сторители на кривични дела во 2015 година, Скопје, 2016 година <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.16.08Kor.pdf>;
4. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Сторители на кривични дела во 2016 година, Скопје, 2017 година <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.17.09.pdf>;
5. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, Сторители на кривични дела во 2017 година, Скопје, 2018 година <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.18.07.pdf>;

1. *Информација за извршување на воспитно - поправната мерка упатување во воспитно – поправен дом на малолетни лица.* Скопје, јули, 2008, достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/Informacija-VPD.pdf>, (11.08.2019);
2. ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје. *Извештај за функционирањето и предлози за трансформација на ЈУ за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење* – Скопје. Скопје, февруари, 2018, достапно на: <http://zsd.gov.mk/Aktuelnosti/2018/IZVESTAJ-ZA-JU-za-zgruzuvanje-na-deca-so-vospitno-socijalni-problemi-i-naruseno-povedenie.pdf>, (02.08.2019);
3. Киткањ Зоран. *Малолетниците како субјекти на престапничкото однесување и нивна кривично правна одговорност во Македонија, во Европа и во светот.* Филозофски факултет, Скопје, достапно на: [http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ61\(2008\)/GZ61.45.%20%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%9A,%20%D0%97.%20-%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ61(2008)/GZ61.45.%20%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%9A,%20%D0%97.%20-%20%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%98%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5.pdf), (22.07.2019);
4. Министерство за труд и социјална политика. *Национална стратегија за деинституционализација во Република Северна Македонија 2018-2027 „Тимјаник“.* Скопје, септември, 2018, достапно на: http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategii%202018/Strategija_deinstitucionalizacija_Timjanik_2018-2027.pdf, (10.09,2019);
5. Официјален сајт на Домот за згрижување деца со воспитно – социјални проблеми и нарушено поведење, Скопје, достапно на: <http://www.domzadeca.mk/about.html>, (03.08.2019);
4. Посебен извештај за констатираните состојби од повторната посета на Воспитно – поправниот дом Тетово, Скопје, јули, 2019, достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Posebni%20izvestaj/2019/Posebni%20izvestaj-VPD-2019.pdf>, (01.11.2019);

6. Социјални мрежи, достапно на: <https://www.gimprilep.edu.mk/informatika/dokumenti/socijalni%20mrezi.pdf>, (04.07.2019);
7. УНИЦЕФ. *Стандарди и процедури за постапување на центрите за социјална работа*. Скопје, 2014, достапно на: <http://mtsp.gov.mk/content/pdf/standardi%20%20FINAL.pdf>, (19.08.2019);
8. Ernest W. Burgess. *The economic factor in Juvenile Delinquency*. 1952, available on: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3984&context=jclc>, (02.07.2019);
9. Rezende, M. & Estevão, R. *Juvenile Criminal Behavior and Peers' Influences: A Comparative Study in the Brazilian Context*. Universitas Psychologia, 2012, available on: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1657-92672012000400011, (03.07.2019);
10. Rowena E. Mojares, Chris Joven R. Evangelista, Ronald A. Escalona, Kerk Joseph Pagan. *Impact of Social Networking to Juvenile Delinquency*. 2015, available on: <https://research.lpubatangas.edu.ph/wp-content/uploads/2015/06/IJMS-Impact-of-Social-Networking-to-Juvenile-Delinquency.pdf>, (04.07.2019);
11. Secure teen. *Why teens turn into criminals: Finding the root causes*. 2015, available on: <https://www.secureteen.com/juvenile-delinquency/why-teens-turn-into-criminals-finding-the-root-causes/>, (02.07.2019)
12. Shreesha Ghosh. *Does social media induce violence among youth*. 2017, available on: <https://www.ibtimes.com/does-social-media-induce-violence-among-youth-2577472>, (04.07.2019);
13. Songman Hang. *Peer effects and Juvenile Delinquency*. Hanyang University, available on: <https://www.futurelearn.com/courses/economics-of-crime/0/steps/20292>, (03.07.2019)